

Lain tekstistä viraston tekstiksi

Sivulausemuutokset mukauttamisen keinona

Nora Kausz
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Pro gradu – tutkielma
lokakuu 2015

Tampereen yliopisto

Suomen kieli

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

KAUSZ NORA: Lain kielestä viraston kieleksi. Sivulausemuutokset mukauttamisen keinona

Pro gradu -tutkielma, 82 s.

Lokakuu 2015

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan mukauttamisprosessia, joka tähtää lain kieleen perustuvan virkakielen ymmärrettävyyden parantamiseen. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia muutoksia tekstin informaatorakenteessa tapahtuu ja miten muutokset edustuvat virkerakenteessa. Tutkimuksessa analysoidaan virkkeiden teemaosan muutoksia ja funktioita ymmärrettävyyden ja virkatekstin genreominaisuuksien näkökulmasta.

Tutkimuksen teoreettisessa taustaosassa esitellään lakitekstien ymmärrettävyyteen sekä virkatekstien mukauttamiseen liittyviä haasteita. Tutkimuksessa pohditaan myös selkoistamisen ja mukauttamisen käsitteitä. Tutkimus noudattaa lingvistisen tekstitutkimuksen viitekehystä ja tutkimus toteutetaan kontrastiivisen analyysin menetelmin.

Analyysiosuudessa osoitetaan, miten mukautuksen myötä informaatorakenteen muutokset toteutuvat lause- ja virkerakennemuutoksina ja miten nämä muutokset vaikuttavat ymmärrettävyyteen tekstin eri tasoilla. Kvantitatiiviset tulokset osoittavat, että mukautetun virkatekstin lauseiden sekä virkkeiden keskipituudet lyhenevät ja virkkeen sisältämien lauseiden lukumäärä vähenee. Tutkimuksessa osoitetaan, että mukautettu virkakieli on lähempänä yleiskielen lingvistisiä ominaisuuksia kuin lakikielen piirteitä.

Tutkimuksen kvalitatiivinen analyysi osoittaa, miten mukauttaminen vaikuttaa teemaosan muutoksiin. Mukautuksen ratkaisut purkavat lain tekstille ominaisia luettelmapykäliä, jakavat informaatiota useampaan informaatioyksikköön sekä siirtävät sivulauseita teemaosaan. Adverbiaalisia sivulauseita esiintyy runsaasti sekä lähtötekstissä että kohdetekstissä, mutta ratkaiseva ero näkyy siinä, että lakitekstin sivulauseet ovat jälkiasemaisia ja virkatekstissä ne ovat etuasemaisia.

Kvalitatiiviset tutkimukset osoittavat, että adverbiaalilauseen etualaistuminen vaikuttaa tekstin ymmärrettävyyteen usealla tavalla. Sivuteemoina toimivat sivulauseet ohjaavat lukijaa sisään tekstiin, tarjoaa hänelle ohjeistavan näkökulman virkkeeseen ja luovat koheesioita tekstiin sekä rytmittävät ja jäsentävät tekstin etenemistä. Kvalitatiiviset tulokset tekevät näkyväksi myös sen, että virkatekstin tekstilajiominaisuudet, kuten sinä-subjektisuus ja modaalisuus vaikuttavat siihen, että mukautetut virkkeet alkavat usein verbikonstituentilla.

Avainsanat: säädöskieli, virkakieli, selkoistaminen, mukauttaminen, teemaosa, adverbiaalinen sivulause, verbialkuisuus

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat	2
1.2. Tutkimuksen kulku	3
2. AINEISTO	4
2.1. Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstit	7
2.2. Kansalaisuuslaki ja lain kieli	11
3. TEORIA	14
3.1. Ymmärrettävyyden käsite	15
3.2. Ymmärrettävyys ja kääntäminen	21
3.3. Ymmärrettävyys interlingvaalisen ja intralingvaalisen kääntämisen tavoitteena	24
3.4. Lingvistisiä taustateorioita	26
4. MUUTOKSIA VIRKE- JA LAUSERAKENTEESSA	29
4.1. Virkakielen virkkeet	30
4.1.1. Virkkeet ja lauseet, kvantitatiivinen analyysi	31
4.1.2. Lakitekstien virkkeet ja lauseet	34
4.1.3. Kansalaisuuslain virkkeet ja lauseet	36
4.1.4. Migrin virkkeet ja lauseet	37
4.2. Yhteenveto	39
5. SIVULAUSEET	40
5.1. Adverbiaalilauseet	40
5.2. <i>Jos</i> -sivulause	45
5.2.1. Jälkiasemasta etuasemaan	47
5.2.2. Muutoksia teemaosassa	50
5.3. Yhteenveto	55
6. VERBIALKUISUUS	56
6.1. Verbialkuisuus ja teeman käsite	57
6.2. Teeman mukautus	60
6.3. Verbialkuisuuden vaikutus kohdetekstissä	64
6.3.1. Virkkeen alussa	64
6.3.2. Päälauseen alussa	69
6.4. Yhteenveto	73
7. PÄÄTELMÄ	74
8. LÄHTEET	77

1 JOHDANTO

Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä edellyttää hallintolain 9. pykälä (Hallintolaki 434/2003). Asiallisen, selkeän ja ymmärrettävän kielen käyttäminen on ehdotonta asioinnin sujuvuuden vuoksi. Virkakielen tehokkuus pohjaa siihen, että asiakas ymmärtää kohtuullisen vaivatta ja yksiselitteisesti, mitä viranomainen hänelle viestittää. Lain edellyttämät ominaisuudet *selkeys* ja *ymmärrettävyys* eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä käsitteitä. Niitä on vaikea määritellä yleispätevästi, koska ne realisoituvat kunkin lukijakunnan omassa luennassa (muun muassa Miettinen-Väänänen 2004: 96). Eri virastoissa asiakkaina ja virastotekstien lukijoina on kuitenkin monenlaisia lukijoita monenlaisine lukuvalmiuksineen. Valitsemassani aineistossa tutkin Maahanmuuttoviraston kansalaisuuden hakemiseen liittyviä verkkotekstejä, joiden lukijoina on keskimääräistä helpommin rajattavissa oleva lukijakunta. Oletettavasti näiden tekstien suurimpana kohderyhmänä on suomea toisena kielenään käyttävät lukijat, joiden kielitaitotaso on ainakin lähellä kansalaisuuden hakemisen ehdoksi määriteltyä kielitaitotasoa¹ (tasoa B1). Kun viraston virkailijoilla tekstiä kirjoittaessaan on hahmotettavissa kohderyhmä, he kohdentavat tekstinsä tehokkaasti tälle lukijakunnalle. Virkakielen selkeyden näkökulmasta on mielekästä tutkia Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstejä ja analysoida, miten virastoteksti tavoittelee lukijakuntaansa ja millä lingvistisillä valinnoilla sen viesti selkenee.

Migrin kansalaisuustekstit pohjaavat merkittävästi kansalaisuuslakiin, joten muotoutuvan viranomaistekstin taustalla vaikuttaa säädösteksti. Näin tutkittavana olevassa prosessissa mukauttaminen toteutuu intralingvaalisena käännösprosessina ja tutkimukselle myös käännösteoriat tarjoavat varteenotettavia näkökulmia.

Tutkimuksestani haen tukea myös ajatukselle, että nyky-Suomessa lukijakunnan moninaistuessa selkomukauttamisen prosessit ovat alkaneet eriytyä. Erilaisten lukijakuntien toisistaan poikkeavien tarpeiden mukaan myös tekstin mukauttamisen ohjeet voivat tarkentua. Selkomukauttamisen tavoitteet spesifioituvat yhtäältä erityisryhmien lukijoiden tarpeisiin (*lättläst; easy-to-read*) ja toisaalta helppotajuisemman viranomaiskielen (*klarspråk; plain English*) tuottamiseen. Selkomukauttamisen kentän laajentumisen vuoksi pro gradu -työssäni käytän lingvistisessä kirjallisuudessa tavallisimmin käytetyn termin *selkoistaminen* sijaan mieluummin käsitettä *mukauttaminen*, joka mielestäni kertoo tarkemmin juuri tutkittavana olevasta prosessista eli selkeän virastokielen muotoutumisesta.

¹ Kielitaitotaso B1 on itsenäisen kielenkäyttäjän taitotaso, jolloin kielenkäyttäjä ymmärtää pääkohdat selkeistä yleiskielisistä viesteistä ja hän myös pystyy tuottamaan yksinkertaista, johdonmukaista tekstiä tutuista tai itseään kiinnostavista aiheista. (EVK 2004: 48).

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat

Työni keskiössä on Maahanmuuttoviraston Suomen kansalaisuuden hakemista käsittelevän verkkotekstikokonaisuuden muotoutuminen. Työssäni jäljittelen prosessia, jonka myötä lähtötekstinä oleva lakiteksti mukautuu helpommin ymmärrettäväksi viranomaiskieleksi. Mukauttamisen päämääränä on lisätä tekstin ymmärrettävyyttä, mutta mukauttamisprosessi on motivoitunut myös viraston tiedottavan-ohjeistavan tekstilajin konventioista.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jossa vertailtavien piirteiden valinta perustuu aineiston ominaislaatuun. Analyysissani pyrin pitäytymään valituissa kontrastoitavissa piirteissä, koska tarkoitukseni on keskittyä valittujen tekstipiirteiden muutosprosessiin. En siis aio kuvailla tekstien lingvistisiä ominaisuuksia kokonaisuudessaan, enkä voi ottaa vertailuun mukaan sellaisia kohdetekstejä, joille ei löydy lähdepohjaa lain tekstistä. Kvalitatiivisen tutkimukseni taustalla on kvantitatiivinen analyysi, mutta tuloksilleni en tehnyt systemaattista tilastollista analyysia. Kvantitatiivisen analyysin tulokset ovat ainoastaan suuntaa antavia, koska kvantitatiivisessa vertailussa on monia virhelähteitä, jotka voivat johtua aineiston valinnasta ja tulosten tulkinnasta. Tutkimusmenetelmäni on lingvistinen tekstianalyysi.

Lähdetekstinä käytän vaikearakenteista säädöstekstiä ja oletukseni on, että mukauttaminen vaikuttaa lauserakenteeseen, koska tekstin ymmärrettävyys paranee huomattavasti juuri virke- ja lauserakenteiden selkeyttämisellä. Mukautetut virke- ja lauserakenteet myötäilevät kohdekielen eli Maahanmuuttoviraston virastokielen genren vaatimuksia. Mukautetun virastotekstin genrepiirteisiin kuuluu myös, että siinä on runsaasti adverbiaalisten sivulauseiden esiintymiä.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten mukautetun virastotekstin virke- ja lauserakenne on muuttunut?
2. Miten mukauttaminen vaikuttaa *jos*-sivulauseiden asemoitumiseen?
3. Miten *jos*-lauseiden siirtyminen teemaosaan parantaa tekstin ymmärrettävyyttä?
4. Mukauttamisen seurauksena kohdetekstiini syntyy myös huomattava määrä verbialkuisia lause-esiintymiä, joista ilmipantu teemakonstituentti puuttuu, joten tutkielmassani käsittelen myös verbialkuisten lauseiden problematiikkaa ja sen yhteyksiä ymmärrettävyyteen.

1.2 Tutkimuksen kulku

Tutkimusraporttini jakautuu taustalukuihin (lukuihin 1, 2 sekä 3) ja analyysilukuihin (lukuihin 4,5,6 sekä 7).

Luvussa 2 esittelen aineistoani, eli lähdetekstinä hyödynnettyä kansalaisuuslakia ja kohdetekstinä Maahanmuuttoviraston verkkotekstikokonaisuutta. Määrittelen myös, millä periaatteilla valitsin aineistostani tekstejä kontrastoitavaksi. Maahanmuuttoviraston tiedottajan ja kansalaisuusyksikön johtajan haastattelujen pohjalta jäljittelen virastotekstien syntyä, eli prosessia, jonka aikana Maahanmuuttovirastossa asiakastekstit mukautetaan ja kehitellään asiantuntijoiden yhteistyönä.

Luvussa 3 määrittelen, miten oma tutkimukseni sijoittuu aikaisempien ymmärrettävyytutkimien jatkumoon. Pohdin, mitä tekstin ymmärrettävyydellä tarkoitetaan selkoistamisen sekä käänöstutkimusten näkökulmasta. Tarkastelen myös, miten selkoistamisen ja mukauttamisen käsitteet poikkeavat toisistaan. Esittelen myös, millaisiin lingvistisiin teorioihin tutkimukseni perustuu.

Luvussa 4 esittelen kvantitatiivisesti aineistoni lause- ja virkerakenteita. Tutkin myös, miten kohdetekstin virkeominaisuudet lähenevät yleiskielen virkkeiden ominaisuuksiin.

Luvussa 5 käsittelen lyhyesti kontrastoitujen tekstiosioiden yleisimpiä sivulauseita, tutkin kohdetekstin *jos*-sivulauseiden ja lähtötekstin semanttisesti vastaavien lauserakenteiden eroja sekä analysoin, miten teemaosiot monipuolistuvat adverbiaalilauseiden siirryttyä etuasemaiseksi sivulauseiksi ja miten teemaosion muutokset vaikuttavat ymmärrettävyyteen.

Luvussa 6 jäljittelen teeman siirtymistä lähtötekstin virkkeistä kohdetekstin ns. teemattomiin eli verbialkuisiin lauseisiin. Tarkastelen kohdetekstin verbialkuisia virkkeitä ja adverbiaalilauseen jälkeisiä verbialkuisia päälauseita siitä näkökulmasta, millaisia rooleja lauseen aloittava verbi toteuttaa.

Luvussa 7 kokoan tutkimukseni tuloksia ja osoitan, millaisia lingvistisiä valintoja mukauttamisessa on tehty. Pohdin, millaisia jatkotutkimusmahdollisuuksia lain tekstin mukauttamisen prosessi voi tarjota.

2 AINEISTO

Tässä luvussa ensimmäisenä annan lyhyen kuvauksen aineistoni kahdesta tekstikokonaisuudesta ja esittelen kontrastoitavien tekstien valinnan periaatteita. Seuraavaksi kuvaan lyhyesti, miten virastotekstit syntyvät Maahanmuuttovirastossa, millaisia vaiheita virastotekstien mukauttamisprosessissa on. Tämä osuus pohjautuu Maahanmuuttoviraston tiedottajan, Kaisa Härkisaaren sekä kansalaisuusyksikön johtajan, Hanna Pihkasen haastatteluihin (sähköpostiviestit 27.2.2015). Lopuksi luonnehdin tarkemmin sekä kohdetekstin että lähdetekstin eräitä lingvistisiä ominaisuuksia, jotka ovat merkityksellisiä mukauttamisprosessin kannalta.

Tekstiaineistoni koostuu kahdesta osakokonaisuudesta, lähtötekstistä ja kohdetekstistä. Mukauttamisprosessin kronologian mukaan lähtötekstiksi nimeän Kansalaisuuslain kontrastoitavissa olevat pykälät, joista mukauttamalla on syntynyt kohdetekstini, Maahanmuuttoviraston kansalaisuudesta hakemisesta tiedottava verkkotekstikokonaisuus². Kansalaisuuslain teksteistä käytän nimitystä lähtö- tai lähdeteksti ja Maahanmuuttoviraston (myös nimellä Migri) teksteistä kohdeteksti. Lyhenteenä näistä käytän KL (kansalaisuuslaki) ja MV (Maahanmuuttovirasto).

Tarkoitukseni on jäljitellä mukauttamisen prosessia, ja tästä syystä valmistelu- ja analyysivaiheessa tutkin tekstejä käytännössä niin, että mukautetuista virastoteksteistä käsin lähestyn alkuperäisiä tekstikohtia: fokusoin Maahanmuuttoviraston tekstiosuuksiin ja valikoin niille mahdollisimman tarkkaan mukauttamisen lähtökohtana olleet, vastaavat lainkohdat. Työni tekstiesimerkkejä esittelen kuitenkin toteutuneen muutoksen mukaisessa järjestyksessä niin, että ensimmäisenä nostan esiin lähtötekstin virkkeen, josta mukauttaminen alkoi ja sen jälkeen kohdetekstissäni osoitan tapahtuneet muutokset. Tekstiesimerkkipareissa fokus on Migrin teksteissä, ja tämä näkyy esimerkkien merkitsemistavassa. Lähtötekstiesimerkki on nimetty suhteessa kohdetekstin esimerkkiin, siis ensimmäisenä on lähtötekstin virke (MV6L) ja toisena kohdetekstiesimerkki (MV6; Asumisaika).

² Tutkielman keskiössä on Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstejä, joita on kolmenlaisia, jos tarkastelen niitä vertailun täsmällisyyden näkökulmasta. On sellaisia tekstejä, joiden lähtöteksti kokonaisuudessaan on löydettävissä lain yhdestä tai kootusti useammasta pykälästä. On myös sellaisia tekstejä, jotka suurimmalta osin pohjautuvat lähtötekstiin, mutta pienessä määrin ovat täydentyneet muuten kuin laista peräisin olevilla lisäyksillä, esimerkiksi selittävillä lauseilla, metatekstillä, käsitteiden selityksillä. Ja kolmanneksi löytyy myös verkkotekstejä, jotka eivät pohjaudu lakitekstiin, vaan ovat esimerkiksi taustoittavia, Migrin omaa roolia selvittäviä tai asiakasta ohjeistavia tekstejä. Näitä kolmansia tekstejä en käyttänyt aineistona kvalitatiivisissa analyyseissä enkä myöskään kvantitatiivisissa laskelmissa, koska ne eivät perustu lain tekstiin.

Kohdetekstiksi valitsemani Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstikokonaisuus on viraston asiantuntijoiden jatkuvan kehittämisen kohteena, joten oma aineistoni, jonka hain internetistä 28.10.2013, poikkeaa joiltakin osin siitä verkkotekstiversiosta, joka on tällä hetkellä verkosta haettavissa.

Aineistoni kohdetekstit ja niiden lähtötekstit luettelen seuraavassa taulukossa (ks. taulukkoa 1.).

kohdeteksti: <i>Maahanmuuttoviraston kansalaisuusverkkotekstit haettu 28.10. 2013</i>	lähtöteksti: <i>Kansalaisuuslaki (16.5.2003/359)</i>
Edellytykset MV3	13 § Kansalaistamisen yleiset edellytykset
Henkilöllisyyden selvittäminen MV4	6 § Selvitetty henkilöllisyys
Täysi-ikäisyys MV5	13§ 1 Kansalaistamisen yleiset edellytykset
Asumisaika MV6	13§ 2 Kansalaistamisen yleiset edellytykset 18a§ Asumisaikaedellytyksestä poikkeaminen kielitaitoedellytyksen täytyessä (osa) 20§ Kansainvälistä suojelua saavan tai tahtomattaan kansalaisuudettoman osalta tehtävät poikkeukset (osa) 21§ Pohjoismaan kansalaisen osalta tehtävät poikkeukset 22§ Suomen kansalaisen puolison osalta tehtävät poikkeukset
Asumisajan laskeminen MV7	14 § Asumisajan alkaminen (osa) 15 § Asumisaikaan hyväksyttävä oleskelu (osa)
Matkat Suomen ulkopuolelle – vaikutus yhtäjaksoiseen asumisaikaan MV8	13§ 2 b Kansalaistamisen yleiset edellytykset 16 § Yhtäjaksoisen asumisajan katkeaminen
Nuhteettomuus MV9	13§ 3 Kansalaistamisen yleiset edellytykset 19 § Nuhteettomuusedellytyksestä poikkeaminen 19a § (osa) Odotusajan määräytyminen
Maksujen maksaminen MV10	13§ 4 Kansalaistamisen yleiset edellytykset
Toimeentulo MV11	13§ 5 Kansalaistamisen yleiset edellytykset
Kielitaito MV12	13§ 6 Kansalaistamisen yleiset edellytykset 17§ Kielitaidon osoittaminen 18 b§ Kielitaitoedellytyksestä poikkeaminen
Kansalaisuushakemuksen jättäminen MV15	25§ Täysivaltaiseksi tulon merkitys vireillä olevaan hakemukseen 43§ Kanssakijä hakemuksessa ja ilmoituksessa 44§ Hakemuksen ja ilmoituksen vireillepano
Tieto päätöksestä (tiedoksianto) MV19	50§ Päätös ja sen tiedoksianto
Muutoksenhaku MV20	41 Muutoksenhaku Maahanmuuttoviraston päätökseen
Lapsen kansalaisuus MV22	2§ 7 Määritelmät
Äiti Suomen kansalainen MV23	9§ 1 Lapsi

Isä Suomen kansalainen MV24	9§2 Lapsi 9§3 Lapsi
Suomessa avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi MV25	9§ 2 b Lapsi 9§ 3 a Lapsi 9§ 3 b Lapsi
Ulkomailla avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi MV26	9§ 1 Lapsi 58§ Ilmoitus isän Suomen kansalaisuuden perusteella 26 § Ulkomaalainen, jonka isä on Suomen kansalainen 11§ Vanhempien avioliitto
Isyyden kumoamisen vaikutus kansalaisuuteen MV28	32§ Isyyden kumoamisen vaikutus
Kansalaisuusilmoitus lapsesta MV29	24§ Lapsen kansalaistaminen 44§ Hakemuksen ja ilmoituksen vireillepano (osa)
Huoltajana Suomen kansalainen tai edunvalvoja MV30	24 § Lapsen kansalaistaminen
Adoptio MV31	10§ Ottolapsi 27§ 12 vuotta täyttänyt ottolapsi
Ulkomaalaiset vanhemmat MV32	23§Kanssahakijan osalta tehtävät poikkeukset 24 § Lapsen kansalaistaminen (osa) 28§10
Suomessa syntynyt lapsi MV33	9§4 Lapsi
Nuori 18 – 22 -vuotias henkilö MV34	28§ Nuori henkilö
Entinen Suomen kansalainen MV35	29§ Entinen Suomen kansalainen
Pohjoismaan kansalainen MV38	30§ Pohjoismaan kansalainen
Suomen kansalaisuuden säilyttäminen 18 – 22 -vuotiaana MV40	34§ Kansalaisuuden säilyttäminen täyttäessä 22 vuotta
Vapautuminen Suomen kansalaisuudesta MV41	35 § Suomen kansalaisuudesta vapautuminen
Suomen kansalaisuuden menettäminen MV42	32 § Isyyden kumoamisen vaikutus 33§ Kansalaisuuden menettäminen väärin tietojen antamisen perusteella 34§ Suomen kansalaisuuden säilyttäminen täyttäessä 22 vuotta

Taulukko 1. Kontrastoidut tekstiosuudet

Kokonaisuudessaan Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstikokonaisuus sisältää 43 erillistä tekstiä ja 6883 sanaa. Kansalaisuuslaki (16.5.2003/359) sisältää yhteensä 62 pykälää ja 6202 sanaa.

Tutkimukseni alussa etsin lakitekstistä mahdollisimman tarkkojen semanttisten valintaperusteiden avulla lähtötekstejä kohdeteksteilleni. Tarkoitukseni oli löytää sellaisia pykäläiä, joiden semanttinen vastaavuus kohdeteksteihin on selkeää ja on todennettavissa, että

mukauttaminen on tehty niiden pohjalta. Lopulta analyysiin päätyi 30 tekstiä Maahanmuuttoviraston teksteistä (3046 sanaa) ja 34 pykälää kansalaisuuslaista (2831 sanaa).

Tutkielmani molemmat tekstikokonaisuudet, sekä lähtötekstikokonaisuus että kohdetekstikokonaisuus, edustavat institutionaalisia tekstejä. Käytännössä tässä työssä lähtötekstistä käytän nimityksiä *säädösteksti* ja *lakiteksti*, kohdekielestä käytän käsitteitä *viranomaisteksti* mutta myös *virastoteksti*. Tällainen nimivalinta ei ole ongelmaton, koska myös lakitekstejä voidaan luokitella viranomaisten käyttämäksi kieleksi. Valitsemani nimivaihtoehdot perustuvat tämän työn tutkimusnäkökulmaan, joka painottaa lukijan keskeistä asemaa tekstien vastaanottajana. Lukijan ja asiakkaan samuus ilmenee virastotasolla, koska viranomaistoiminta tarkoittaa asiakaslähtöistä palvelua ja viranomaiskieli kohdentuu asiakkaan välittömään tiedottamiseen sekä ohjeistamiseen. Lukija toimii saman viraston kanssa, jonka tekstejä hän lukee. Säädös- ja lakikieli taas on etäännytettyä, välillistä kielenkäyttöä. Sen lisäksi lakitekstin lukijakunta on myös epäyhtenäisempää kuin virastotekstin lukijakunta. Lakitekstiä käytetään ammattikielenä lainoppineiden parissa, mutta sama lakiteksti on suunnattu myös lainoppimattomille lukijoille.

2.1 Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstikokonaisuus

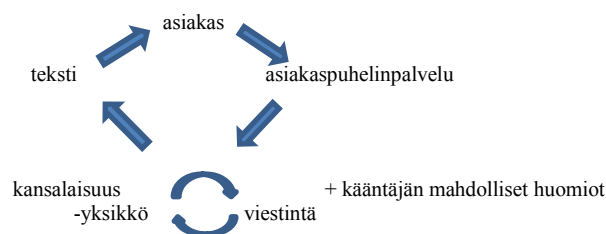
Maahanmuuttovirasto tiedottaa eri käyttäjäryhmille ja erilaisia tarkoituksia varten useampia eri kanavia käyttäen. Tiedotetaan verkkosivujen kautta (migri.fi), käytetään Twitter-tiliä ja asiakkaat voivat olla yhteydessä virastoon myös puhelinpalvelun kautta. Viraston Twitter-tili on viestintäkanavana pääasiassa medialle ja sidosryhmille, ja sitä käytetään myös kriisitiedottamista varten, muun muassa verkkohäiriötilanteissa. Maahanmuuttoviraston tiedottaja, Kaisa Härkisaari kertoi sähköpostiviestissään (27.2.2015), että viraston tiedotuskanavista merkittävin on verkkotekstien osuus. Asiakkaita palvelee myös puhelinpalvelu, mutta ajankäytön tehostaminen vaatii verkkoasioinnin kehittämistä entistä monipuolisemmaksi ja selkeämmäksi, jotta asiakkaiden puhelintiedustelun tarve vähenisi. Tiedottavien verkkotekstien tueksi ja yleisesti toistuvien pulmakysymyksien ratkaisemiseksi on perustettu verkko-osio *Usein kysyttyä: Suomen kansalaisuus*, josta tällä hetkellä (27.2.2015) löytyy 35 kysymystä ja vastausta.

Tiedottaja Kaisa Härkisaaren mukaan (sähköposti 27.2.2015) verkkosivujen tekstit luodaan ”viestinnän ja asiantuntijoiden yhteistyöllä”, käytännössä niin, että sisällön tarkkuus

on asiantuntijan vastuulla, ja ”sanamuodoista ja ilmaisutavoista käydään aina keskustelua viestinnän ja asiantuntijan välillä” (1).

- (1) Tekstien ymmärrettävyydestä vastaa viraston viestintäyksikkö, käytännössä ulkoinen viestintä, joka päätoimittaa migri.fi –sivua. Ulkoisessa viestinnässä on viestintäpäällikkö ja tiedottaja. Heidän lisäksi tärkeänä taustatukena on viraston kääntäjä. (Härkisaari, 27.2.2015)

Verkkotekstit elävät asiakaspalautteiden myötä ja kehittyvät asiantuntijoiden yhteistyönä. Tekstien tarkentamista tehdään kansalaisuus- ja viestintäyksikön asiantuntijoiden mielipiteiden pohjalta, mutta myös kääntäjän näkemyksiä huomioiden (katso kuvaa 1.)

Kuva 1. Verkkotekstien kehittämisprosessi

Monipuolisen tiedottamisen ja asiakaspalautteiden pohjalta asiantuntijoilla on kokemuksia siitä, millaisissa ongelmatilanteissa Maahanmuuttoviraston asiakas ottaa yhteyttä asiakaspalveluun. Kansalaisuusyksikön johtajan, ylitarkastaja Hanna Pihkasen mukaan (sähköposti 27.2.2015) eniten kyselyjä tulee kielitaitoon ja asumiseen liittyen. Myös hän arvelee, että ”jos verkkosivuja ei muokattaisi jatkuvasti asiakaspalvelun antaman palautteen vuoksi, samoista asioista kyseltäisiin todennäköisesti enemmän. Kokemuksemme on, että verkkosivumuutoksilla on yleensä saatu tiettyjä aiheita koskevat kyselyt vähenemään”.

Kun kyselyitä alkaa tulla toistuvasti samoista tekstiosioista, viestintä- ja kansalaisuusyksikön asiantuntijat tutkivat yhdessä, voisiko tekstiä muokata ja kielen keinoin vaikuttaa siihen, että niiden ymmärrettävyys paranisi (esimerkki 2).

- (2) Lisätukea tarjoaa myös puhelinasiakaspalvelu, joka välittää heti asiakkailta tulleen palautteen. Asiakaspalvelu on tiiviissä yhteydessä viestintään ja kertoo, jos asiakkaat kyselevät paljon jostakin samasta asiasta, eivätkä vaikuta ymmärtävän

tekstiä. Silloin harkitaan kansalaisuusyksikön kanssa, olisiko tekstiä hyvä muokata.
(Härkisaari 27.2.2015)

Maahanmuuttoviraston verkkotekstit jakautuvat kolmeen erilliseen aiheeseen: oleskeluluvan saamista, turvapaikan hakemista sekä Suomen kansalaisuuden saamista käsitteleviin osioihin. Tietojen sujuvan käytettävyyden ja esteettömyyden vuoksi Maahanmuuttajavirasto on kehittänyt verkkopalvelujaan monipuolisesti. Tietojen saavutettavuutta heikkokuuloisille ja heikkonäköisille asiakkaille on tuettu teknisin ratkaisuin. Teksteihin voi tutustua esimerkiksi korkeakontrastisina versioina, fonttikoot voi suurentaa tai pienentää. Lukuversion lisäksi tiedot ovat saatavilla myös kuunteluversioina, ja tarvittaessa on mahdollista kuunnella vaikka erikseen valittuja lauseen osia tai yksittäisiä sanoja. Suomenkielisten sivujen lisäksi³ tietoja on saatavilla myös viraston kahdella muulla palvelukielellä, koska verkkosivut on käännetty myös ruotsiksi ja englanniksi. Tekstit ovat myös kuunneltavissa kolmella kielellä.

Myös tiedottajan viesteissä nousevat esille tekstien kääntämiseen liittyvät käytännön huomiot. Pidän tärkeänä, millä tavalla Härkisaaren haastattelussa korostuu kääntäjien mukanaolo tekstien muotoutumisessa, eikä pelkästään kielestä toiseen kääntämisen osalta vaan myös ymmärrettävyyden osalta. Härkisaari mainitsee (esimerkeissä 2 sekä 5), että ”kääntäjä on tärkeänä taustatukena” tekstien ymmärrettävyyden pulmissa. Hän myös pohtii, miten tekstien kääntämiselle ja mukauttamiselle asettaa erityisiä vaatimuksia se, että viraston asiakkaat eivät ole äidinkieliä lukijoita, eivät suomen, englannin eivätkä ruotsin kielellä (ks. esimerkkiä 3).

- (3) Lisäksi otamme aina huomioon, että asiakkaamme eivät todennäköisesti puhu äidinkielenään mitään palvelukielistämme, joita ovat suomi, ruotsi ja englanti. Siksi myös kääntäjämme pyrkii kirjoittamaan mahdollisimman helppotajuista yleiskieltä. Jos tilaamme tekstejä ulkopuoliselta käännöstoimistolta, lähetämme uusille kääntäjille aina mukana asiakastekstien kirjoitusohjeen. Tuttu sopimuskäännöstoimistomme tietää jo aika hyvin millaista kieltä toivomme.

Joskus on kääntäjien kanssa käynyt niin, että tekstiä on pyydetty muokkaamaan helppotajuisemmaksi. Englannin kieli on usein korulauseisempaa ja monimutkaisempaa kuin suomi ja meidän käännöksiamme saattaa joutua selkeyttämään juuri sen vuoksi, että niitä lukee yleensä ihminen, jonka äidinkieli ei ole englanti. (Härkisaari 27.2.2015)

³ Lisäksi viraston lyhyt esittelyteksti on luettavissa myös muutamilla Suomessa puhutuilla vähemmistökielillä.

Kun tekstejä käännetään muille palvelukielille (englanniksi ja ruotsiksi), käännösprosessia rajoittavat ja ohjaavat samat ymmärrettävyyssvaatimukset kuin suomenkielisessä mukautuksessa. Kysymys ei siis ole pelkästään kääntämisestä, vaan mukautetun suomenkielisen tekstisisällön välittämisestä samoilla ymmärrettävyysehdoilla, mutta uudella kielellä.

Härkisaari kertoo (4), että virastossa asiakastekstien kirjoittamiseen on käytössä ohjeisto, mutta selkeän kielenkäytön periaatteet syvenevät myös kokemuksen myötä:

- (4) Virastolla on ohje asiakastekstien kirjoittamiseen. Monia tekstejä editoiva tiedottaja noudattaa jo selkärangasta tulevaa ”miten tämän voi esittää mahdollisimman selkeästi” periaatetta. Kokemus on opettanut, millä tavalla viraston tekstejä voidaan tulkita ja mistä tulee eniten kysymyksiä ja selkeää tekstiä tekee luonnostaan. (Härkisaari 27.2.2015)

Tekstit käyvät lausuntokierroksella ja niitä kehitetään monen ammattilaisen yhteistyönä. Härkisaari huomauttaa (5), että suomenkielisen tekstin kääntäminen vieraalle kielelle on myös eräänlainen tarkastusasema, jossa ”kummallisuudet ja mahdolliset tulkintaongelmat” viimeistään huomataan:

- (5) Lisäksi kierrätämme tekstejä paljon kommenteilla eri henkilöillä, yleensä jokaisen verkkosivuille menevän tekstin on nähnyt vähintään kolme ihmistä. Viimeistään kääntäjä huomaa kummallisuudet ja mahdolliset tulkintaongelmat. (Härkisaari 27.2.2015)

Tässä yhteydessä kääntäjä omasta näkökulmastaan havainnoi tekstissä tehtyjä ratkaisuja ja peilaa niitä oman käännösprosessinsa kautta. Kääntäjänä hän analysoi lähtötekstiä, jolloin sen tulkintaongelmat tulevat näkyviin.

Seuraavassa Härkisaari kohdentaa huomionsa lähtötekstiin, lakitekstiin. Lisäksi hän nostaa jälleen esille tekstin lukijoita. Härkisaari mainitsee virastotekstin mahdollisina lukijoina niitä asiakkaita, jotka ovat lakitekstiin tottumattomia. Ja Härkisaari kiteyttää mukauttamisen tavoitteet: lain asiasisältöä muuttamatta tekstit pitää muotoilla helposti ymmärrettäväksi (6).

- (6) Tavoitteena on selittää asia mahdollisimman selkeästi. Usein kyseessä saattaa olla laista suoraan tuleva teksti, joka pitää muotoilla sellaiseksi, että myös lakitekstiin tottumaton ymmärtää helposti, mutta samalla pitää huolehtia, että tekstin asiasisältö ei muutu. (Härkisaari 27.2.2015)

Tiedottajan työn perustana on lakiteksti, ja lakitekstin erityispiirteet tuovat haasteita mukauttamiseen. Mukauttamisen tuloksena pitää syntyä ymmärrettävä teksti, mutta ehdottomasti myös sellainen, joka asiasisällöltään vastaa lain henkeä ja tarkoitusta.

Maahanmuuttoviraston tekstityötä ja sen merkitystä pohdin myös luvussa 3. Seuraavaksi käsittelen aineistoni lähtötekstin, eli lakitekstin erityispiirteitä.

2.2 Kansalaisuuslaki ja lain kieli

Kansalaisuuslain ”tarkoituksena on säännellä Suomen kansalaisuuden saaminen ja menettäminen ottaen huomioon sekä yksityishenkilön että valtion etu, estää ja vähentää kansalaisuudettomuutta sekä toteuttaa ja edistää hyvän hallinnon ja oikeusturvan periaatteita kansalaisuuteen liittyvien asioiden käsittelyssä ja päätöksenteossa” (KL 2003: § 1). Maahanmuuttovirasto on sisäasiainministeriön alainen virasto ja kansalaisuusyksikön tehtävät määritetään laissa. Kansalaisuuslaki määrittelee pykälässä 3, mitkä lainsäätelliset päätökset kuuluvat Maahanmuuttoviraston tehtäviin. Nämä ovat Suomen kansalaisuuden saaminen, säilyttäminen ja menettäminen sekä kansalaisuusaseman määrittäminen ja myös tarvittavien lomakkeiden kaavan vahvistaminen (KL 2003: § 3).

Luonnollisesti kun laki määrittää kansalaisuusyksikön tehtävät, viranomaisteksti perustuu hyvin läheisesti kansalaisuuslain tekstiin. Mutta säädöstekstin funktio on eri kuin virastossa asiointiin liittyvän kielen funktio, koska lain regulatiiviseen luonteeseen verrattuna Maahanmuuttoviraston verkkotekstit ovat tiedottavia ja ohjeistavia. Tekstin mukauttamisen myötä lakitekstin ohjaavan informatiivinen tekstilaji muuttuu viraston informatiivis-ohjeistavaksi tekstilajiksi ja tämä siirtyminen tekstilajista toiseen heijastuu tekstilajipiirteisiin.

Kansalaisuuslain voimassa oleva teksti on vuodelta 2003. Tässä työssä käyttämäni versio on haettu internetin ajantasaisesta lainsäädäntöaineistosta, Finlex-kokoelmasta 25.10.2013.

Lain säätämisen jälkeen lakitekstiin on säädetty eräitä pienempiä muutoksia eri vuosina, mutta muutokset eivät ole merkityksellisiä lingvistisen tekstitutkimuksen kannalta.

Muiden lakien tapaan myös kansalaisuuslaki rakentuu systemaattisesti. Lain alkupuolella ovat yleiset säännökset, joiden jälkeen seuraavat lain sisällölliset säännökset sekä menettelysäännökset ja lain lopussa ovat voimaantulo- ja siirtymäsäännökset.

Kansalaisuuslaki koostuu 62 pykälästä, jotka jakautuvat 8 lukuun. Luvuilla ja pykälillä on otsikot. Pykälät jakautuvat momentteihin, momentit kohtiin ja alakohtiin.

Pykälässä johdantokappale edeltää säännönmukaisesti lain momentteja. Johdantokappale päättyy kaksoispisteeseen ja tämän jälkeen kohdat muodostavat luettelman. Tästä on esimerkkinä (7) § 13, jossa koko teksti sanasta *Ulkomaalaiselle* sanaan *kielitaitoedellytys* muodostaa yhden momentin:

(7) § 13 Kansalaistamisen yleiset edellytykset

Ulkomaalaiselle myönnetään hakemuksesta Suomen kansalaisuus, jos hakemusta ratkaistaessa:

- 1) hän on täyttänyt 18 vuotta tai sitä ennen avioitunut;
- 2) hänen varsinainen asuntonsa ja kotinsa on ja on ollut Suomessa (*asumisaikaedellytys*):
 - a) viimeksi kuluneet viisi vuotta keskeytyksettä (*yhtäjaksoinen asumisaika*); tai
 - b) seitsemän vuotta 15 ikävuoden täyttämisen jälkeen, joista viimeksi kuluneet kaksi vuotta keskeytyksettä (*kerätty asumisaika*);
- 3) hän ei ole syylistynyt muulla kuin rikesakolla rangaistuun tekoon eikä häntä ole määrätty lähestymiskieltoon (*nuhteettomuusedellytys*);
- 4) hän ei ole olennaisesti laiminlyönyt elatusvelvollisuuttaan tai julkisoikeudellisia maksuvelvoitteitaan;
- 5) hän pystyy luotettavasti selvittämään, miten saa toimeentulonsa; ja
- 6) hänellä on suomen tai ruotsin kielen tyydyttävä suullinen ja kirjallinen taito tai näiden sijasta vastaavan tasoinen suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taito (*kielitaitoedellytys*). (KL 13§)

Lain systemaattinen rakenne edellyttää yleisesti sovellettavia sääntöjä. Nämä säännöt vaikuttavat lain johdonmukaisuuteen ja ennakoitavuuteen, ja näin myös sen luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Lainvalmistelija soveltaa lakien rakenteeseen esimerkiksi *kolmen sääntöä* ja *pääasia ensin -sääntöä*. Niin sanottu ”3-3-3 sääntö” tarkoittaa sitä, että pykälässä saa olla enintään kolme momenttia, momentissa saa olla enintään kolme virkettä ja virkkeessä enintään kolme lausetta” (Niemi 2008: 12). Mutta kirjallisuudessa todetaan yleisesti (Nikula 2006, Niemi 2008, Mattila 2010), että ”kolmen sääntöä” laiminlyödään ja siitä poiketaan (ks. esimerkkiä 7). Niemi mainitsee vielä säännön *pääasia ensin* (Niemi 2008:113), joka koskee niin koko lainsäädäntöä kuin yksittäistä lakia. Käytännössä tämä sääntö tarkoittaa sitä, että lain alussa on mainittava lain keskeinen sisältö ja myös jokaisessa pykälässä on ilmaistava ensin pääasia ja sitten muut asiat.

Lakikielen erityisluonteesta Lainkirjoittajan oppaassa todetaan, että ”laki ei liioin ole ohje, ei suosituskaan. Laki sallii, oikeuttaa tai velvoittaa” (Oikeusministeriö 2015: 24.2.4).

Lain kielellä tarkoitetaan ”laeissa ja muissa säädöksissä” [käytettyä] ”kielenkäyttötapaa” (Niemivuo 2008: 39). Lainkirjoittajan oppaassa (2013), joka antaa lain kirjoittajille ohjeita ymmärrettävämmän lakikielen muotoilemiseen, määrittellään lain kieltä täsmälliseksi, tiiviiksi ja ytimekkääksi.

Mattilan mukaan (2010: 184 - 185) oikeuskielen ”lähes kaikki ominaisuudet lisäävät sen vaikeaselkoisuutta”. Näihin ominaisuuksiin Mattila laskee muun muassa viittaukset, lyhenteet, jurististen substantiivien käytön, erityisen termistön ja monimutkaisen virkerakenteen (ks. esimerkkiä 7). Mattilan mukaan (mts. 208) oikeusnormien suuri määrä pakottaa laintekijöitä tiiviiseen ja hallittuun ilmaisutapaan. Kuronen (2004:48) mainitsee oikeuskielenkäytön vaikeutena leksikaalisen tiheyden ja määritteiden kompleksisen syntaktisen sijoittelun. Myös Piehl korostaa, että (2010: 164) säädöskielen ja yleiskielen suurin ero johtuu säädöskielen pitkistä virkkeistä ja niihin usein kuuluvasta monimutkaisesta virkerakenteesta. Piehl toteaa (2010: 165), että ”virkkeitä pidentävät ja mutkistavat monet sivulauseita korvaavat ilmaukset”, esimerkiksi partisiippiattribuutit, lauseenvastikkeet ja verbeistä johdetut substantiivit. Piehl myös toteaa (mts. 152), että säädöskielen ymmärrettävyys, ”lakien laatu” on puhututtanut päättäjiä jo 1950-luvulta saakka ja erilaisin rajoituksin lainkirjoittamisen käytäntö on myös huomionut ja muuttanut⁴ arvosteltuja tekstiratkaisuja.

Säädöstekstin ymmärrettävyyttä on aina parannettu myös yhteistyössä kielentutkijoiden ja kielenhuoltajien kanssa. Esimerkiksi Kankaanpää-Piehl-Räsänen (2012: 394) osallistuivat vuosina 2007 - 2011 Säädöstekstin muotoutuminen -hankkeeseen. Hankkeessa kielentutkijat olivat mukana Oikeusministeriön lainvalmistelutyöryhmässä antamassa kielenhuoltoapua ja havainnoimassa lain kirjoittamisen prosessia siitä näkökulmasta, milloin lain tekstin kielellisistä ratkaisuista päätetään, millä perusteilla ja millä tavalla suhtaudutaan kielentutkijoiden parannusehdotuksiin. Hankkeessa tutkijat tekivät havaintoja myös siitä, millaiset seikat hahmottuivat valmistelutyöryhmässä sisältökysymykseksi, millaiset taas kielikysymykseksi. Siinä vaiheessa, kun kielentutkijat liittyivät mukaan, lain teksti ja lausunnot olivat jo valmiina, edessä oli tekstin jatkovalmistelu hallituksen esitykseksi. Kielentutkijat seurasivat lain valmisteluprosessia juridisen pätevyyden osalta maallikkonäkökulmasta ja keskittyivät nimenomaan muotoutumassa olevan lakitekstin ymmärtämistä vaikeuttaviin seikkoihin (mts. 397; 401 - 403). He eivät halunneet jakaa

⁴ Piehl (2010: 165-171) analysoi 1920-2000-lukujen säädöstekstimuutoksia ja niihin johtaneita syitä

ehdotuksiaan kieliopillisiin kategorioihin, koska ne ”eivät kerro olennaisia piirteitä niistä muutoksista, joita ymmärrettävyyden lisäämiseksi on tehty” (mts. 402).

Seuraavia muutoksia oli ehdotettu lain tekstin ymmärrettävyyden parantamiseksi (8):

- (8)
1. lausetta laajemmat temaattiset seikat, esim. sivulauseen paikka virkkeessä
 2. sanajärjestys (lauseensisäinen teema, järjestyksen neutraalius)
 3. nominaalistuksen (esim. partisiippimääritteiden, minen-substantiivien) muuttaminen sivulauseeksi tai virkkeeksi
 4. pitkän virkkeen jakaminen useammaksi
 5. konnektiivin lisäys tai poisto
 6. modaalisuuden muutokset (esim. indikatiivin muuttaminen nesessiiviseksi ilmaukseksi)
 7. tiedon esittämispaikka (pykälässä, luvussa)
 8. toiston tai muun turhan tiedon poistaminen
 9. ilmaisun konkretisoiminen (esim. lakitermin tai fraasin, kuten saada lainvoima, muuttaminen yleiskielen ilmaukseksi)
 10. määritelmien selventäminen
 11. näkökulma (esim. kielteisen ilmauksen muuttaminen myönteiseksi)
 12. selittävän tiedon lisäys (esim. viitteiden sisällön avaus)
 13. muu seikka (esim. sukupuolineutraalien ilmausten ehdottaminen: asiamies> edustaja)

Ehdotuksillaan tutkijat haastoivat lainvalmistelijoita ja koettelivat lain tekstilajin rajoja (mts. 405). Huomionarvoista oman tutkimukseni kannalta on, että yllä olevista ehdotuksista lähes puolet viittaa lakitekstin lause- ja virkerakenteen yleiskielistämiseen ja muuttamiseen. Mielenkiintoista myös, että juuri näihin muutoksiin lainvalmistelijat suhtautuivat hyvin myötämielisesti (mts. 405). Kankaanpää-Piehl-Räsänen toteavat, että ”kielenhuolto on jo nelisen vuosikymmentä suositellut säädös- ja virkakieleen juuri virkerakenteen muutoksia”, joten lainvalmistelijoiden piirissä tällaisiin huomautuksiin on jo ehditty tottua. Sen sijaan sanasto- ja viittausmuutoksiin ei suostuttu, niitä todennäköisesti lainvalmistelijat kokivat ”kielen ulkopuolelle meneviksi” ja säädöskielen perinteestä poikkeaviksi (mts. 405).

3 TEORIA

Luvussa 3 esittelen työni kannalta merkitykselliset metodiset ja teoreettiset kehukset. Tässä luvussa pohdin tutkimukseni kannalta keskeisiä käsitteitä ja tarkastelen niitä myös

lingvistiksi kirjallisuudessa aiemmin julkaistujen määritelmien osalta. Tarkastelemani käsitteet ovat ymmärrettävyys, vastaanottaja merkitysprosessin osatekijänä, selkoistamisen ja mukauttamisen ero sekä selkoistamisen ja kääntämisen yhteydet. Lisäksi tässä luvussa esittelen työni kannalta merkityksellisiä lingvistisiä metodeja sekä selkotutkimuksen alalla julkaistuja vertailevia tutkimuksia ja virastokieleen liittyvää lingvististä kirjallisuutta.

3.1 Ymmärrettävyyden käsite

Ymmärrettävyys on tutkimukseni kannalta keskeinen käsite, joten tässä alaluvussa pohdin luettavuuden ja ymmärrettävyyden eroja sekä lukijan merkitystä tekstin ymmärrettävyyden määrittelyssä. Käsittelen myös selkomukauttamisen ja kääntämisen suhdetta, ja pohdin myös selkoistamisen ja mukauttamisen käsitteitä. Käsittelen lyhyesti myös säädöstekstin interlingvaalisen ja intralingvaalisen kääntämisen yhteyksiä säädöstekstin tekstilajikonventioihin ja ymmärrettävyyteen.

Kirjallisuuslähteet suhtautuvat *luettavuuden* ja *ymmärrettävyyden* käsitteisiin monella tavalla. Tässä työssä määrittelen ymmärrettävyyden yläkäsitteeksi ja luettavuuden alakäsitteeksi, sellaiseksi, joka on osatekijänä ymmärtämisprosessissa. Ymmärrettävyys on yhteydessä luettavuuden käsitteeseen, koska helppolukuinen teksti tukee ymmärtämisprosessia. Helppolukuisuus syntyy tekstin pintarakenteen piirteistä, kuten muun muassa sanojen, lauseiden ja virkkeiden pituuksista (Wiio 1973)⁵, mutta luettavuuteen vaikuttavat myös esimerkiksi verkkosivujen typografiset, visuaaliset ja tekniset ratkaisut, tekstin taitto, kuvitus.

Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan muistion mukaan Suomessa julkishallinnon verkkosivujen suunnittelu ja kehittäminen⁶ (JUHTA 2014: 1-36) perustuu muun muassa käytettävyyden ja saavutettavuuden periaatteisiin. Näitä periaatteita toteuttavat Maahanmuuttoviraston verkkotekstien tapauksessa muun muassa sivujen typografiset seikat, tekstin asettelu, selkeät verkkosivut⁷, sivujen navigaattorakenne ja monipuolinen

⁵ Luettavuuskriteereistä Wiio kehitti ns. luettavuuskaavan, jonka käytettävyyttä kuitenkin on kyseenalaistettu liiallisen teknisyyden vuoksi

⁶ JHS 190 Julkisten verkkopalvelujen suunnittelu ja kehittäminen (<http://docs.jhs-suositukset.fi/jhs-suositukset/JHS190/JHS190.pdf>) haettu 20.3.2015

⁷ Mielestäni selkokielen osalta verkkosivujen esteettömyydestä kirjoitetut artikkelit (Ohtonen 2002:71-82; Älli-Kyyhkynen 2006: 188-202) pätevät hyvin myös Migrin verkkoteksteihin. Merkittävä näkökulma vallitsee kuitenkin viittaustekniikan ja linkityksen hyödyistä.

viittaustekniikka⁸. Verkkosivujen luettavuus auttaa lukijaa orientoitumaan ja etenemään tekstiä lukiessaan.

Luettavuus on tekstin ulkoasuun liittyvä käsite, verrattuna ymmärrettävyyteen, joka taas liittyy lingvistiseen merkityksenantoon. Kotuksen Säädoskieli ja sen ymmärrettävyys – hankkeen sivuilla Heikkinen⁹ (2011) selventää ymmärrettävyys-tutkimuksen käsitettä tekstien monitasoisten ja moniulotteisten merkitysten tulkitsemisena. Luettavuus sinänsä ei riitä ymmärtämiseen, koska teksti, joka on helpon näköistä, ei ole välttämättä helppotajuista. Ymmärtäminen voi edellyttää lukijalta alan tuntemusta. Aino Piehl pohtii myös helppolukuisuuden ja helppotajuisuuden yhteyttä ja toteaa, että ”luettava teksti voi vaikuttaa myös helposti ymmärrettävältä, mutta sen ymmärtämisen edellytyksenä voi kuitenkin olla sen käsittelemän asian tai alan tuntemus, joka ei pelkästään tekstistä tai yleistiedon pohjalta aukene. Säädösteksti on tässä mielessä monesti pettävää, jos se on helpon näköistä” (sähköposti Piehl 27.1.2012 sekä Piehl 2010:170).

Edellä pohdin luettavuuden ja ymmärrettävyyden käsitteitä tekstin ominaisuuksina. Luettavuus ja ymmärrettävyys eivät kuitenkaan ole pelkästään tekstin absoluuttisia ominaisuuksia, vaan ne ovat riippuvaisia myös vastaanottajasta, lukijasta. Tekstit toimivat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, koska toiset kirjoittavat tekstejä toisille luettaviksi. Ymmärrettävyyttä kannattaa tarkastella sen tiedon valossa, kenelle tekstit kirjoitetaan, ketkä ovat sen oletettuja lukijoita.

Tutkimustyössäni sekä lähdeteksti että kohdeteksti ovat institutionaalisia tekstejä eli virallisia tekstejä, toisin sanoen ne molemmat edustavat virallista kielenkäyttöä. Niitä on tarkoitus lukea institutionaalisissa yhteyksissä. Institutionaalisten tekstien kirjoittajille asettaa haasteita määritellä etukäteen, millaisia vastaanottajia tekstien tulee palvella. Seuraavaksi esittelen näkemyksiä siitä, kenelle virallisten tekstien tulee olla ymmärrettäviä.

Nordman (2009: 56 - 57) mainitsee lakien lukijoina asiantuntijat ja maallikot, ”fackmannen och lekmannen” sekä kolmantena vielä virkamiehet ”tjänstemannen utan juridisk utbildning som använder författningstexter i sitt arbete”, joilla ei ole juridista koulutusta, mutta jotka työssään käyttävät säädöstekstejä. Bendegard (2014: 56) toteaa, että monissa maissa lakikielen helppotajuistamista ei edes katsota tarpeelliseksi, koska yleisen käsityksen mukaan säädökset ovat vain asiantuntijoita varten eivätkä maallikkoja varten.

⁸ Migrin ylitarkastaja Hanna Pihkasen mukaan linkitystekniikan parantaminen on vaikuttanut käyttäjäkokemuksiin positiivisesti: ”Mistä on ollut selkeästi apua, ovat linkitykset lisätiedon lähteelle. Tai linkit, jotka avaavat jotakin tekstissä esiintyvää käsitettä tai asiaa.” (sähköposti 27.2.2015). Pihkasen huomio tukee havaintoni myös siitä, että Migrin verkkotekstien tapauksessa voimme puhua mukautetusta tekstistä ei niinkään selkotekstistä.

⁹ <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3946> (haettu 15.2.2015)

Usein säädöskieltä pidetään myös erityisen arvovaltaisena, sellaisena kielenä, johon ei tohdita koskea. Seuraavaksi Bendegard (mts. 57) mainitsee kuitenkin, että esimerkiksi Pohjoismaissa on vallalla kuitenkin toisenlainen käsitys säädöskielen koskemattomuudesta. Pohjoismaissa on lähtökohtana, että säädöskielen tulee olla luettavana ja ymmärrettävänä kaikille kansalle. Pyrkimys säädöstekstin ymmärrettävyyden parantamiseksi alkoi vahvistua myös silloin, kun viranomaistekstejä alettiin muokata helppotajuisemmaksi. Todettiin, että moni viranomaisteksti perustuu kiinteästi juuri lakiteksteihin, joten alkoi tuntua luonnolliselta, että muokattaisiin ymmärrettävämmäksi myös lakitekstejä.

Suomenkielisen säädöstekstin ominaisuuksista ja kehityksestä kirjoittivat Piehl (mts.170) sekä Mattila (mts. 208). He molemmat toteavat, että säädöstekstit ovat tavallisille kansalaisille vaikeatajuisia, koska säädökset on kirjoitettu ammattilaisten lainsoveltajien näkökulmasta. Tämän takia säädösteksteissä ei enää mainita sellaisista ammattitiedoista, jotka lainlaatijoille ovat itsestään selviä. Jos näitä lakitekstejä *helpotetaan*, niiden luettavuus paranee, mutta *helppolukuiselta vaikuttava teksti* voi johtaa väärinymmärryksiin. Mattila (mts. 208) toteaa, että usein on lähtökohtana se, että ”varsinaiset säännökset on kirjoitettu asiantuntijalle. Siitä huolimatta, että periaateohjelmien mukaan säädökset tulee kirjoittaa ymmärrettäviksi kansalaisten kannalta”. Piehl (mts. 152) selvittää, että lakien ymmärrettävyyttä on pohdittu jo monen vuosikymmenen ajan, aivan vuodesta 1953 lähtien ja komitean mietinnössä edellytettiin, että ”lakien on oltava kansalaisten helposti ymmärrettävissä”. Piehl (mts. 152-164) esittelee eräitä oikeuskielen ymmärrettävyyden eteen tehtyjä virallisia ponnistuksia ja on havaittavissa, miten virkatekstin lukijan määritelmä on niissä vaihdellut: alussa lukijaksi mainittiin kansalainen ja lakien on oltava ”kansalaisten helposti ymmärrettävissä” (mts. 153). Sitten kirjoitettiin lukijana jopa ”normaalista ihmisestä”, tosin tämä sattui oikeustieteen opiskelijoiden yhdistyksen lehdessä. Lehdessä korostettiin, että ”piti ottaa huomioon, kelle teksti oli tarkoitettu” (ylipoliisipäällikkö Jarvan vaatimus 1960-luvulla); ”normaalin ihmisen piti voida ymmärtää, mistä tekstissä on kyse” (mts. 153). 1970-luvulla eduskunnassa esitettiin aloite, jonka mukaan ”laki- ja virkakielen on oltava niin selkeää” että ”tavallinen kansakoulun käynyt ihminen ymmärtää sitä heti ja vaivatta”. Vuonna 1982 annettiin virkakielipäätös, jonka mukaan ”viranomaisen on käytettävä kieltä, [jota] oppivelvollisuuden suorittanut kansalainen voi ymmärtää” (mts. 156).¹⁰

Lukijoina Piehl mainitsee kansalaiset, tavalliset ihmiset, oppivelvollisuuden suorittaneet kansalaiset. Tämän luetelman mukaan voi todeta, että erityistä alaan

¹⁰ Tosin, Piehl mainitsee myös (mts. 156) tämän tavoitteen saavuttamiseksi myös peruskoululla olisi ollut osuutensa oppilaidensa valistamiseksi.

perehtyneisyyttä lukijoilta ei vaadita, vaan viranomaistekstien tulisi olla yleisesti selkeitä ja ymmärrettäviä.

Edellä esitetyistä selviää myös, että virallinen tahto siihen, että tekstit olisivat helpommin ymmärrettäviä, koski yleisesti kaikkia institutionaalisia tekstejä. Myös vuonna 2003 säädetty hallintolaki¹¹ määrää, että ”viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä”. (Hallintolaki 2003:9§). Hallintolain perusteluissa (HE 72/2002vp) avataan lain tekstin tarkoituksia. Perusteluiden mukaan viranomaisen asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä kielenkäyttö tarkoittaa ilmaisutapaa, jonka perusteella ”voidaan olettaa” [että asiakas] ”yksiselitteisesti ymmärtää asian sisällön” [ja saa] ”asiasta riittävästi tietoa”.

Hallintolaki velvoittaa valtion ja kunnan viranomaisia sekä julkisoikeudellisia että yksityisiä laitoksia hoitaessaan hallinnollisia tehtäviään. Vuonna 2014 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmä julkaisi Hyvän virkakielen toimintaohjelman, tavoitteenaan edistää hallintolain kielipykälää, koska ”selkeä, asiallinen ja ymmärrettävä kielenkäyttö säästää aikaa ja vaivaa, tehostaa viranomaistyötä ja vahvistaa asiakkaiden oikeusturvaa” (HVKTO 2014:1). Toimintaohjelmassa on ehdotuksia päättävälle elimille, suosituksia julkishallinnon toimijoille sekä virastojen toimenpiteiksi, ja myös suosituksia oppilaitoksille.

Hyvän virkakielen toimintaohjelman julkaisemisen jälkeen loppuvuonna 2014 alkoi kotuksen Virkakielikampanja, jossa viranomaisia ”kannustetaan parantamaan kielenkäyttöään ja muistutetaan selkokielen tarpeesta”. Kampanjaan osallistuu kuusi virastoa¹² ja niistä yksi on Maahanmuuttovirasto. Kotuksen kampanjan pilottisivuilla Maahanmuuttoviraston tiedottaja, Kaisa Härkisaari mainitsee virastonsa haastavimpina kielenkäyttötehtävinä niitä tekstejä, joissa lakitekstiä tulee selittää viranomaiskielellä. Härkisaari kertoo myös (8), että viraston tärkeimpiä tekstejä ovat juuri lupahakemuksiin liittyvät päätökset, joiden yhteys lakiin on merkittävä. Härkisaari muotoili niin, että mukautuksessa on löydettävä lingvistiset keinot siihen, että ”monimutkaiset asiat [voidaan kertoa] selkeimmällä mahdollisella tavalla”:

(8) Jo pelkkä oleskeluluvan hakuprosessi voi olla monivaiheinen ja vaikeatajuinen.

Vielä haastavamman asiasta tekee lakia selittävä viranomaiskieli.

Tärkeimpiä asiakkaille suunnatuista teksteistämme ovat lupahakemuksiin tehdyt päätökset, joissa viitataan lakiin. Pohdimme jatkuvasti, kerrommeko usein monimutkaiset

asiat selkeimmällä mahdollisella tavalla. <http://www.kotus.fi/nykykieli/virkakieli/virkakielikampanja/pilotit/pilottisuunnitelmat>

¹¹ Hallintolain (434/2003) 9 §:n 1 momentissa säädetään viranomaisten Hyvän kielenkäytön vaatimuksesta.

¹² Kotuksen Virkakielikampanja kestää 13.10.2014- 31.12.2015, sen osallistujina ovat Kela, Verohallinto, Trafí, Maahanmuuttovirasto sekä Tampereen ja Vaasan kaupungit.

Institutionaaliset tekstit palvelevat virastojen asiakkaita, koska informoivat ja ohjeistavat heitä toimimaan tarkoituksenmukaisesti. Käytäntö osoittaa, että Maahanmuuttoviraston tekstien lukijoiden äidinkieli on pääasiassa jokin muu kieli kuin suomen, ruotsin tai englannin kieli. Lukijoiden kielitaidon vuoksi tekstien selkeyden ja ymmärrettävyyden vaatimus korostuu ja nämä vaatimukset asettavat lisähaasteita tekstien kirjoittajille. Maahanmuuttoviraston tekstit ovat sekä suoraan viraston tiedottamistarpeisiin kirjoitettuja omia tekstejä että alkuperäteksteistä, kuten esimerkiksi lakien pohjalta mukautettuja tekstejä. Tekstien kielen mukauttamisen tavoitteet ovat osittain samat kuin selkokielen kirjoittamisen tavoitteet.

Selkokieli on yleiskieltä, mutta se on mukautettua yleiskieltä. Yleiskieli on usein käytetyn määritelmän mukaan kieliyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteinen kielimuoto, joka on muotoasultaan kirjakielen normien mukaista, käyttää yleisesti tunnetuksi tiedettyä sanastoa (tai ainakin selittää käyttämänsä erikoistermit) ja on virkerakenteeltaan yksinkertaista. Selkokeskuksen yleisen määritelmän mukaan (Virtanen 2009:17) ”selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää yleiskieltä”.

Käytännössä on havaittavissa, että selkokielisen kielimuodon sisällä on kehittymässä eriasteisia selkomukautuksia, joiden erityisluonne perustuu helppotajuisemman tekstin lukijakunnan ominaisuuksiin. Kulkki-Nieminen (2010:20) antaa mielenkiintoisen lisänäkökulman selkokielen kielimuodon sisäisestä eriytymisestä mainiten että englanninkielisissä maissa viranomaiskielen ymmärrettävyyden parantamiseen suositetaan erityistä *plain-English* kielimuotoa¹³ ja Ruotsissa vastaavaan tarkoitukseen käytetään *klarspråk*¹⁴ kielimuotoa. Suomalaisessa käytännössä nämä vastaavat selkeää ja ymmärrettävää viranomaiskieltä, mutta Kulkki-Niemisen (mts. 21) mukaan käsitteellä *selkokieli* Suomessa tarkoitetaan jotakuinkin samaa kuin edellä mainituissa maissa kielimuodoilla *easy-to-read* ja *lättläst*.

Suomalaisessa käytännössä nimitys *selkokieli* kattaa kaiken mukautetun kielimuodon, katsomatta siihen, kumpuavatko ymmärtämisen vaikeudet lukijoiden vai tekstin erityispiirteistä. Ainakin käytössä olevan selkokielimääritelmän mukaan (esimerkiksi Virtanen 2002:8), kuten ”se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää

¹³ Cutts (2007:18) suosittelee plain-English –kielimuotoa erityyppisten institutionaalisten tekstien, kuten myös säädöstekstien mukauttamiseen: ”Apply plain-English techniques to legal documents such as insurance policies, car-hire agreements, laws and wills”

¹⁴ Ruotsin Språkrådet määrittelee käsitteen *klarspråk* seuraavasti ”myndighetstexter skrivna på ett vardat, enkelt och begripligt språk”
<http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/om-webbplatsen/sok.html?query=Klarspr%C3%A5k&submitButton.x=0&submitButton.y=0>

yleiskieltä”, selkokieline kielimuoto huomioi lukijoiden vaikeuksia, mikäli ymmärtämisen kohteena on yleiskieltä. Vaikeuksia nähdään lukijan merkitysprosesseissa, ei niinkään tekstissä. Tämä lähtökohta johtuu myös siitä, että selkokielen kehittäminen perustuu asiakaskeskeiseen inklusio-ajatteluun, jonka mukaan erityisryhmät tulee olla osana yhteiskunnan kokonaisuutta.

Nähdäkseni tässä luvussa aiemmin esitetystä viranomaiskielen ymmärrettävyyden parantamiseksi tähtäävässä prosessissa kysymys on jokseenkin päinvastaisesta lähestymisestä. Ymmärrettävyyden parantamiseen kohdennetaan voimavaroja siksi, koska viranomaistekstit ovat vaikeatajuisempia kuin tavalliset yleiskielen tekstit. Mutta samassa yhteydessä viranomaistekstien lukijoiksi mielletään tavalliset kansalaiset, joilla ymmärtämisessä ei oletettavasti ole erityisvaikeuksia. Tässä prosessissa kysymys on yhteiskunnan kokonaisuudesta ja viranomaistekstien kautta palveluiden yleisestä saavutettavuudesta. Uotilan mukaan (2013:11) vuonna 2011 Kelassa luovuttiin ns. yleiskielisten ja selkokielisten paperiesitteiden rinnakkaisesta julkaisemisesta ja päätettiin käyttää jatkossa vain ns. selkoesitteitä. Oman arvioni asiasta on, että Uotilan selkokielliseksi mainitsema aineisto rekisteriltään on jo lähempänä mukautettua, ymmärrettävää yleiskieltä (*klarspråk, mukautettu teksti*), kuin perinteisessä mielessä *selkotehtiksi* (*lättläst, selkotehti*) määriteltyä rekisteriä. Näkemykseni saa tukea myös siitä, että Uotilan mainitsemat selkoesitteet ja yleisesitteet edustavat myös eri tekstilajeja, koska niin sanotut yleiskieliset esitteet sisältävät paljon enemmän tietoa ja ”suorempia toimintaohjeita” (mts. 3) kuin niin sanotut selkoesitteet, joissa ”tiedon ja yksityiskohtien määrää oli supistettu niin paljon” (mts.10).

Viranomaiskielen omalaatuisuutta ja asemaa yleiskielen kentässä selkokiellimääritelmä ei tavoita. Oma ja kuvaava termi selkeän ja helppotajuisen viranomaiskielen kielimuodon nimeksi suomenkielisessä käytännössä on vielä syntymättä.

Selkokielen ja yleiskielen eroista kirjoittaa Kulkki-Nieminen (2002:34) ja määrittelee yleiskielen erikoiskielistä poikkeavaksi kielimuodoksi. Kulkki-Nieminen toteaa (mts. 39) myös, että selkokieli syntyy joko lähtötekstin pohjalta tai ilman lähtötekstiä, mutta suhteutettuna yleiskieleen. Hän myös lisää kielimuotoihin kolmannen käsitteen *selkeä yleiskieli* ja perustelee niiden eroja käytännössä siten (mts. 36), että *selkokieli* on erityisryhmille suunnattu kielimuoto, mutta *selkeä yleiskieli* palvelee koko kieliyhteisöä.

Omassa työssäni seuran sellaista mukauttamisprosessia, jossa lähtötekstin kielimuoto ja kohdetekstin lukijat sijaitsevat toisistaan huomattavasti etäämpänä kuin edellä pohdituissa prosesseissa. Mukauttamisprosessissa lähtötekstinä on lakiteksti, joka on institutionaalinen teksti, mutta tarkkuutensa ja tiiviytensä vuoksi erikoiskielimuoto viranomaistekstien joukossa.

Kohdetekstini lukijat ovat Migrin ei-suomenkielisiä asiakkaita, jotka lukevat tekstejä ja rakentavat niiden merkityksiä kieliyhteisön reunalla suomen kielen osaamisen tasostaan sekä suomalaisen yhteiskunnan tietämyksestään riippuen. Lakitekstistä virastotekstiksi mukauttamista oli tehtävä kaksin kerroin.

Edellä pohdin selkokielistämisen eri asteita ja tarkoituksia, ja niihin liitettyjä nimiä. Ammattikirjallisuudessa tekstien muuttamisprosessia helppotajuisemmaksi kutsutaan vaihtelevasti selkokieliseksi kirjoittamiseksi, selkoistamiseksi, selkomukauttamiseksi tai yleisimmin mukauttamiseksi. Tässä työssä käytän termiä *mukauttaminen*, koska mielestäni se kuvaa hyvin tätä prosessia. Toisaalta mukauttaja lähtee liikkeelle lähtötekstistä, säilyttäen lakitekstin tarkkuutta selkein edellytyksin, mutta toisaalta hänen täytyy myös muuttaa tekstilajia tietoisesti uuden kontekstin¹⁵ vuoksi. Mukauttaja ottaa tekstin tarkoituksen mukaan eräitä lakipykäläiä mukautettaviksi ja jättää toisia käyttämättä. Lisäksi hänellä on käsitystä siitä, millaisia vastaanottajia tekstit tavoittelevat, koska Migrin teksteillä on kielitaidoltaan kohtuullisen hyvin rajattavissa oleva lukijakunta. Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstien ensisijaisina lukijoina¹⁶ ovat kansalaisuuden hakemista harkitsevat ei-suomenkieliset lukijat. He ovat viraston asiakkaita, koska ovat kiinnostuneita kansalaisuuden hakemisen ehdoista. Suomen kansalaisuuden hakemisen ehtojen yhteydessä kansalaisuuslaki määrittelee monipuolisesti myös kieliedellytykset, joista yleisesti voi todeta, että kielitaidon vähimmäisvaatimustaso on Eurooppalaisen viitekehyksen mukainen kielitaitotaso B1. Vieraan kielen osaaminen B1-tasolla tarkoittaa sujuvaa peruskielitaitoa, jolloin esimerkiksi luetun ymmärtämisessä lukija selviytyy myös jonkin verran päättelyä vaativista, käytännönläheisistä ja heille itselle tärkeistä teksteistä.

3.2 Ymmärrettävyys ja kääntäminen

Prosessina mukauttaminen muistuttaa monelta osin kääntämistä. Selkoistamisen ja kääntämisen yhtäläisyyksistä ja eroavuuksista kirjoittaa Järvinen (2000:94 - 100) ja kuvailee selkokääntämistä viestintätapahtumaksi, jonka tavoite on saavuttaa kohdekielinen vastaanottaja. Bhatian termistössä *simplification* tarkoittaa intralinguaalista käännösprosessia

¹⁵ Tällaisesta prosessista Per Linell (1998: 144) käyttää termiä *uuskontekstointi*

¹⁶ Heidän lisäksi Migrin tekstejä lukevat luonnollisesti myös äidinkielliset asiakkaat.

(Bhatia 1983:42), jonka tarkoituksena on esittää tekstin sisältö ja muoto sellaisena, että se on kohderyhmänsä saatavilla. Kääntämisen näkökulma nousee esiin myös Kulkki-Niemisen (2010: 65 - 67) väitöskirjassa. Kulkki-Nieminen kuitenkin toteaa, että hänen haastattelemat selkoistajat (Hannu Virtanen, Ari Sainio, Pertti Rajala) ”eivät miellä mukauttamista toimintana kääntämiseksi”. Kulkki-Niemisen arvion mukaan heidän näkemyksensä voi johtua siitä, että haastatellut arvioivat kääntämisprosessia pelkästään suppeasti, eivätkä tässä yhteydessä yhdistä tulkintaprosessia mukauttamiseen. Toisenlaisia näkökulmia on havaittavissa, jos kääntämisen suhdetta mukauttamiseen lähestytään mukautusprosessissa mukana olevan kääntäjän osalta. Maahanmuuttajaviraston tiedottaja Härkisaari (ks. alaluvussa 3.2) mainitsee kääntäjän työtä arvokkaana apuna ja tukena mukauttamisen prosessissa ja useammassakin ominaisuudessaan. Sen lisäksi, että kääntäjä kääntää ja samalla mukauttaa tekstit vieraalle kielelle, kääntäjä on myös työryhmän tärkeänä taustatukena mukautusprosessissa ja koska kääntäjä kuitenkin katsoo tekstiä hieman eri näkökulmasta ja huomaa siinä piilevät tulkintaongelmat.

Mielestäni *kääntämisen* ja *mukauttamisen* suhdetta voi lähestyä uudestakin suunnasta lisäämällä näkökulmiin kolmannen termin, *selkoistamisen*. Vaikka termejä *mukauttaminen* ja *selkoistaminen* käytetään yleensä vaihtoehtoisesti, näillä termeillä käytännössä voidaan tarkoittaa kahta erilaista merkityksen muotoilua. Oman näkemykseni mukaan nimenomaan mukauttaminen toimintana on lähempänä kääntämistä kuin selkoistaminen. Määrittelen niin, että mukauttaminen on intralingvaalista kääntämistä, jolloin mukauttaja toimii kohderyhmänsä ehdoilla ja välittää lukijalle lähtötekstin relevantit merkitykset. Mukauttamiseen voi liittyä myös genren vaihtoa, jolloin tekstiä mukautetaan kohderyhmän ja uuden tekstilajin konventioiden mukaan. Voimme ajatella, että selkoistaminen on toimintana vapaampaa, ja selkoistamisprosessissa myös intertekstuaaliset vaikutukset ovat tuntuvampia. Sitä vastoin mukauttamista voimme määritellä keskittäväksi, kohdentavaksi kääntämiseksi.

Suomessa ensimmäisiä hallinnollisia tekstejä selkomukautettiin 1980-luvulla, ensimmäisiä lakitekstejä 1990-luvulla (Virtanen 2006:96). Kulkki-Nieminen (2010: 64) haastattelee selkomukauttajaa Hannu Virtasta, joka kertoo, miten esimerkiksi perustuslain selkomukauttamisessa otettiin työn alle vain lain valikoituja osia, sellaisia lainkohtia, jotka mukauttajien mielestä koskettivat lukijakuntaa. Virtanen arvioi, että mukauttajan tulee myös korostaa, että mukautetulla lakiversiolla ei ole juridista arvoa. Virtasen näkemyksiin yhtyy selkomukauttaja Pertti Rajala kertoessaan, että ”yksiä kauhuja on ylipäättään nää kaikki lakitekstit ja ohjeet, varsinkin jos siellä alla lukee Kansaneläkelaitos tai oikeusministeriö tai joku muu, jolloin niillä on viranomaisvastuu. — Sen takia me ollaankin yleensä pyritty ottaan

niistä irti, että tässä kerrotaan pääpiirteet näistä etuuksista tai muista, ettei niitä sitten käytetä oikeusistuimissa” (mts.57). Kohdetekstin tarkoitus muuttuu ja mukauttamisen aikana lain tekstistä karsitaan, joten tekstilaji muuttuu myös ja uusi versio toteuttaa vain lain tekstin esittelyä. Kulkki-Nieminen esittää (mts. 57), että Suomen perustuslain selkoversio on syntynyt välillisesti, koska sen lähtötekstinä ei ollut lain kieli sellaisenaan, vaan selkomukautus on tehty yleiskielisen lähtötekstin pohjalta. Bhatia (1994) toteaa, että lakiteksti muotoutuu uusiksi hyvin erilaisissa konteksteissa, joten on ymmärrettävää, että samasta lähtötekstistä syntyvät kohdetekstit edustavat erilaisia tekstilajeja. Suomessa laki- ja hallinnollisia tekstejä on huomattavasti vähemmän selkoistettu kuin esitteitä ja oppaita, toteavat Kulkki-Nieminen ja Leskelä (2012: 556). Saattaa olla, että tämä johtuu myös siitä, että lakien ja hallinnollisten tekstien suhteen perinteistä selkoistamista paremmin toimii mukauttaminen selkeälle yleiskielelle, aina kunkin syntyvän kohdetekstin omia tekstilajikonventioita noudattaen.

Selkokieliiseen kirjoittamiseen ja mukauttamiseen on olemassa suosituksia (Sainio-Rajala 2002: 24-32; Virtanen 2009: 68-111), joita on kehitetty usean vuosikymmenen kuluessa (Virtanen 2009:62). Kun omassa työssäni seuran mukauttajan kädenjälkeä, huomaan hänen soveltaneen monia selko-ohjeita, mutta on havaittavissa myös, että mukauttamistyön luonteen vuoksi eräitä selko-ohjeita tässä prosessissa ei ollut tarkoituksenmukaista noudattaa. Muutamia esimerkkejä (kursivoidut lainaukset Rajala 2002; Virtanen 2009) luetellakseni sanaston ja lauserakenteiden osalta mainitsen, että lakitekstin tarkkuuden vuoksi mukauttajan on käytettävä muitakin sanoja kuin *valtaosin jokapäiväisiä sanoja*, eikä voi *välttää abstrakteja* ilmaisuja. Myös lause- ja virketason ratkaisut poikkeavat osittain selko-ohjeistuksesta, koska esimerkiksi *lyhyiden lauseiden ja virkkeiden suosiminen* kohdetekstin tekstilajissa ei yleensä ole käytännöllistä ja pitkissä virkkeissä on ajoittain paljonkin tietoa. Mukauttaja ei aina voi *välttää vaikeita virke- ja lauserakenteita* ja myös kohdetekstin päälause-sivulause –rakenne poikkeaa merkittävästi tavanomaisesta. Vaikka edellä mainittuja poikkeuksia on löydettävissä, suurimmalta osin selkomukauttamisen ohjeet pätevät mukauttajan työhön myös tutkittavana olevassa mukauttamisprosessissa.

3.3 Ymmärrettävyys interlingvaalisen ja intralingvaalisen kääntämisen tavoitteena

Ymmärrettävyyttä¹⁷ edistetään sekä virallisten kannanottojen (hallintolaki 2003; Hyvän virkakielen toimintaohjelma 2014) että kielenhuollon ehdotuksien myötä. Suomessa

¹⁷ Pitänee myös tehdä ero siinä, puhutaanko lakien yleisestä ymmärrettävyydestä tai lakiin perustuvan viranomaiskielen ymmärrettävyydestä. Lakitekstin yleisestä ymmärrettävyydestä on kysymys silloin, kun lain tekstin syntymisen aikana lainvalmistelijat ja kielenhuoltajat toimivat yhteistyössä ja heidän yhteistyönsä tavoitteena on tehdä lakitekstistä helpommin ymmärrettävää.

kielenhuoltajien ja lainoppineiden parissa tehdään ajoittaista, hankkeiden puitteissa tapahtuvaa työtä, joka voi myös laajentaa lakitekstin tekstilajin rajoja¹⁸ ja palvelee säädöstekstin lähentämistä yleiskieliseen käyttöön (KPR 2012: 396, 412). Toisaalta esimerkiksi Saksassa parivuotisen *Verständliche Gesetze* – kielihankkeen seurauksena lakitekstien ymmärrettävyyden tarkistaminen on vakiintunut käytännöksi¹⁹. Ymmärrettäviä lakeja -nimisen hankkeen tarkoituksena oli, että ”Gesetztexte sprachlich so zu verbessern, dass diese nicht nur für Juristinnen und Juristen, sondern auch für Bürgerinnen und Bürger verständlicher sind”²⁰, lakitekstejä parannetaan kielellisesti niin, että oikeusoppineiden lisäksi ne ovat ymmärrettävämpiä myös kansalaisille. Hankkeen päätyttyä oikeusministeriöön perustettiin lingvisteistä koostuva *Redaktionstab Rechtssprache* – asiantuntijaryhmä, joka käy jatkuvaa dialogia lain valmistelijoiden kanssa ja tarkistaa sekä kommentoi lakitekstien ymmärrettävyyttä. Lingvistiryhmän parannusehdotukset tavoittelevat yleiskielistä ilmaisutapaa, mutta lopullinen päätösvalta lain tekstin muotoilusta on lain valmistelijoilla.

Edellä esitetyt esimerkit valaisevat lain tekstin syntymisprosessin aikana tapahtuvaa kielityötä. Mutta lakiteksti muotoutuu myös kääntämisen yhteydessä, vaikka kääntämisprosessissa sekä lähtökieli että kohdekieli ovat autenttisia, lain voimaisia dokumentteja (Nordman 2009: 61). Suomessa suomen ja ruotsin kielen virallisesta asemasta johtuen Suomen eduskunnan säätämät lait julkaistaan kummallakin kielellä, joten suomenkieliset lakitekstit käännetään myös ruotsin kielelle. Valtioneuvoston ruotsin kielen lautakunnan²¹ tehtävänä on ”edistää Suomessa käytettävän laki- ja hallintoruotsin selkeyttä ja ymmärrettävyyttä. Kielilautakunnan työskentelyssä korostetaan valtion viranomaisten ruotsin kielen käytön, erityisesti lakikielen yhtenäistämistä. Lautakunnan tehtävänä on muun muassa yhtenäistää käännös- ja tarkastustoimintaa erityisesti kysymyksissä, jotka koskevat käypiä ilmaisuja, termejä, lakitekniisiä ratkaisuja, kirjoitusohjeita ja tyylliseikkoja.”

Säädöstekstin tekstilajin sisällä työskennellään myös silloin, kun lakeja käännetään EU:n virallisista kielistä jäsenmaiden kotimaisille kielille. Bendegard pohtii (2014: 40 - 42), onko kyse ollenkaan käännöksestä silloin, kun lähtöteksti ja kohdeteksti ovat molemmat autenttiset ja lainvoimaiset. Hän (Bendegard 2014) sekä Nordman (2009) päätyvät siihen

¹⁸ Lakitekstin muutoksia on mahdollista tarkastella tekstilajin sisäisenä ja tekstilajin ulkoisena muutoksena. Lainvalmistelun ja kielenhuollon yhteistyönä muotoutuva lakiteksti kehittyy saman tekstilajin sisällä. Sen sijaan silloin, kun lakitekstiin pohjautuen mukautetaan virkateksti, mukautus siirtää tekstin sisällön tekstilajista toiseen.

¹⁹ http://www.bmjbv.de/DE/Ministerium/Abteilungen/OeffentlichesRecht/RechtspruefungSprachberatungAllgemeinesVerwaltungsrecht/RedaktionsstabRechtssprache/_node.html (haettu 10.3.2015)

²⁰ http://www.bmjbv.de/DE/Ministerium/Abteilungen/OeffentlichesRecht/RechtspruefungSprachberatungAllgemeinesVerwaltungsrecht/RedaktionsstabRechtssprache/Modellprojekt_VerstaendlicheGesetze/_node.html (haettu 10.3.2015)

²¹ <http://vnk.fi/yhteensovittamistehtavat/ruotsin-kielen-lautakunta> (haettu 10.3.2015)

johtopäätökseen, että koska lähtöteksti on käynyt läpi käännösprosessin, kohdeteksti edustaa käännöksen tulosta. Yllä mainituissa tapauksissa, sekä lain synnyn että kääntämisen aikana kielen muotoilijat toimivat yhden ja saman tekstilajin konventioita noudattaen, ja suuntaavat tuotoksensa yhdelle ja samalle vastaanottajaryhmälle. Sen sijaan tekstilajikonventiot muuttuvat silloin, kun mukautusprosessin tavoitteena on ottaa huomioon lukijan tarpeita kohdennetusti ja tavoitteellisemmin.

Lakiin perustuvasta viranomaiskielestä on kysymys silloin, kun lain sisältöjä tuodaan muuhun institutionaaliseen kielenkäyttöön. Lain sisältö säilyy samana, mutta lain kieltä mukautetaan lingvistiksi eri instituutioiden kielilajiksi. Intertekstuaalisen ketjun alkupäässä on lain teksti ja toisessa päässä viranomaisen asiakasteksti. Lain funktiot ja tavoitteet, kuten myös lain tekstin regulatiivisuus ja informatiivisuus (Bengegard 2014:40) ovat osallisina siihen, että lakitekstin sisällöt ulottuvat muihinkin ohjeistaviin ja informatiivisiin teksteihin. Mukauttamisprosessin aikana uudet tekstilajipiirteet määräytyvät luonnollisesti tavoitetahon, instituution konventioiden ohjaamana ja viranomaiskielen tarpeiden mukaisesti, joten mukautusprosessin tuloksena säädöstekstin kielilaji muuntautuu toiseksi tekstilajiksi. Näin tapahtuu esimerkiksi kansalaisuuslain ja Maahanmuuttoviraston tutkimuksessani kontrastoitujen tekstien tapauksessa. Samalla, kun lain sisältö siirtyy tekstilajista toiseen, myös instituution soveltama kielimuoto lähenee viraston asiakkaan käyttämää yleiskieltä ja viranomais teksti edustuu ymmärrettävämpänä. Samoin esimerkiksi Hansen-Schirra ja Neumann (2004: 168 - 169) toteavat, että Saksan valtiosääntötuomioistuimen päätösten rinnalla julkaistut lehdistötiedotteet syntyvät intralingvaalisen käännöstyön tuloksena ja mahdollistavat sen, että myös lakia oppimattoman yleisö voi ymmärtää tuomioistuimen päätöksiä ”sie [Pressemitteilungen] dienen also als eine Art intralinguale Übersetzung der juristischen Fachtexte für Interessierte ohne juristische Ausbildung.”

3.4 Lingvistiset metodit ja kirjallisuus

Työssäni tutkimusmenetelmänä sovellan kontrastointia. Kontrastoiva tutkimus kuuluu vertailevan kielentutkimuksen synkroniseen kenttään. Järventaustan (2013:99) mukaan alkujaan 1940-60 -luvuilla kontrastiivista lingvistiikkaa hyödynnettiin vieraan kielen oppimisen didaktisiin tarkoituksiin. Amerikkalaisen strukturalismin piiristä kontrastiivinen

tutkimus siirtyi 1970-80 -luvulla Eurooppaan, jossa kontrastiivisten kielioppien laatimisen kautta menetelmää kehitettiin pragmaattiseen suuntaan muun muassa kielen käytön ja diskurssin tutkimukseen.

Kontrastiivisen analyysin kolmea vaihetta kuvaa muun muassa Lado (1980:63) ja Krzeszowski (1990: 35 - 45). Heidän mukaansa verrattavien kielten kuvausvaihe, verrattavien ilmiöiden kokoamisvaihe ja viimeisenä varsinainen analyysivaihe seuraavat toisiaan tällaisessa järjestyksessä lähes kaikissa kontrastoivissa tutkimuksissa. Omassa tutkimuksessani näkyy myös nämä kolme vaihetta: ensimmäisenä olin perehtynyt verrattavien tekstikokonaisuuksien lingvistisiin piirteisiin, seuraavaksi valitsin verrattavaksi sopivia konstituentteja kummastakin tekstikokonaisuudesta ja lopuksi analysoin piirteet lingvistisen tekstianalyysin menetelmin.

Tutkimuksessani keskityn tekstien kontrastointiin, tutkin rakenteellisia ratkaisuja siltä kannalta, miten ne eroavat toisistaan kahdessa kontrastoitavassa tekstissä. Vertailun perustaksi valitsin merkitykseen perustuvan semanttisen ekvivalenssin. Työni rinnakkaiskorpuks²² ovat kansalaisuuslaki ja Maahanmuuttoviraston kansalaisuustekstit. Pienin kontrastoitava tekstiyksikköni on virke, mutta vertailen myös pidempiä tekstijaksoja, useamman virkkeen kokonaisuuksia.

Aiheeseeni perehtyessä tutustuin erityyppisiin lingvistisiin tekstitutkimuksiin, jotka avasivat näkökulmia omaan pohdintaani. Työni sijoittuu yhtäältä selkokielisiä muutoksia tutkivien vertailevien tutkimusten jatkumoon, toisaalta se kuuluu laki- ja viranomaiskieltä analyysoiviin tutkimuksiin. Mukauttamisen prosessia analyysoivia selkotutkimuksia on Kulkki-Niemisen väitöskirja (2010), jossa kirjoittaja vertaa STT:n uutisten ja niiden pohjalta selkoistettujen uutisten lingvistisiä piirteitä. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2012) pohtivat selkoistamisen vaikutuksia tekstilajimuutoksiin, muun muassa informatiivisen tekstin osalta. Uotila pro gradu–työssään (2014) vertailee Kelan yleiskielisiä ja selkokielisiä esitteitä ja tutkii niiden teemaosan konstituentteja ja teemankulkua sekä direktiivisyyttä. Laine pro gradu–työssään (2014) analysoi säädöstekstin selkoistamisen seurauksia kohdetekstin modaalisuudessa, direktiivisyydessä ja sanastossa.

Lukuisista laki- ja viranomaiskielen tutkimuksista mainitsen lyhyesti muutamia, jotka työni kannalta ovat merkityksellisiä. Suomalaisen oikeuskielen kehittämistä ja sen ymmärrettävyyden parantamiseksi tehtyjä toimenpiteitä esittelee sekä lakikielen muuttuvia

²² Järventausta (2013:111) esittelee kaksi erityyppistä aineistotyyppiä, jotka ovat rinnakkaiskorpus ja verrannolliskorpus. Rinnakkaiskorpuksella hän tarkoittaa alkuperäistekstiä ja sen käännöstä, kun taas verrannolliskorpukseksi hän nimeää keskenään verrannollisia alkuperäistekstejä. Myös aineistoni nimeämisessä rinnastan omat aineistoni rinnakkaiskorpukseksi, eli eräänlaisen käännösprosessin, mukauttamisen alku- ja lopputeksteiksi.

lingvistisiä piirteitä tutkii Piehl (2010: 147 - 180) ja oikeuskielen ominaispiirteitä analysoi Mattila (2010: 181 - 213), erityisesti pohtii, mistä kielen piirteistä lakikielen vaikeaselkoisuus johtuu. Piehl, Kankaanpää ja Räsänen kirjoittavat (2012: 394 - 431) säädösten muotoutumisesta ja osallistumisestaan lain kielen syntyyn kielenhuoltajana. Kirjoittajat referoivat työssään havainnoistaan, mitkä lingvistiset ratkaisut tekevät lakikielestä vaikeasti ymmärrettävää. Pro gradu- työssään Naskali (1992) vertailee 1920- ja 1980-lukujen lakien rakennetta ymmärrettävyyden näkökulmasta, Virtaniemi (1994) analysoi lakikielen virkerakennetta. Lakikielen kääntämiseen ja ymmärrettävyyteen liittyviä kysymyksiä käsittelee väitöskirjassaan Nordman (2009) sekä Bendegard (2014).

Viranomaistekstejä tutkivat väitöskirjoissaan esimerkiksi seuraavat kielentutkijat: Kankaanpää (2006) tutkii hallinnon lehdistötiedotteiden kieltä ja analysoi, miten kahden eri ajanjakson tekstipiirteet muuttuivat ohjailevuuden, yksityiskohtaisuuden ja poettisuuden osalta, Tiililä (2007) tutkii etuuspäätösten jaksoanalyttisesti ja havainnoi etuuspäätösten syntyä viranomaisten näkökulmasta, Kuronen (2004) tarkastelee taas asiakkaan näkökulmasta, miten vakuutustekstin merkitysprosessit muuttuvat niiden uudistamisprosessin seurauksena. Heikkinen, Hiidenmaa ja Tiililä (2000) havainnollistavat viranomaiskielen tekstuaalisia piirteitä systeemis-funktionaalisen teorian termin. Karvonen soveltaa myös SF-teoriaa (1995) analysoidessaan oppikirjatekstiä. Makkonen-Craig (2005) tutkii sanomalehtitekstiaineistossa verbialkuisia dialogisia passiivilauseita.

Seuravaksi esittelen lyhyesti, millaisiin lingvistisiin teorioihin tekstintutkimukseni perustuu analysoidessani institutionaalisten tekstien mukauttamista ja tutkiessani virkerakenteen muutoksia, adverbiaalilauseita sekä verbialkuisia lauseita.

Tutkimukseni sijoittuu funktionaalisen tekstintutkimuksen teoreettiseen kehikseen. Funktionaalinen tekstintutkimus tutkii sitä, miten kieltä käytetään ja perustuu ajatukseen, että kieli on sosiaalinen ilmiö ja vuorovaikutuksen kanava (Halliday 1994). Teksti yhdistää kirjoittajansa ja lukijansa, ja tekstin kirjoittaja rakentaa merkityksiä tekemällä lingvistisiä valintoja kielen kokonaispotenssiaalista, joten teksti ilmenee erilaisten valintojen summana. Systeemis-funktionaalisen kielikäsitteen mukaan tekstissä on kolme funktiota, jotka toteutuvat lingvistisinä piirteinä. Nämä funktiot ovat eksperientiaalinen (ideationaalinen), intersubjektivaalinen ja tekstuaalinen metafunktio. Maailmaa kuvataan eksperientiaalisen funktion tasolla, kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutus tapahtuu intersubjektivaalisen funktion kautta ja tekstuaalisen funktion avulla valinnoista syntyy konstituenttien koheesiota ja rakentuu koherentteja tekstikokonaisuuksia. Ideationaalinen metafunktio on reflektiivinen,

interpersoonainen on aktiivinen ja kolmas metafunktio, tekstuaalinen liittää edelliset yhteen. Tutkin näiden metafunktioiden toteutumista tekstien laajentuneissa teemaosissa.

Alisteisten sivulauseiden ja sivuteemojen roolia pohtiessani hyödynnän Shoren (2008: 24 - 65) ajatuksia lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä. Shore noudattaa Hallidayn ja prahalaisen koulukunnan teorioita, lähestyy teeman ja teemankulun käsitteitä funktionaalisesti. Shore näkee, että teeman funktio ja teeman edustuminen tekstissä ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa toisiinsa ja ne yhdessä vaikuttavat siihen, miten teema toteutuu. Shore perustelee lauseenjäsenystä sekä lauseiden sisäisen jäsennyksen että tekstinkulun kannalta. Teemaa analysoidessaan hän osoittaa muun muassa, miten orientoivat sivuteemat voivat vaikuttaa tekstin jäsentymiseen (mts. 44 - 49). Alisteisten lauseiden osalta Shore tarkastelee, mikä on niiden funktio virkkeessä ja tekstissä. Shore toteaa, että alisteiset lauseet kommentoivat teemaa metatekstuaalisesti, mutta niiden rooli teemankulun kannalta jää vähämerkityksiseksi. Verbialkuisuuden käsitteen analyysiin Shore (2008) tarjoaa muodon ja funktion keskinäisen sidoksisuuden näkökulmia. Shore (mts. 49 - 54) tarkastelee teemattomuutta funktionaalisesta näkökulmasta ja toteaa, että teeman funktio reaalistuu vain ”sidoksissa siihen, miten se ilmenee kielessä” (mts. 27). Shoren näkemys on, että lauseen teema on lauseen lähtökohta ja teema on se, mitä lause koskee (mts. 38 - 39), joten hän kyseenalaistaa, että olisi edes olemassa teemattomia lauseita, jotka eivät siten koske mitään. Lisäksi Shore painottaa, että teeman paikka ei määräydy pelkästään lineaarisesti vaan teeman sijaintiin voivat vaikuttaa myös tekstin osien tulkinnallinen järjestyneisyys sekä lauseen tyyppi (mts. 38 - 39). Shoren (2008) tutkimuksessa esitettyjä näkemyksiä hyödynnän erityisesti analyysiluvuissa 5 ja 6.

Adverbiaalilauseiden sijaintia ja niiden tekstuaalisia tehtäviä analysoi Chafe (1984), Ramsay (1987: 383-408), Marchese (1984: 263-281) sekä Herlin (1998). Myös Karvonen (1995: 69-73) käsittelee adverbiaalilause-sivuteeman vaikutuksia tekstin koheesioon.

Chafe (1984: 437-449) tutkii adverbiaalilauseita sekä puhutussa että kirjoitetussa englannin kielessä. Hän toteaa, että etuasemaiset adverbiaalilauseet ovat riippumattomampia päälauseen teemasta ja toimivat ”signaling a path or orientation”, eräänlaisina ”tienviittoina” (1984: 444) siihen, millä tavalla lukijan tulee tulkita päälauseen teemaa. Jälkiasemaiset adverbiaalilauseet taas täydentävät tai modifioivat päälauseetta. Chafe (1984: 437) yhdistää adverbiaalilauseiden analyysiin myös sidoksisuuden näkökulman ja käyttää termejä vapaa ja sidottu adverbiaalilause, jolla hän tarkoittaa eräitä rajauksia: ortografisesti pilkun käyttöä, puhunnossa eri tai samaan intonaatioyksikköön kuulumista. Suomenkielisessä kirjoitetussa

tekstissä pilkun paikka ei tee vastaavanlaista eroa etuasemaisten ja jälkiasemaisten sivulauseiden sidoksisuudessa.

Ramsay (1987: 383 - 408) tutkii myös englannin kielen etu- ja jälkiasemaisten sivulauseiden referentiaalista vaikutusalaa ja osoittaa, että niiden referentiaaliset yhteydet päälauseeseen poikkeavat toisistaan. Ramsay osoittaa myös, miten adverbiaalilauseiden erisuuntainen referentiaalisuus vaikuttaa tekstin koheesion rakentumiseen. Ramsayn mukaan jälkiasemaiset sivulauseet ovat usein samasubjektisia kuin päälause, mutta etuasemaiset sivulauseet harvemmin. Etuasemaiset sivulauseet muodostavat siteitä edelliseen diskurssiin ja ovat vaikutusalaltaan ja temaattiselta vaikutukseltaan laaja-alaisempia kuin jälkiasemaiset sivulauseet.

Marchese (1984: 263 - 281) todentaa länsi-afrikkalaista godié-kieltä käsittelevässä tutkimuksessaan, että etuasemaisilla *jos*-sivulauseilla on tekstuaalinen rooli, koska *jos*-lauseet jaottelevat diskurssin merkityksellisiin osiin ja kehystävät seuraavan (pää)lauseen teemaa.

Herlinin (1998) tutkimus esittelee *kun*-konjunktion monikäyttöisyyttä ja käyttötapoja sekä selvittää, millaisia temporaalisia, kausaalisia, konditionaalisia ja kontrastiivisia suhteita *kun*-konjunktiolla osoitetaan. Herlin toteaa (198:258), että odotuksenmukaisesti *kun*-sanana temporaalisuus on läsnä monissa muissa merkityksissä, mutta temporaalisuuden lisäksi keskeiseksi käyttöyhteydeksi on osoittautunut myös *kun*-konjunktion perustelevan suhteen merkitys.

Työssäni esittelen sekä sovellan ISK:n (2004) määritelmiä lauseesta ja virkkeestä, lauseen teemasta ja teemankulusta sekä adverbiaalilauseista.

4 VIRKKEET JA LAUSEET

Seuraavissa luvuissa (luvuissa 4, 5 ja 6) analysoin mukauttamisprosessin seurauksena tapahtuneita muutoksia. Esittelen ensin (luvussa 4) tutkimukseni taustaksi aineistoni virkerakenteeseen liittyviä kvantitatiivisia tuloksia. Sen jälkeen (luvussa 5) analysoin lyhyesti aineistoni yleisimpiä alisteisia sivulauseityyppejä ja tutkin mukauttamisen tuomia adverbiaalilausemuutoksia. Luvussa 6 pohdin verbialkuisten lauseiden merkitystä informaattiorakenteen ja ymmärrettävyyden osalta.

Analyysissani peruskäsitteitä ovat *virkkeen* ja *lauseen* käsitteet. Virke on ortografinen rakenneyksikkö, joka alkaa isolla alkukirjaimella ja päättyy isoon välimerkkiin. Lause on ISK:n mukaan (2004: 827) ”sanoista ja lausekkeista muodostuva rakenteellinen kokonaisuus, jonka ytimenä on finiittiverbi”, ja lause voi olla yksinkertainen tai kompleksinen eli yhdyslause (mts. 842).

4.1 Virkakielen virkkeet ja lauseet

Hyvän virkakielen toimintaohjelmaan (2014) liittyy lyhyt esittely hallintolain vaikutusten seurannasta (Miettinen - Väänänen 2006). Lain seuranta toteutettiin kyselylomakkeilla ja haastatteluilla, joissa kysyttiin mielipiteitä hallintolain toteutumisesta sekä viranomaisilta että asiakkailta. Seurannassa kysyttiin myös hallintolain kielipykälän seurauksista (Miettinen-Väänänen 2004:65; HKTO 2014: 33), mutta lingvistisessä mielessä vain vähäisin tuloksin. Tulosten vähyyteen on voinut vaikuttaa toisaalta se, että hyvän kielenkäytön vaatimus (HL 2002 9§) on vain lyhyt pykälä hallintolain kokonaisuudessa, joten sen toteutumiseen kiinnitettiin suhteellisen vähän huomiota lain kokonaisuudessa. Tuloksiin vaikutti toisaalta myös seurannan toteuttamisen ajankohta. Seuranta toteutettiin heti hallintolain voimaantulon jälkeisenä vuonna, joten tuloksia ei ehkä ehtinyt vielä näkyä mitattavasti. Selkeän ja ymmärrettävän viranomaiskielen vaatimus mainitaan seurannan tulosten yhteenvedossa yhtenä kolmesta niistä muutoksista, jotka jakoivat vastaajien mielipiteitä eniten (Miettinen-Väänänen 2004:72). Raportti toteaa (mts. 96), että selkeyden ja ymmärrettävyyden käsitteet ovat tuoneet tulkintaongelmia, koska ”selkeä kielenkäyttö voi sisällöllisesti tarkoittaa eri viranomaisissa hyvinkin erilaista kielellistä ilmaisutapaa asiakkaan ja viranomaisen välisessä kanssakäymisessä.”

Selkeän kielenkäytön käsitettä tutkimuksissa lähestytään usein myös suullisen ja kirjallisen asioinnin mahdollisuuksien kautta. Useista eri tutkimuksista (HKTO 2014:33; Hellsten 2004; Raevaara-Sorjonen-Lappalainen 2013) on noussut esiin samansuuntaisia tietoja siitä, miten asiakkaat kokivat suullisen ja kirjallisen viestinnän välillä olevan ratkaisevan laatuero. Asiakkaiden mielestä kasvokkaisissa keskusteluissa tai puhelinkeskusteluissa asiat selkiintyivät nopeasti, sen sijaan kirjallista viestintää he arvioivat

vaikeaselkoiseksi²³. Puhutun kielen ominaisuuksiin kuuluu, että puhuja voi annostella sanomaansa ja tarkastella puhumisprosessin kuluessa sekä omaa että keskustelupartnerin ymmärrystä keskustelun etenemisestä. Kirjallisessa viestinnässä mukauttamisen keinot voivat mahdollistaa informaation annostelun ja ryhmittämisen muun muassa raskaiden lauseiden uudelleenmuotoilemisella, lauserakenteiden yksinkertaistamisella, informaation järjestämisellä.

Säädöstekstien lingvististen muutosten osalta (Kankaanpää-Piehl-Räsänen 2012) on selvinnyt, että kun tavoitteena on ollut tekstin selkiinnyttäminen, tiedon järjestäminen on osoittautunut haasteellisemmaksi kuin raskaiden virke- ja lauserakenteiden uudelleenmuotoilu. Tässä luvussa keskityn tutkimaan, millaisia järjestelmällisiä muutoksia mukauttaminen on aiheuttanut kansalaisuuslain tekstin virke- ja lauserakenteessa ja miten nämä muutokset ovat vaikuttaneet tiedon järjestäytymiseen. Seuraavaksi esittelen aineistoni lähtö- ja kohdetekstikokonaisuuden virke- ja lauserakenteista kvantitatiiviset tulokset ja sijoitan omat tulokseni myös aikaisemman vastaavan vertailun yhteyteen.

Säädöstekstin ymmärtämisen yleisesti todettu vaikeus piilee tekstin raskaissa²⁴ virke- ja lauserakenteissa (Piehl 2010:164; Mattila 2010: 208). Omassa tutkimuksessani jäljittelen mukauttamisen vaikutuksia ensin vertailemalla lähtötekstin ja kohdetekstin lauseiden ja virkkeiden pituuksia. Seuraavaksi tarkastelen kvantitatiivisesti, miten virkkeiden ja lauseiden sanamäärät sekä virkkeiden sisältämien lauseiden määrät ovat muuttuneet mukauttamisen aikana. Vertaan nämä tulokset myös yleiskielisen aineiston vastaaviin tuloksiin, koska tarkoitukseni on seurata, miten mukauttaminen lähestyttää mukautettua virkakieltä yleiskielen ominaisuuksiin.

4.1.1 Virkkeet ja lauseet, kvantitatiivinen analyysi

Myöhemmin esittelemäni kvantitatiiviset laskelmat osoittavat (ks. taulukkoa 2), että mukauttamisen seurauksena viranomais tekstissä virkkeiden pituus muuttuu. Vertaamalla satunnaisesti valitun esimerkkiparin virkkeitä (9) ja (10) pyrin demonstroimaan eräitä niitä

²³ Suullinen ja henkilökohtainen asiointi voivat olla useastakin syystä tavoitteellisempia ja tehokkaampia kuin kirjallinen dialogi. Kuten HKTO (2014:37) mainitsee, suulliset keskustelut käydään yleensä silloin, kun asiakas ja viranomainen ovat yhteydessä selvittääkseen kirjallisessa vuorovaikutuksessa epäselviksi jääneitä yksityiskohtia (Raevara-Sorjonen-Lappalainen 2013:267, 269).

²⁴ Ihmisen pikamuisti kykenee samalla kertaa hahmottamaan keskimäärin 5-10 sanaa, kiteytti virkakielikomitea vuonna 1981. (Kieli ja virkakoneisto 1981: 23-24)

mukauttamisen keinoja, joita aineistoni mukauttamisprosessissa yleisesti ja toistuvasti käytetään merkityksenannon selkiinnyttämiseen.

- (9) Tässä laissa tarkoitettu hakemus ja ilmoitus jätetään henkilökohtaisesti poliisille.(KL15)
(10) Jätä täytetty hakemus poliisille Suomessa. (MV15 Kansalaisuushakemuksen jättäminen)

Edellä esitettyjen virkkeiden (9; 10) mukauttamiskeinoja ovat passiivipredikaatin vaihto aktiivipredikaattiin sekä subjektin konstituentin yksinkertaistaminen ja juridisen pronominin²⁵ poisto. Lain kielen passiivipredikaatin *jätetään* merkitys täsmentyy adverbilla *henkilökohtaisesti*, mutta MV-virke alkaa imperatiivimuotoisella predikaatilla *jätä*, joka implikoi subjektin yksikön toisen persoonan, eikä kohdetekstissä näin ole enää tarvetta tarkentaa merkitystä adverbilla. Lakitekstissä on kompleksinen subjektien rinnastus *hakemus ja ilmoitus*, joka liittää kaksi erilaista prosessia yhteen. Migrin teksteissä pyritään konkreettisuuteen ja asioiden selkeään erotteluun, joten tässä tekstikohdassa käsitellään vain hakemuksen jättämistä, ilmoituksen jättämiseen opastetaan toisessa tekstissä. Säädöstekstin virke lyhenee vielä, kun lakikielen suosima juridinen pronomini *tässä laissa tarkoitettu* jätetään pois, vaikka myös MV-virkkeen subjekti saa partisiippiattribuutin: *täytetty*. Attribuutti *täytetty* on merkitykseltään konkreettisempi kuin juridinen pronomini, joka viittaa lakiin itseensä. Partisiippiattribuutin merkitys sisältää hakijalle selkeän ohjeen *että hakemus täytyy täyttää*, ja näin attribuutti vie toimintaa eteenpäin. Lähtötekstissä lekseemien määrä on 9, kohdetekstissä vain 5. Mukautuksen myötä virkkeen rakenne on selkiintynyt ja myös virkkeen pituus on lyhentynyt 45 prosenttiyksiköllä.

Näissä virkkeissä osoitetut muutokset kytkeytyvät oleellisesti kohdetekstin, eli virastotekstin tekstilajipiirteisiin, mutta samalla ne myös selkiinnyttävät merkityksenantoa. Yllä esittelin vain yhtä satunnaisesti valittua virkeparia, jossa mukauttaminen aiheuttaa selkeästi virkkeen lyhentymistä. Tutkimukseni taustaksi tutkin kokoavasti aineistoni virke- ja lauserakenteita. Myös näistä kvantitatiivisista tuloksista näkyy yksiselitteisesti, että virkkeet ja lauseet ovat lyhentyneet mukautuksen seurauksena ja ominaisuuksissaan muistuttavat yleiskielisen verrokkiaineiston tuloksia enemmän kuin lähtöaineiston eli säädöskielen virke- ja lausepituuksia.

²⁵ Juridiset pronominit ovat säädöskielen tekstilajiin kuuluvia, frekventisti käytettyjä partisiippimuotoisia attribuutteja, esimerkiksi *mainittu, sanottu, tarkoitettu*.

Lauseiden ja virkkeiden keskipituudet muuttuvat mukauttamisessa (ks. taulukkoa 2).

aineisto	sana/virke	sana/lause
kansalaisuuslaki, KL	19,1 100 %	9,3 100 %
mukautettu virastoteksti, MV	11,9 61,9 %	6,4 68,5 %

Taulukko 2 . Lauseiden ja virkkeiden keskipituuksissa tapahtuneet muutokset

Taulukossa 2 lähtötekstin (KL) sanamäärät merkitsin vertailun perustaksi (100 %), koska mukauttamisprosessin alussa lähtötekstin osuus on annettuna ja olen kiinnostunut siitä, miten keskipituudet muuttuvat mukautuksessa. Oletukseni on, että ne lyhyenevät. Muutokset ovat selkeästi miinusmerkkiset, koska kohdetekstin (MV) sanamäärät ovat pienemmät kuin lähtötekstissä. Kohdetekstissä lauseen keskimääräinen sanamäärä (n) 6,4 verrattuna lähtötekstiin (n) 9,3, joten prosenttiosuuksina se on laskenut lähes kolmanneksella (-31,5 %). Virkkeen sanamäärän lyheneminen on vielä huomattavampi (MV: 11,9; KL:19,1) ja prosenttiosuudella ilmaistuna muutos on -38,1 %.

Luonnollisesti lauseiden ja virkkeiden pituudella on vaikutusta tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen, mutta virkerakenteen raskauteen vaikuttaa myös se, kuinka monta lausetta virke sisältää. Seuraavasta taulukosta näkyy, miten mukauttaminen vaikuttaa virkkeiden ja lauseiden määrien keskinäiseen suhteeseen (ks. taulukkoa 3).

aineisto	lause/virke
kansalaisuuslaki, KL	2,3 100 %
mukautettu virastoteksti, MV	1,9 81,9 %

Taulukko 3. Lauseiden määrä virkkeessä

Taulukosta 3 on nähtävissä, että virkkeeseen sisältyvien lauseiden määrä (KL n=2,3) lähtötekstissä on suurempi kuin kohdetekstissä (KL n=1,9). Edelleen noudattaen käytäntöä, että lähtötekstin arvot ovat vertailussa perusarvona (100 %), johtopäätökseni on, että

mukauttamisen seurauksena virkkeen sisältämien lauseiden määrän prosenttiosuus on laskenut 18 prosenttiyksikköä.

Sivulauseiden määrän laskeminen sinänsä ei ole vielä merkki ymmärrettävyydestä, koska jos sivulauseita korvataan partisiippimääritteillä ja infiniittisillä rakenteilla, silloin vaikka lauseiden määrä vähenee, ilmaisu tiivistyy ja tämän seurauksena teksti muuttuu alkuperäistä vaikeatajuisemmaksi. Kohdetekstissäni kuitenkin samaan aikaan on näkyvissä kaksi tendenssiä, yhtäältä virkkeen sanamäärän laskeminen ja toisaalta lauseiden määrän väheneminen virkkeessä. Nämä tendenssit yhdessä voivat viitata siihen, että kohdetekstin ymmärrettävyys kohenee. Aiheesta lisää luvussa 4.1.2.

4.1.2 Lakitekstien virkkeiden ja lauseiden sanamäärät

Vastaavia kvantitatiivisia laskelmia, kuten edellä, on tehty myös aiemmissa lakikielen tutkimuksissa (Mäkitalo 1970; Niemikorpi 1991; Virtaniemi 1992; Naskali 1992). Piehl toteaa (2010:165), että vuoden 1982 virkakielipäätös suuntasi huomion lakien virkerakenteisiin, ja tämä huomio oli omillaan vaikuttamaan siihen, että 1980 - 90-luvuilla yliopistojen opinnäytetöissä alettiin tutkia säädöskielen virkerakennetta ennen ja jälkeen virkakielipäätöksen. Piehl (2010: 166) kokosi aiemmat säädöskielen tutkimustulokset muun muassa sana-, lause- ja virkemäärien osalta ja vertailupohjana lisäsi siihen Heikkisen, Lehtisen ja Lounelan maakuntalehtien uutisista koostamasta yleiskielisestä korpuksesta laskettuja tuloksia. (Ks. taulukkoa 4).

Taulukkoa tulkittaessa on syytä ottaa huomioon Piehlin (mts. 166) muistutus siitä, että suurimmat aineistot tarjoavat luotettavampia lukuja kuin pienemmät aineistot, koska ”keskipituudet vaihtelevat melko paljon laista toiseen”. Taulukon 4 suurimmat ja näin myös vertailukelpoisimmat aineistot ovat Piehlin mukaan Virtaniemen, Piehlin ja Heikkisen, Lehtisen ja Lounelan koostamat aineistot.

Piehl (mts. 166-167) toteaa, että hänen tutkimansa aikakauden säädöstekstien virkkeet ovat lyhentyneet ja lauseiden määrä virkkeissä on vähentynyt. Mutta hän huomauttaa myös, että säädöstekstin ymmärrettävyyden kannalta nämä tendenssit eivät ole tulkittavissa yksiselitteisesti myönteisiksi, koska usein sivulauseita korvaavat partisiippirakenteet tai lauseenvastikkeet ja näin virkkeiden rakenne muuttuu kuitenkin jälleen mutkikkaammaksi. Partisiippimääritteiden ja infiniittisten rakenteiden kvantitatiivinen analyysi omassa työssäni jää taka-alalle, mutta aineistostani näkyy kuitenkin selkeästi, että mainittuja rakenteita esiintyy

kansalaisuuslain tekstissä paljon runsaammin kuin mukautetussa kohdetekstissä. Mukauttaminen tuottaa infiniittisten rakenteiden sijaan sivulauseita, mikä edustunee muun muassa lauseiden määrän nousussa.

Omat kvantitatiivisista laskelmista saadut tilastoni lisäsin Piehlin kokoavaan taulukkoon sekä kansalaisuuslain (KL) että Migrin tekstin (MV) osalta. Kuitenkin on hyvä muistaa, että Piehlin käyttämät ja omat aineistoni ovat keskenään erilaisia. Piehlin luettelemat tulokset ovat peräisin tekstikokonaisuuksista, muun muassa kokonaisten lakien analyysistä. Sen sijaan oma aineistoni ei sisällä lakia tai verkkotekstikokonaisuutta kokonaisuudessaan, vaan lain ja verkkotekstin tekstiosuudet ovat valikoituneet analysoitavaksi vasta sisältökeskeisen kontrastoinnin jälkeen. Tässä valossa on muistettava, että taulukon analyysin tulokset voivat olla vain suuntaa-antavia.

Tutkimus	sana/virke	lause/virke	sana/lause
1920-luvun säädökset			
Mäkitalo (1970)	24,5	3,3	7,4
Naskali (1992)	21,1	2,7	7,9
1960-luvun säädökset			
Mäkitalo (1970)	23,1	2,3	10,0
Niemikorpi (1991)	22,4	2,4	9,6
1970-luvun säädökset			
Virkakielikomitea (1981)	21,0	2,4	9,2
1980-luvun säädökset			
Naskali (1992)	18,9	2,1	9,1
Virtaniemi (1992)	19,6	2,0	10,0
2000-luvun säädökset			
Piehl (2006)	14,9	1,5	10,1
2000-luvun yleiskieli			
Heikkinen ym. (2005)	10,9	1,6	6,9
<i>Kansalaisuuslaki (2003)</i>			
<i>Kausz (2015)</i>	<i>19,1</i>	<i>2,3</i>	<i>9,3</i>
<i>Migrin kansalaisuusteksti (2013)</i>			
<i>Kausz (2015)</i>	<i>11,9</i>	<i>1,9</i>	<i>6,4</i>

Taulukko 4. Säädösten sekä Migrin tekstin virkkeiden ja lauseiden pituuden kehitys. (Piehl 2010:166) ja NK (2015)

Piehlin yhteenvedo (ks. taulukkoa 4) osoittaa, miten virkkeiden ja lauseiden pituudet ovat muuttuneet. 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa virkkeiden sanamäärät ovat laskeneet tasaisesti (24,5 sanasta 14,9 sanaan). Joskin eivät kuitenkaan laskeneet yleiskielisen aineiston lukuihin (14,9 versus 10,9).

Tutkittuna aikakautena Piehlin tulosten mukaan (mts. 166) lauseiden sanamäärät ovat vaihdelleet jatkuvasti, mutta kokonaisuudessaan kuitenkin kasvaneet niin, että alkulukema

1920-luvun osalta oli 7,4 sanaa ja loppulukema tutkitulta aikaväliltä on 10,1 sanaa. Yleiskielisessä aineistossa vastaava luku oli 6,9.

Piehl (mts. 166) julkaisemien tulosten mukaan virkkeissä olevien lauseiden määrä on laskenut tasaisesti 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa. 1920-luvulla lauseita oli virkkeessä 3,3. Sen sijaan 2000-luvulla lauseita virkkeessä oli vain 1,5. Lauseiden määrä yleiskielisessä virkkeessä on 1,6. Piehlin mukaan (2010: 167) siinä, missä sivulauseiden määrä on kääntynyt laskuun, on havaittavissa, että partisiippiattribuuttien ja lauseenvastikkeiden, eli ei-finiittisten verbilausekkeiden²⁶ määrä on kasvanut.

4.1.3 Kansalaisuuslain virkkeiden ja lauseiden pituudet

Kansalaisuuslain virkkeiden ja lauseiden kvantitatiiviset tulokset analysoin myös Piehlin 2000-luvun tulosten valossa. Oman aineistoni suuntaa-antava tilastointi viittaa siihen, että verrattuna Piehlin 2000-luvun säädösaineistoon kansalaisuuslaissa tutkimuksessani mukana olleet virkkeet ovat jälleen pidentyneet (Piehl: 14,9 → KL: 19,1), mutta lauseet ovat jokseenkin lyhentyneet (Piehl: 10,1 → KL: 9,3). Ja lauseiden määrä virkkeessä on kasvanut (Piehlin aineistossa: 1,5 → KL: 2,3). Tätä muutosta voi tulkita siten, että kansalaisuuslain analysoituissa teksteissä lauseen eli yhden informaatioyksikön rooli korostuu. KL-virkkeessä on enemmän lauseita ja siten virkkeiden keskipituus kasvaa, mutta samalla informaatio jakautuu useampaan lauseeseen.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 5) on yhteenveto Piehlin kokoamasta tilastosta sekä omista tilastoistani. Kansalaisuuslain tilastojen poikkeamat 2000-luvun säädöksiin verrattuna merkitsen taulukkoon plus (+) ja miinus (-) merkillä.

aineisto	sana/virke	lause/virke	sana/lause
säädösaineisto (Piehl) 1920 – 2000 –luvulla	24,514,9	3,31,6	7,4.....10,1
kansalaisuuslaki, KL	19,1 (+)	2,3 (+)	9,3 (-)

Taulukko 5. Säädösaineiston kehityssuunta ja KL:n tulokset

²⁶ Oman aineistoni suuntaa-antava tilastointi antaa viitteitä myös siitä, että mukauttamisen myötä myös partisiippimääritteiden määrä on laskenut, mutta etenkin infiniittiset rakenteet ovat vaihtuneet helpotajuisemmiksi rakenteiksi. Näiden rakenteiden purku kasvattaa luonnollisesti sivulauseiden määrää ja virkkeiden sanamäärää, kuten alempana luvun 4.1.4 tuloksista on luettavissa.

Oman aineistoni luvut osoittavat erisuuntaista kehitystä kuin Piehlin säädösaineiston kvantitatiivinen kehitys. On otettava huomioon kuitenkin, että Piehlin ja oman tutkimukseni kvantitatiiviseen tilastointiin on valittu tekstejä eri perusteella. Omassa tutkimuksessani tilastoinnissa on mukana kansalaisuuslaista vain sisältöperusteisesti valittuja tekstiosioita, sen sijaan Piehl analysoi lakeja kokonaisuudessaan.

4.1.4 Migrin virkkeiden ja lauseiden pituudet

Edellisessä alaluvussa 4.1.3 tarkastelin tilastojen pohjalta säädöskielen piirteiden kehitystä. Tässä alaluvussa pohdin samoja tilastoja käyttäen säädöskielen ja yleiskielen sekä mukautetun virastotekstin virkerakenneominaisuuksia.

Piehlin (2010: 166) tilastoinnista voi tehdä vertailuja myös 2000-luvun säädöskielen ja yleiskielen virkkeiden piirteistä (ks. taulukkoa 4). Vertailusta selviää, että yleiskielisessä aineistossa sanamäärät ovat pienempiä kuin säädösteksteissä sekä virkkeissä (yleiskieli: 10,9 ja säädöskieli: 14,9) että lauseissa (yleiskieli: 6,9; säädöskieli: 10,1). Toisaalta taas lauseiden määrä virkkeessä on hieman suurempi yleiskielisen aineiston osalta (yleiskieli: 1,6 ja säädöskieli: 1,5).

Koska oma kohdetekstini on oletukseni mukaan lähempänä yleiskieltä kuin säädöskieltä, odotukseni on, että tilastointini kohdetekstin osalta korreloisi Piehlin taulukossa (mts. 166) yleiskielisen aineiston tulosten kanssa. Yleiskielisen aineiston tulokset merkitsin vertailun perustaksi, koska lähdän liikkeelle niistä. Taulukossani niiden prosenttiosuus on 100 %. (ks. taulukkoa 6).

aineisto	sana/virke	lause/virke	sana/lause
yleiskielinen aineisto (Piehl/Heikkinen jne.)	10,9 100 %	6,9 100 %	1,6 100 %
mukautettu virastoteksti, MV (Kausz 2013)	11,9 109,1 %	6,4 92,8 %	1,9 118,7 %

Taulukko 6. Yleiskielisen aineiston ja Migrin aineiston (MV) tulokset (2000-luku)

Migrin tekstien osalta tulokset asettuvat odotetusti melko lähelle Heikkisen yleiskielisen aineiston lukuja (taulukko 6), samansuuntaisesti kuin edellä. Noin 10 prosenttiyksikön luokkaa olevia eroja on nähtävissä, koska mukautetun tekstin virkkeet ovat hieman pitempiä (muutos on 9 prosenttiyksikön luokkaa), lauseet jokseenkin lyhyempiä (muutos jälleen lähellä 8 prosenttiyksikköä). Mutta tässäkin yhteydessä lauseiden määrä virkkeessä on suurempi mukautetussa virastotekstissä kuin yleiskielisessä aineistossa (poikkeama on yli 18 prosenttiyksikköä).

Koska olen kiinnostunut erityisesti siitä, mihin lain kielestä mukautettu virastoteksti sijoittuu säädöstekstistä yleiskieleen ulottuvalla jatkumolla, kokoan vielä kaikki kolme 2000-luvun tilastot taulukossa 7. Taulukossa 7 kohdetekstini tulokset ovat lihavoituna.

aineisto	sana/virke	lause/virke	sana/lause
2000-luvun säädösteksti	14,9	1,5	10,1
kansalaisuuslaki, KL (2015)	19,1	2,3	9,3
mukautettu virastoteksti, MV (2013)	11,9	1,9	6,4
2000-luvun yleiskieli	10,9	1,6	6,9

Taulukko 7. Neljän 2000-luvun aineiston vertailu (Piehl 2010; Kausz 2015)

Kuten taulukon 7 tilastot osoittavat, mukautettu virastoteksti muodostaa virkerakenteiltaan välimuodon säädöstekstin ja yleiskielen välillä. Etenkin virkkeen keskimääräisen sanamäärän, mutta myös virkkeen sisältämän lausemäärän osalta mukautetun tekstin tulokset ovat lähempänä yleiskieltä kuin säädöskieltä. Lauseiden sanamäärän osalta tämä vertailu osoittaa sen, että mukautetussa tekstissä lauseet ovat keskimäärin jopa lyhyempiä kuin yleiskielen aineistossa.

Lauseen, eli yhden ajatuskokonaisuuden, lyheneminen voi helpottaa tekstin ymmärtämistä, koska lyhyemmässä lauseessa yhden finiittiverbin ympärille kiinnitetään vähemmän informaatiota, ja näin sillä on vaikutusta myös informaation annosteluun sekä sen järjestäytymiseen. Informaatorakenteeseen vaikuttaa myös se, miten tasaisesti ja johdonmukaisesti mukauttaja jakaa ja järjestelee tietoa eri lauseiden kesken, mitä tekstissä esitetään annettuna ja uutena sekä se, miten asioiden välisiä suhteita ilmaistaan. Kulkki-Nieminen (2010: 175; myös Halliday 2004:89) toteaa, että tekstin informaatorakenne ja

samalla tekstiin kirjautuva vuorovaikutuksellisuus motivoituvat siitä, miten kirjoittaja toteuttaa ja miten lukija tulkitsee tekstin semanttisia suhteita. Lukijan huomion tavoittelun ja lukumotivaation ylläpitämisen vuoksi toimivan informaatorakenteen luominen on mukauttamisen tietoisia ratkaisuja.

4.2 Yhteenveto

Analysoin kvantitatiivisesti aineistoni virkkeiden ja lauseiden sanamääriä sekä lauseiden määriä virkkeessä. Analyysin tuloksena näkyy, että lähtötekstiin verrattuna kohdetekstissä jokainen tutkittavana oleva määrä on laskenut. Merkittävin muutos on tapahtunut virkkeiden sanamäärissä, joka on laskenut 38 prosenttiyksikön verran. Lauseiden sanamäärien muutos on hieman yli 31 prosenttiyksikköä. Lauseiden määrä virkkeessä on myös laskenut, 18 prosenttiyksikön verran. Vaikka tulokseni ovat vain suuntaa antavia, kvantitatiivisen analyysin perusteella voin todeta sen, että mukautuksen seurauksena virkerakenteessa on tapahtunut selkeää yksinkertaistumista, joka johtaa helpompaan ymmärrettävyyteen.

Piehl (2010:166) tilastoinnista näkyy, että 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa lakien virkkeiden sanamäärä on laskenut tasaisesti, mutta 2000-luvun yleiskielisessä aineistossa vastaava luku on vielä alhaisempi (14,9 versus 10,9). Samojen vuosikymmenien aikana lakien lauseiden sanamäärät ovat vaihdelleet, mutta alku- ja loppulukemia verraten kuitenkin kasvaneet. Sen sijaan 2000-luvun yleiskielisen aineiston lauseiden sanamäärä on huomattavasti pienempi (10,1 versus 6,9). Lakien virkkeet sisälsivät 1920-luvulla huomattavan paljon enemmän lauseita kuin 2000-luvun lait. Yleiskielisessä 2000-luvun aineistossa lauseiden määrä on hiukan isompi kuin saman ajan laissa (1,5 versus 1,6).

Oletukseni on ollut, että Maahanmuuttoviraston laista mukautettu teksti on virkerakenteeltaan lähempänä yleiskieltä kuin säädöskieltä ja tämä oletus on saanut tukea analyysistäni. Mukautetun tekstin sanamäärien pituudet niin virkkeen kuin lauseen osalta sekä virkkeen sisältämän lausemäärän osalta ovat selkeästi lähempänä yleiskielisiä tuloksia kuin säädöstekstistä analysoituja tuloksia.

Kvantitatiivinen analyysi osoittaa myös, että mukautuksen monien muutosten seurauksena lause on yksikkö, jonka rooli tekstissä korostuu. Tämä havainto viitanee siihen, että lause muodostaa ajatuskokonaisuuden, ja selvärajaisen ajatuskokonaisuuden esiin nosto on merkityksellistä, kun tekstiin halutaan helpompaa ymmärrettävyyttä.

5 SIVULAUSEET

5.1 Adverbiaalilauseet

Seuraavassa luvussa (luku 5) analysoin, miten mukautuksen myötä syntyneet kohdetekstin sivulausemuutokset vaikuttavat tekstin informaatorakenteeseen (5.1), miksi mukauttamisessa oli syytä purkaa lakitekstin jälkiasemaisia *jos*-sivulauseita (5.2.) ja miten etuasemaiseksi hakeutuneet *jos*-sivulauseet muuttavat teemaosan funktioita (5.3).

Lähtötekstinä oleva lakiteksti on virkerakenteeltaan melko kompleksinen ja vaikka mukauttamisen myötä kohdetekstiaineistoni virkerakenne selkiintyy ja yksinkertaistuu, kohdetekstissä esiintyy edelleen monenlaisia kompleksisia lauseita. ISK:n määritelmän mukaan (2004: 787; 841 - 844) kompleksiset, tai toisin sanoen yhdyslauseet, rakentuvat kahdella tavalla. Yhtäältä lauseiden välillä voi vallita rinnasteisia tai alisteisia suhteita, jolloin useampi rinnasteinen lause taikka päälause ja sille alisteiset adverbiaalilauseet muodostavat yhdyslauseen. Toisaalta yhdyslauseessa lause voi esiintyä toisen lauseen täydennyksenä, esimerkiksi sen subjektina, objektina. Lause voi sisältyä myös lausekkeeseen, substantiivin tai adjektiivin määritteenä. Rinnastussuhdetta ilmaistaan esimerkiksi konjunktioilla *ja, sekä, mutta, tai, vai, vaan*, mutta rinnastussuhde voi ilmetä myös asyndeettisenä, jolloin rinnastusta pannaan ilmi pelkällä pilkulla. Rinnastuskonjunktiot liittävät yhteen syntaktisesti sekä samafunktionaisia että erifunktionaisia elementtejä.

Alistainen lause rakentuu päälauseesta ja sivulauseesta. Alistainen sivulause kytkeytyy hallitsevaan lauseeseen adverbiaalikonjunktioilla tai relatiivipronominilla. Adverbiaalikonjunktioina ISK (mts. 787) luettelee seuraavia konjunktioita *ellei, että (=jotta), jähka, jollei, jos, joskin, jos kohta, jotta, koska, kun, kunhan, mikäli, vaikka*. Adverbiaalikonjunktin tyypillisin paikka on päälauseen määrittävän adverbiaalilauseen alussa, kuten esimerkki 11 osoittaa, mutta *jos* ja *kun* konjunktiot voivat sijaita joskus myös sivulauseen ensimmäisen lausekkeen jäljessä (esimerkki 12).

- (11) *Jos* edellä tarkoitettua suojelua on annettu vain toiselle vanhemmista, edellytetään myös, että lapsi ei saa syntyessään eikä hänellä syntymänsä perusteella ole edes toissijaisesti oikeutta saada toisen vanhempansa kansalaisuutta. (kansalaisuuslaki 9§ 4)
- (12) Miksi Tampereen kaupunki ei halua kehittää koululaitosta? Sen *jos* tietäisi, huokaavat opettajat. (ISK:1066)

Esimerkin 12 virkkeessä, jossa konjunktio *jos* on sivulauseen ensimmäisen lausekkeen jälkeen vasta toisena, lauseesta on tullut puheenomaisempi, verrattu esimerkkiin 11, jossa sivulauseessa esiintyy ensimmäisenä konjunktio *jos*.

Adverbiaalilause voi toimia (mts. 1058) hallitsevan lauseen restriktiivisenä määritteenä (13) tai kommentoivana epärestriktiivisenä lisäyksenä (14). Lisäksi konjunktioilla *jos*, *kun*, *vaikka* alkavat lauseet voivat esiintyä lauseensa predikaatin subjektina (15), objektina (16) tai lauseen adverbiaalitäydennyksenä.

- (13) Hyvälläkin moottoripyörällä on ikävä ajaa, *jos* ajotamineet eivät ole kunnossa. (mts. 1058)
- (14) *Jos* ihan suoraan sanotaan, en ymmärrä edes isänmaallisuutta. (mts. 1017)
- (15) ...olisiko suurehko yllätys, *jos* seuraava pääministeri valittaisiin kolmen suurimman puolueen puheenjohtajan ulkopuolelta. (mts. 1058) SUBJ
- (16) Kertokaa, *jos* ihmisissä on mitään tuttua! (mts. 1098) OBJ

Tyypillisimmillään adverbiaalilauseet toimivat restriktiivisenä määritteenä (esimerkki 13). Restriktiivisenä määritteenä hallitsevaan lauseeseen integroitunut adverbiaalilause tarjoaa tulkinnalliset kehykset tai *pätemisen rajat* (mts. 1061) päälauseen asiointilalle, esimerkiksi *jos*-sivulause rajaa ehdon, jonka vallitessa hallitsevan lauseen asiointi toteutuu (mts. 1061). Epärestriktiivisenä lisäyksenä *jos*-lause (esimerkki 14) esittää varauksen tai kielteistä implikaatiota kannattavan kommentin (mts. 1017) ja on irrallisemmassa suhteessa päälauseeseen. Eräissä tapauksissa adverbiaalilauseita voidaan tulkita myös lauseen täydennykseksi, esimerkiksi subjektiksi (esimerkki 15) tai objektiksi (esimerkki 16). ISK (mts. 1096 -1098) tulkitsee näitä tapauksia niin, että niissä adverbiaalilauseilla voi olla myös toisenlainen, eli ehdollinen tulkinta. Mielestäni tulkinnat täydentävät toisiaan ja näissä tapauksissa voidaan tarkastella adverbiaalilauseiden roolia kahdesta eri näkökulmasta. Lauseenjäsennyksen analyysin osalta tämän tyypiset adverbiaalilauseet edustuvat lauseessa subjektina tai objektina, mutta temaattisen lauseenjäsennyksen osalta ne ilmaisevat ehdon hallitsevan lauseen asiointiaan.

Konjunktion oma merkitys vaikuttaa myös siihen, millaisia lausesuhteita kytkeytyville lauseille tulkitaan. Adverbiaalilauseiden konjunktoiden oma merkitys voi olla tyypillisesti temporaalinen, kausaalinen, konditionaalinen tai konsessiivinen. Kuitenkin näiden merkitysten väliset rajat ovat liukuvat. Semanttisten suhteiden merkitsiminä saman

konjunktion merkitysvaihtoehdot voivat saada erilaiset merkitystulkinnat, kuten esimerkiksi *jos*-konjunktion perusmerkitys yleisesti on ehtoa ilmaiseva, mutta eräissä lauseyhteyksissä *jos* voi ilmaista myös kausaalista merkitystä.

Aineistoni omalaatuisuus nostaa esille kolme frekventeintä alisteista sivulausetyyppiä, jotka ovat adverbiaalilauseet *jos*-sivulause ja *kun*-sivulause sekä *joka*-relatiivilause. Relatiivilauseita esiintyy sekä lähtötekstissä että kohdetekstissä, mutta esiintymiä on lakitekstissä kuitenkin lähes kaksi kertaa enemmän kuin virastotekstissä. Molemmissa teksteissä relatiivilauseita käytetään ennen kaikkea rajaavina sekä tarkentavina ja etenkin substantiivin määritteinä. Restriktiiviset relatiivilauseet rajaavat NP:n tarkoitteiden alaa, joten ottaen huomioon, että sekä lakiteksti että virastoteksti sisältävät paljon määritelmiä ja siksi myös substantiiveja (Mattila 2010:190; 2009), on luonnollista, että relatiivilauseita esiintyy molemmissa osa-aineistoissani. Lakitekstien relatiivilauseista Piehl (2010: 167) mainitsee, että eri aikoina säädöskielen huollossa relatiivilauseiden ja partisiippimääritteiden soveltamiskäytännöt ovat vaihdelleet. Koska molemmat voivat tehdä tekstistä vaikeatajuista, ja Piehlin tutkimusten mukaan (mts. 168) partisiippimääritteiden määrä on kasvanut entisestään, mutta relatiivilauseiden määräkään ei laskenut huomattavasti, jouduttiin tässä suhteessa Piehlin sanoin (mts. 165) ”ojasta pois, mutta myös allikkoon”. Käsillä olevan aineiston analyysi on osoittanut, että mukauttaminen korvaa relatiivilauseita muilla lingvistisillä ratkaisulla, esimerkiksi määritelmät esitetään *jos*-adverbiaalilauseen muodossa.

- (17) Henkilö, *joka on täyttänyt 18 vaan ei 23 vuotta*, saa ilmoituksesta Suomen kansalaisuuden, jos hänen varsinainen asuntonsa ja kotinsa on ja on ollut Suomessa yhteensä vähintään 10 vuotta, joista vähintään kaksi vuotta keskeytyksettä ennen ilmoituksen tekemistä, ja jos häntä ei ole tuomittu vankeusrangaistukseen.
- (18) Sinulla on oikeus saada Suomen kansalaisuus ilmoituksesta, *jos olet 18–22-vuotias* ja henkilöllisyytesi on selvitetty, asuinpaikkasi on Suomessa ja sinua ei ole tuomittu ehdolliseen tai ehdottomaan vankeusrangaistukseen sekä olet asunut Suomessa yhteensä vähintään 10 vuotta jatkuvalla oleskeluluvalla (A- tai P-lupa), joista viimeiset kaksi vuotta keskeytyksettä.

Raskas relatiivilause (17) *joka on täyttänyt 18 vaan ei 23 vuotta* vaihtuu mukautettuna (18) puhuttelevaan muotoon *jos olet 18-22 vuotias*. Kuitenkin eräät relatiivi-ilmaisut siirtyvät lähdetekstistä muuttumattomana kohdetekstiin, kuten ilmaisu *joista viimeiset kaksi vuotta keskeytyksettä*.

Relatiivilauseita esiintyy molemmissa osa-aineistoissa, etenkin lähdeaineistossa, mutta koko aineistossa tasaisesti eniten on *jos*-sivulauseita. Kaiken epätasaisimmin taas jakautuvat *kun*-sivulause-esiintymät, koska yhtä esiintymää lukuun ottamatta kaikki *kun*-sivulauseet löytyvät Migrin teksteistä.

Sekä *kun*- että *jos*-lauseet kuuluvat konjunktioilisiin adverbiaalilauseisiin ja molemmat voivat esiintyä joko alkuasemaisena tai loppuasemaisena. *Kun*-lause sijaitsee yleisesti lauseen jälkijäsenenä. Omassa aineistossani kohdetekstissä 4 *kun*-esiintymää (eli 15 %) on etujäsenenä ja 23 jälkijäsenenä (eli 85 %). ISK:n (2004:1059) julkaisemat Parole-tulosten mukaan *kun*-sivulauseet edustuvat melko samankaltaisesti, mutta alku- ja jälkiasemaisten *kun*-sivulauseiden esiintymiä on hieman tasaisemmin kuin omassa aineistossani. Parole-korpuksessa etujäsenisiä *kun*-sivulauseita on 33 %, jälkijäsenisiä 67 %.

Merkitykseltään *kun* voi olla temporaalinen (esimerkki 17 ja 18), kausaalinen, kontrastiivinen tai konsessiivisen perusteleva (ISK 2004: 1058 - 1060; Herlin 1998). *Kun*-lauseiden rooli virastotekstissä on muun muassa korvata osan lähtötekstin infiniittisistä konstruktioista, kuten seuraavassa korvaa esimerkiksi temporaalisia rakenteita (ks. esimerkkejä 19 ja 20). Säädöstekstissä esiintyy runsaasti temporaalisia rakenteita: *haettaessa*, *jätettäessä*, *tullessaan*, *täytettyään*.

(19) Kanssahakijan ja hakijana olevan lapsen on oltava läsnä hakemusta tai ilmoitusta *jätettäessä*. (MV29L)

(20) Lapsen on oltava henkilökohtaisesti läsnä, *kun* ilmoitus pannaan vireille.
(MV 29; Kansalaisuusilmoitus lapsesta)

Kun ja *jos* konjunktioilla on keskenään tiettyjä yhteyksiä ja vastaavuuksia, esimerkiksi eräiden konditionaalisten sekä konditionaalis-temporaalisten merkitysten ilmaisemisessa. Seuraavissa esimerkeissä analysoin lyhyesti lähtö- ja kohdetekstin *kun*- ja *jos*-lauseiden merkityssuhdetta toisiinsa.

(21) **Jos** kanssahakija täyttää 18 vuotta tai avioituu, ennen kuin hakemus on ratkaistu, hänen on täydennettävä hakemus itseään koskevaksi. (MV15L)

- (22) **Kun** kansalaisuushakemuksessa kanssahakijana oleva lapsi täyttää 18 vuotta eikä hakemukseen ole tehty vielä päätöstä, hänen on täydennettävä kansalaisuushakemus itseään koskevaksi. (MV15; Hakemuksen jättäminen)

Kun-lause korvaa välillä lähtötekstin ehtolauseita. Yllä olevissa esimerkeissä (21; 22) *kun*-lauseen temporaalisuus tuo aikaulottuvuutta ja asettaa päälauseen asiantilan temporaaliseen kehykseen (Herlin 1998). Konjunktoiden *kun* ja *jos* merkitykset ovat hyvin lähellä toisiaan, koska molemmat saattavat tarjota yhtä lailla temporaalista kuin konditionaalistakin merkitystä. Kohdetekstin esimerkissä (22) *kun* ilmaisee temporaalisuutta, koska lauseessa puhutaan yksiselitteisesti vain lapsen iästä. Sen sijaan lähtötekstin *jos*-lause sisältää ehdon, koska siinä on ilmaus sekä lapsen iästä että avioitumisesta.

Seuraavissa esimerkeissä (23; 24) lähtötekstin jälkijäseninen *jos*-lause vaihtuu mukautuksessa etujäseniseksi *kun*-lauseeksi. Keskenään vaihtuvat sivulauseet on kursivoitu, konjunktioit lihavoitu.

- (23) Lapsi saa syntyessään Suomen kansalaisuuden, **jos** *isä on Suomen kansalainen ja avioliitossa lapsen äidin kanssa.* (MV24L)

- (24) **Kun** *lapsen isä on Suomen kansalainen lapsen syntyessä ja avioliitossa äidin kanssa,* lapsi saa automaattisesti Suomen kansalaisuuden syntyessään. (MV24; Isä Suomen kansalainen)

Lähtöteksti (23) esittelee tässä virkkeessä monen ehdon sarjasta vain yhtä ehtoa. Kokonaisuudessaan keskenään rinnasteiset ehdot lain tekstissä on esitetty jälkijäsenisinä, koska ne kaikki liittyvät samaan johtolauseeseen. Kohdetekstissä (24) lapsen kansalaisuuteen liittyviä tilanteita avataan yksitellen, joten tässä yksittäisessä tilanteessa ehto on etualaistettuna. Kohdetekstin *kun*-sivulause avaa kehyksen päälauseeseen ja määrittelee, minkä olosuhteiden vallitessa päälauseen merkitys toteutuu. Päälauseen predikaattia tukeva adverbi *automaattisesti* vahvistaa myös *kun*-sivulauseen ikonisuustendenssiä noudattavaa kausaalisuutta (*kun* → *automaattisesti*) (Herlin 1998: 99 - 145). Sivulauseen orientoiva funktio vahvistuu myös siitä, että sekä sivulauseessa että päälauseessa esiintyy sama konstituentti *syntyessä(än)*. Temaattisesti *kun*-lause liittää myös tekstiosion otsikkoon, joka on *Isä Suomen kansalainen*.

5.2 Jos-sivulause

Osa-aineistoissani runsaimmin ja tasaisimmin esiintyy *jos*-adverbiaalilauseita, joten tässä tutkimuksessa keskityn *jos*-lauseiden analyysiin. Seuraavaksi esittelen lyhyesti, miten Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston sanakirja²⁷ määrittelee konjunktia *jos*. Linaan sanakirjan tekstin suoraan, mutta jokaisesta määrittelystä otan esiin vain yhden esimerkin. Sanakirjan artikkelissa esitellään ensimmäisiksi konjunktion päämerkityksiä, eli ehdollista ja mahdollisuutta ilmaisevaa merkitystä.

1. aloittamassa ehtolauseita: siinä tapauksessa, kun(han), mikäli. *Jos saisit valita, mitä tekisit?*
2. aloittamassa mahdollisuutta tms. ilmaisevaa sivulauseita: *Oma syynsä, jos ei älyä lopettaa.*
3. myönnytystä, varausta, täsmennystä, vastakohtaisuutta tms. ilmaistaessa: olkoonpa että, joskin, vaikka, mikäli: *Jos nyt onkin pienen virheen tehnyt, pitääkö heti tuomita!*
4. jnk erikoisasemaa, -piirteitä tms. tähdentävissä ilmauksissa: *Hän jos kuka on uutera.*
5. ilmaistaessa jtk epävarmana, mutta mahdollisena: *Jospa minä autan.*
6. huudahduksissa: *Jos tietäisit!*
7. ark. pyydettyäessä, kehoitettaessa jtk kohteliaasti, ystävällisesti; yleiskielessä paremmin –ko, –kö: *Jos saisimme laskun.*
8. ark. alisteisissa kysymyslauseissa, yleiskielessä –ko, –kö: *Kysyn isältä, jos saan lähteä.*
9. substantiivina: *Ei mitään josseja!*

Yllä mainituista *jos*-adverbiaalilauseista aineistoni *jos*-lauseet esiintyvät etenkin ehtolauseina sekä mahdollisuutta aloittavina sivulauseina. *Jos*-lauseiden merkityksenanto reaalistuu lähtö- ja kohdetekstissä samankaltaisesti, mutta mukauttaminen vaikuttaa merkittävästi *jos*-lauseiden ja päälauseiden keskinäiseen järjestykseen ja sitä kautta tekstien informaatorakenteen muodostumiseen. Seuraavaksi esittelen kvantitatiivisia tuloksia siitä, miten lähtö- ja kohdetekstin sivulauseet hakeutuvat virkkeessä eri asemiin virkkeen hallitsevaan lauseeseen verraten.

²⁷ Kielitoimiston sanakirja. 2014. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433, ISSN 2323-3370. Verkkojulkaisu HTML. <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>Päivitetty julkaisu. Viitattu 13.04.2015.

Taulukosta 8 näkyy, miten virkkeen hallitsevaan lauseeseen verraten lähtö- ja kohdetekstin sivulauseet hakeutuvat virkkeessä eri asemiin.

<i>jos</i> -sivulause	etuasemainen (n)	jälkiasemainen (n)	yhteensä (n)
KL	22 28,2 %	56 71,8 %	78 100 %
MV	54 61,3 %	34 38,6 %	88 100 %

Taulukko 8. Etu- ja jälkiasemaisten *jos*-lauseiden osuus osa-aineistoittain

Lähtötekstissä *jos*-lauseet hakeutuvat selkeämmin jälkijäseneksi, niistä jopa yli 70 % on loppuasemaisia ja etuasemaisia ainoastaan 28 %. Kohdetekstissä niitä on etuasemaisena (61 %) huomattavasti useammin kuin lähtötekstissä, ja jakauma on hieman tasaisempi (61 % ja 39% versus 72 % ja 28 %). Mukautuksen seurauksena aikaansaatu prosenttiosuuden muutos lähtötekstin ja kohdetekstin etuasemaisten *jos*-lauseiden osuudessa on yli 33 %. Voin todeta siis, että kohdeteksteissäni *jos*-lauseen konventionaalinen paikka on etuasemainen, joka on ISK:n mukaan (2004: 1059) myös yleiskielessä *jos*-lauseen tavallisin positio. Samansuuntainen, vaikkakin tasaisempi tendenssi näkyy myös sanomalehti-, aikakauslehti- sekä kaunokirjallisuusaineistoon pohjautuvan Parole-korpuksen tuloksista (mts. 1059) (ks. taulukkoa 9). Parole-korpuksessa etuasemaisia *jos*-lauseita on 57 prosenttiyksikköä, jälkiasemaisia on 43 %.

	alussa %	alussa n	lopussa %	lopussa n	yhteensä n = 100 %
<i>jos</i>	57	393	43	303	696

Taulukko 9. Adverbiaalilause yhdyslauseen alussa tai lopussa (Parole-korpus, ISK 2004:1059)

On siis nähtävissä, että etuasemaisten *jos*-sivulauseiden osalta kohdekielen mukautettu aineisto on selkeästi lähempänä yleiskieltä kuin lähtötekstiään eli säädöstekstiä. Kohdetekstissäni etuasemaisten ja jälkiasemaisten *jos*-lauseiden välinen prosenttiosuusero on 22 %, Parole-korpuksen tulosten mukaan se on vain 14 %. Kohdetekstissäni *jos*-lauseiden

sijoittuminen on siis painokkaammin etuasemaista. Oletukseni on, että etuasemaisuus motivoituu Migrin viranomaistekstin tekstilajista sekä ymmärrettävyyden paranemisesta.

Lauseiden sijaintimuutoksia kontrastoimalla etsin vastauksia kahteen pääkysymykseen. Ensin tarkastelen, millaiset tekstin ymmärrettävyyttä vaikeuttavat rakenteet lähdetekstin jälkiasemaisissa *jos*-lauseissa ovat motivoineet *jos*-lauseiden siirtymistä etuasemaiseksi. Toiseksi analysoin, millaisia uusia rooleja etuasemaiset *jos*-lauseet saavat hakeutumalla virkkeen reemaosasta teemaosaan ja miten nämä uudet roolit helpottavat tekstin ymmärrettävyyttä.

5.2.1. Jälkiasemasta etuasemaan

Lain pykälien rakenteessa on tyypillistä, että pykälässä oleva ensimmäinen momentti alkaa johdantolauseella, joka rakentuu päälauseesta ja *jos*-alkuisesta sivulauseesta (esimerkki 25). Momenttia luettaessa tämä johdantolause-sivulause -yhdistelmä kopioituu useita kertoja ja aloittaa aina samanlaisena seuraavia uusia virkkeitä, jotka kirjoituksessa erottuvat toisistaan kaksoispisteellä. Näin syntyy luettelma, jossa päälause pysyy koko ajan vakaana, mutta siihen liittyy erilaisia ehtoja ja ne toteutuvat jälkijäsenenä. Ehdot voivat olla toisiaan täydentäviä (§13) tai keskenään vaihtoehtoisia (§9). Koska *jos*-lause on reeman osana, se modifioi päälausetta, mutta virkkeet ovat visuaalisesti hajanaisia ja vaikeaselkoisia. Pykälän teksti lähtee liikkeelle yläkäsitteeksi korotetusta pysyvästä teemasta: *lapsi*. Esimerkissä 25 teema on lihavoituna, sivuteema kursivoituna.

(25)

9 § Lapsi

Lapsi saa syntyessään Suomen kansalaisuuden, jos:

.....

2) isä on Suomen kansalainen; ja

a) avioliitossa lapsen äidin kanssa; tai

b) lapsi syntyy Suomessa ja miehen isyys lapseen vahvistetaan;

3) isä on kuollut, mutta oli kuollessaan Suomen kansalainen; ja

a) avioliitossa lapsen äidin kanssa; tai

b) lapsi syntyy Suomessa ja miehen isyys lapseen vahvistetaan; (MV24L)

Tämän esimerkin (25) momentissa on luettavissa 3 virkettä, jotka esittävät kolme eri vaihtoehtoa lapsen kansalaisuuden saamiselle. Ilmeisesti lain tiiviyn vuoksi päälause esitetään vain kerran, mutta merkityksensä mukaan se kuuluu kaikkiin kolmeen lauseeseen.

Jälkiasemainen *jos*-lause esittää päälauseen ilmaisemalle asiointilalle ehdon ja myös kommentoi ja perustelee (ISK 2004:1082), milloin lapsi saa kansalaisuuden. Sen sijaan kohdetekstin vastaavassa esimerkissä 26 virkkeiden alussa on etuasemaisia sivulauseita. Esimerkissä 26 sivulause on kursivoituna, pääteema lihavoituna, konjunktiot alleviivattuna.

- (26) *Kun lapsen isä on Suomen kansalainen lapsen syntyessä ja avioliitossa lapsen äidin kanssa, **lapsi** saa automaattisesti Suomen kansalaisuuden syntyessään.*
- Jos lapsen isä on kuollut ennen lapsen syntymää, mutta hän oli eläessään Suomen kansalainen ja avioliitossa lapsen äidin kanssa, **lapsi** saa Suomen kansalaisuuden.*
- Jos lapsen isä on Suomen kansalainen, mutta lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, **lapsen kansalaisuus** riippuu siitä, onko lapsi syntynyt Suomessa vai ulkomailla. (MV24 Isä Suomen kansalainen)*

Kohdetekstissä (esimerkissä 26) lähtötekstin jokainen virke puretaan omaksi kokonaiseksi virkkeekseen, jotka alkavat kukin adverbialilauseella. Ensimmäinen virke alkaa konjunktioilla *kun*, koska virkkeen väittämä on yksiselitteinen perustapaus *isä on Suomen kansalainen ja avioliitossa äidin kanssa*. Jälkimmäiset kaksi virkettä alkavat konjunktioilla *jos* ja jatkuvat kontrastiivisella *mutta*-rinnastuksella. Nämä kaksi virkettä sisältää ehdollisuutta. Toisessa virkkeessä ehdollisuutta tuo tilanteeseen, että *isä on kuollut ennen lapsen syntymää*. Lisää ehtoja tulee, kun kolmannessa virkkeessä lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella ja nyt kansalaisuus *riippuu siitä, onko lapsi syntynyt Suomessa vai ulkomailla*. Se, että teksti jakautuu kolmeksi selkeäksi virkkeeksi, kuvastaa kolme erilaista elämäntilannetta. Näin lukija, joka hakee ratkaisua omaan kysymykseensä, *jos*-sivulauseen osoittaman tilanteen kautta pääsee suoraan tekstin ytimeen. Lisäksi sivulause-pääause-järjestys noudattaa odotuksenmukaista temporaalista järjestystä, ja vahvistaa syy-seuraus-suhdetta: kausaalisuus saa tukea temporaalisuudesta, mikä selkeyttää merkityksenantoa ja helpottaa tekstin ymmärtämistä. Vaikka teemankulku on pysyvä *lapsi, lapsi, lapsen kansalaisuus*, etuasemaiset *kun-* ja *jos*-adverbialilauseet rakentavat tekstin virkkeiden välillä koheesiota sitoessaan tekstuaalisesti kunkin virkkeen tekstin otsikkoon (topiikkiin) *Isä Suomen kansalainen*.

Samankaltainen rakenne on lähtötekstin pykälissä 14, 17, 18a, 18b, 20 sekä 22, joiden mukautuksessa luettelma puretaan jälleen itsenäisiksi virkkeiksi ja jälkiasemaiset *jos*-lauseet siirtyvät etujäseniksi. Täytyy kuitenkin mainita, että mukauttaja soveltaa edellisistä poikkeavaa ratkaisua lain ehkä tärkeimmän pykälän (§ 9) tapauksessa, jossa samoin kuin

edellisessä esimerkissä (18), johdantolauseen perässä muodostuu pitkä ja monimutkainen luettelo. Kansalaistamisen yleiset edellytykset (esimerkki 7) ei ole mukautettavissa samalla tavalla. Pykälässä 9 kansalaistamisen ehdot ovat eri tasojen toisiaan täydentäviä edellytyksiä, mainittakoon vain asumisedellytys, kielitaitoedellytys jne. Näitä toisiaan täydentäviä edellytyksiä ei voinut purkaa omiksi lauseiksi, koska ne ovat perustavanlaatuisia kansalaistamisen ehtoja ja siksi niiden piti näkyä myös kohdetekstin alussa (MV3) kokonaisuudessaan ja yhteisesti. Mutta virastotekstissä asia ratkaistaan käytännössä niin, että ehtojen yleisesittelyn jälkeen Migrin seuraavat mukautetut tekstiosiot (MV 4-13) käsittelevät ja selittävät näitä ehtoja yksitellen.

Toisenlainen valinta tapahtuu mukautuksen aikana seuraavassa esimerkissä (27; 28). Lain virkkeessä on jälkijäseninen *jos*-lause. Kohdeteksti avaa merkitykset monitahoisemmaksi ja laajemmaksi.

(27) Ulkomaalaiselle myönnetään hakemuksesta Suomen kansalaisuus, *jos hakemusta ratkaistaessa: hän on täyttänyt 18 vuotta tai sitä ennen avioitunut*; (MV5L)

(28) Voit hakea Suomen kansalaisuutta, *jos olet täyttänyt 18 vuotta*.
Suomessa täysi-ikäisyyden raja on 18 vuotta.
Jos olet avioliitossa, voit hakea Suomen kansalaisuutta,
vaikka et olisi vielä täyttänyt 18 vuotta. (MV5, Täysi-ikäisyys)

Lakipykälän 13 1 momentin 1 kohta rakentuu päälauseesta sekä jälkiasemaisesta *jos*-lauseesta, jossa rinnastetaan kahta ehtoa *x tai y*. Mukauttamisen jälkeen lain ainoa virke haarautuu kohdetekstissä kolmeksi virkkeeksi. Ensimmäinen noudattaa lain virkkeen rakennetta, mutta siinä olevista ehdoista *on täyttänyt 18 vuotta tai sitä ennen avioitunut* ilmaisee vain ensimmäisen ehdon *x*. Tämän jälkeen seuraa metatekstiä, joka avaa viraston tekstin otsikon sisällön *Täysi-ikäisyys*. Kolmannessa virkkeessä kohdeteksti palaa laissa mainittuun toiseen ehtoon *y*, mutta tällä kertaa *jos*-lause on etuasemaisena. Tämä etujäsenenä oleva *jos*-lause sidostaa merkityksen tekstuaalisesti ensimmäisen virkkeen yhteyteen. *Jos*-lauseen jälkeen, hallitsevan lauseen rajalla on predikaatti *voit hakea*. Hallitsevan lauseen jälkeen seuraa vielä konsessiivinen *vaikka*-lause, joka ilmaisee sekä odotuksenvastaisuutta että myös perustelua suhteessa otsikon esittämän topiikin asiointilaan *Täys-ikäisyys – vaikka et ole vielä täyttänyt*. Mukautuksen myötä kohdetekstin virkkeiden informaatorakenne yksinkertaistuu. Lausevalinnoilla *voit hakea – jos - X – jos – voit hakea – vaikka* ja etenkin *jos*-lauseiden

symmetrian sekä tekstin ja topiikin *täys-ikäisyys* yhteyksien avulla kansalaisuustekstiin syntyy myös uusi rytmikuvio, joka tukee kappaleen luettavuutta sekä ymmärrettävyyttä.

5.2.2 Muutoksia teemaosassa

Silloin, kun *jos*-sivulause siirtyy etuasemaiseksi, tapahtuu merkittävä muutos, koska etuasemaisena sivulause on mukana virkkeen teemaosassa. Mukautetussa kohdetekstissä *jos*-sivulauseen etuasemaisuus lisääntyy. Ensi näkemällä tämä kielellinen valinta vaikuttaa olevan ristiriidassa niiden valintojen suhteen, joilla mukauttaja yleensä rakentaa virkkeiden teemaosia. Mukautuksessa yleinen tendenssi on, että teemaosaa yksinkertaistetaan ja selkeytetään ymmärrettävyyden vuoksi. Teemaosan ekspansio näyttäisi sitä vastoin ainakin pidentävän virkkeen alkua. Miksi lakitekstin mukauttaja valitsee kuitenkin niin usein tällaisen ratkaisun, silloin kun samalla hän pyrkii selkeyteen? Ennen kuin tarkastelen mukautuksen vaikutuksia esimerkkien kautta, esittelen vielä, miten kirjallisuudessa on määritelty *teeman* käsitettä.

Teemaa (käsitteelin aihetta lyhyesti luvussa 3.3) on määritelty lauseen puheenaiheeksi (Hakulinen-Karlsson 1979: 298), mutta sitä on määritelty myös lähtökohdaksi, *starting point* ja perustaksi *foundation* (Firbas 1987: 143). Halliday (2004:65) mainitsee myös teeman lähtökohtana *point of departure of the message* ja toteaa, että teema merkitsee myös lauseen lokaatiota ja orientoitumista kontekstissään. Lukijan kannalta lähtökohdan löytäminen on edellytys onnistuneelle luku- ja ymmärtämisprosessille. Lähden liikkeelle siitä ajatuksesta, että teemaosalla on erityinen rooli ymmärtämisessä, joten teemaosan selkeyttäminen on mukauttamisen olennaisimpia ratkaisuja. Kulkki-Nieminen pitää (2010:181) teemaosan muokkaamista yleisenä tekstin yksinkertaistamisen keinona. Teemaosan muokkaamisen tapoina hän mainitsee sekä teemankulkuun että itse teemaan liittyviä lingvistisiä keinoja, kuten pysyvän teeman käyttöä, leksikaalisen koheesion rakentamista teemojen väliin, tekstin rakenteen ja teeman yhteyksiä sekä teemaosan pelkistämistä. Omassa työssäni en jäljitä tekstin teemankulkua, mutta tarkastelen päälauseen finiittiverbiä edeltävää konstituenttia tai tekstijaksoa, josta käytän nimitystä *teemaosa*. Samaa nimitystä käyttää oppikirjan tekstiä analysoidessaan Karvonen (1995: 62). Tähän teemaosaan voivat kuulua etuasemaisen lauseen oma teema ja päälauseen pääteema, joten tässä mielessä tämän kahden välillä on kysymys myös pienimuotoisesta teemankulusta. Pääteemat kuljettavat tekstissä teemankulkua eteenpäin, mutta yksittäisen virkkeen osalta lauseen teema ja pääteema tekevät yhteistyötä.

Työssäni sovellan Firbasin näkemystä lauseen *lähtökohdasta* koskemaan virkkeen koko teemaosaa.

Teemaksi ISK (2004: 1310) määrittelee lauseen puheenaiheen teemapaikassa sijainnin perusteella. ISK:ssä myös todetaan (mts. 1310), että teemapaiikka kuuluu yleensä referentiaaliselle NP:lle, tosin teemapaikassa voi olla myös muu, epäreferentiaalinen ilmaus, ”joka ilmaisee jotain tekstissä jo pohjustettua”. Teema on siis varattu yhdelle konstituentille, mutta kun lauseenalkuisia konstituentteja voi olla useampia, ISK:ssa esitetään kenttäkuvausta: teemapaikan edellä lauseessa voi olla kaksi muuta kenttää *avaus* ja *esikenttä* (mts. 1306-1307). Alistein lause (mts. 1307) voi asettua myös esikenttään. Esikenttään sijoittuminen osoittaa yhteyttä edellä esitettyyn sekä kuulumista temaattiseen osaan (mts. 1318). Shore laajentaa teeman määrittelyä tekstuaalisen jäsennyksen kautta ja korostaa merkityksen ja muodon yhteyttä. Hän myös arvelee, että teemaa ei voi määritellä yksittäisen lauseen perusteella, vaan on huomioitava, miten teemankulku vaikuttaa teeman toteutumiseen (2008: 39).

Karvonen toteaa myös (1995: 63), että yleisimmin hänen tutkimissaan lauseissa verbin edellä on ainoastaan yksi teema-NP, sen sijaan joka kolmannen lauseen temaattisessa osassa on useita konstituentteja, esimerkkinä hän mainitsee, että konjunktiolauseiden ja lauseenvastikkeiden osuus kaikista verbinetisistä konstituenteista on 6 %. Karvosen mukaan lauseen varsinaisen teeman lisäksi lauseessa voi olla myös sivuteema, esimerkiksi silloin, kun verbin edellä on useampi kuin yksi konstituentti. Sivuteeman funktioksi hän mainitsee, että se ”kytkee virkkeen kokonaisuuteen” (mts. 68).

Lingvistisissä tutkimuksissa eri tutkijat käyttävät *teemasta* ja myös *sivuteemasta* eri nimityksiä. ISK:n *teema* on lauseteema, joka määrittyy puheenaiheen ominaisuutensa ja sijainnin perusteella. Karvonen (1995) käyttää tutkimuksessa useita nimityksiä ja erottelee toisistaan käsitteet *teema*, *temaattinen asema*, *varsinainen teema*, *pääteema*, *sivuteema* ja *topiikki*. Topiikki on Karvosen määrittelyn mukaan tekstin käsittelemä teema (mts. 62-68), lauseteemana hän mainitsee lauseen teeman, mutta kun hän puhuu virkkeestä kokonaisuudessaan, hän toteaa, että päälauseen finiittiverbin edessä on temaattinen asema, jossa voi sijaita varsinainen (tai pää-)teema sekä sivuteema. Teemajäsenen edellä olevista NP:istä ja samassa funktiossa olevista konstituenteista Shore taas käyttää termejä *kehys* (1992: 329), *orientoiva sivuteema* sekä *sivuteema* (2008: 45-65).

Seuraavissa esimerkeissä pyrin analysoimaan, millaisia muutoksia mukauttamisen myötä tapahtuu ennen finiittiverbiä ja miten sivuteemat vaikuttavat tekstien ymmärrettävyyteen.

Esimerkeissä (29, 30) sekä lähtöteksti että mukautettu teksti alkavat *jos*-sivulauseella. Kuitenkin lauseiden uudenaikaisesta järjestäytymisestä seuraa uusi näkökulma kohdetekstin päälauseen ilmaisemiin asiointitiloihin. Esimerkeissä etuasemainen lause on kursivoitu, teema-NP lihavoitu, koheesiota luovat temporaaliset piirteet alleviivattu.

(29) *Jos ulkomaalainen on vähintään viimeksi kuluneet kymmenen vuotta esiintynyt väestötietojärjestelmästä ilmenevällä henkilöllisyydellä, hänen henkilöllisyyttään pidetään 1 momentin mukaisesti selvitettyinä, vaikka hän on aiemmin esiintynyt useammalla kuin yhdellä henkilöllisyydellä.* (MV8L)

(30) *Jos olet aikaisemmin esiintynyt useammalla kuin yhdellä henkilöllisyydellä, henkilöllisyyttäsi pidetään selvitettyinä vasta sen jälkeen, kun olet käyttänyt viimeiset kymmenen vuotta vain Suomen väestötietojärjestelmässä olevia henkilötietoja.* (MV8 Henkilöllisyyden selvittäminen)

Vertailtavina olevien molempien tekstien virkkeet rakentuvat kumpikin kolmesta lauseesta. Näistä kolmesta lauseesta keskimmäisenä sijaitsee hallitseva lause sekä kohdetekstissä että lähtötekstissä. Ja molemmissa virkkeissä suhteessa hallitsevaan lauseeseen sekä etuasemaisena että jälkiasemaisena on alisteisia lauseita.

Lähtöteksti (29) alkaa *jos*-sivulauseella ja hallitsevan lauseen jälkeen on *vaikka*-sivulause. Etuasemaisessa adverbiaalilauseessa esitetään tilanteen kannalta oleellista tietoa selkeänä ja valmiina ehtona, johon päälauseen asiointitila toteaa ratkaisun. Jälkiasemainen *vaikka*-lause on asiointitilan kannalta melko itsenäinen lausuma, konsessiivinen täydennys. Kohdetekstissä (30) lauseiden järjestys on *jos*-sivulause, hallitseva lause ja viimeisenä temporaalinen *kun*-sivulause.

Maahanmuuttoviraston asiakas, tekstin lukija etsii samaistumiskohdetta ja toimintaohjeita omaan ongelmaansa. Etuasemainen *jos*-lause tarjoaa henkilökohtaisen näkökulman *sinä*-subjektille, esittelee ongelmatilannetta, josta käsin hallitsevan lauseen asiointitilaa katsotaan. Jälkijäseninen *kun*-lause määrittelee ratkaisun. Lauseiden järjestys noudattaa asiointitilojen temporaalista järjestystä, joka auttaa lukijaa orientoitumaan lukemaansa. Lisäksi koheesiota tiivistävät aikasuhteisiin viittaavat partikkelit, jotka luovat aikajanaa: *aikaisemmin; vasta sen jälkeen; kun* ja tukevat ymmärtämistä.

Mukautuksessa lähtötekstin jälkijäseninen *vaikka*-lause on siirtynyt kohdetekstin etujäseniseksi ehtolauseeksi, lähtökohdaksi ja henkilökohtaisen tilanteen ilmentäjäksi.

Seuraavissa esimerkeissä (31, 32) aiheena ovat asumiseen liittyvät kansalaistamisen edellytykset. Teemat ovat lihavoituna, sivuteema kursivoituna, X tarkoittaa pääteeman paikkavarausta.

(31) **Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kansalaiselle** voidaan myöntää Suomen kansalaisuus 13 §:n 1 momentin 2 kohdan estämättä, jos hänen varsinainen asuntonsa ja kotinsa on ja on ollut Suomessa viimeksi kuluneet kaksi vuotta keskeytyksettä. (MV6L)

(32) *Jos olet Islannin, Norjan, Ruotsin tai Tanskan kansalainen, X* riittää, että olet asunut Suomessa viimeksi kuluneet kaksi vuotta keskeytyksettä. (MV6 Mikä lasketaan mukaan asumisaikaan?)

Näissä esimerkkivirkkeissä asiaintilojen ja niitä edustavien lauseiden järjestys pysyy samana myös mukauttamisen jälkeen, mutta lauseiden lajit ja lauseiden keskinäinen hierarkia muuttuvat, joka vaikuttaa merkityksenantoon.

Lähtöteksti (31) alkaa päälauseella, jossa teemana on NP-konstituentti *Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kansalaiselle*. Jälkiasemainen *jos*-lause määrittelee ehdon kansalaistamiselle. Kohdetekstissä (32) lähtötekstin teema-NP pääsee suoraan etuasemaiseksi adverbiaalilauseeksi ja näin ollen sivuteemaksi. Näin se esittää samaa asiaintilaa kuin lähtötekstin teema-NP, kantaa nyt lähtötekstin pääteeman merkitystä sivuteemana. Mielenkiintoista on myös, että mukautuksen myötä pääteeman suoraan siirryttyä sivuteemaksi, kohdetekstissä varsinaista pääteemajäsentä ei ole, pääteemaa ei pantu ilmi, vaan adverbiaalinen sivulause ja päälause toteuttavat teemaosan yhdessä.

Sivuteema, sen syntaktisesta asemasta johtuen myös tuo lisämerkityksiä virkkeeseen. Eksperientaalisella tasolla se kuvaa lukijan mahdollista tilannetta, vallitsevia olosuhteita. Interpersoonaisella tasolla sivulause *jos*-alkuisena ja *sinä*-subjektisena se puhuttelee lukijaansa ja muodostaa kehyksen, josta käsin päälause luetaan. Tekstuaalisella tasolla etuasemaisena *jos*-lauseena se erottelee tämän tilanteen muiden lukijatilanteiden joukosta.

Esimerkeissä (33; 34) lähtötekstin raskas teemaosa käynnistää mukautuksen ja tuloksena kohdetekstissä virke alkaa *jos*-sivulauseella.

- (33) **Kansalaisuuden myöntäminen odotusajan kuluessa tai sen päätyttyä**
edellyttää uutta hakemusta,
jolloin kansalaisuuden myöntämisen edellytysten täyttyminen arvioidaan uudelleen. (MV9L)
- (34) *Jos haluat hakea Suomen kansalaisuutta odotusajan kuluessa tai sen päätyttyä,*
sinun täytyy tehdä uusi kansalaisuushakemus. (MV9 Nuhteettomuus)

Lain tekstin (33) teemaosassa on genetiiviattribuuttinen verbaalisubstantiivi *kansalaisuuden myöntäminen*. Tästä teemaosasta kohdetekstissä (34) muotoutuu etuasemainen *jos*-lause, joka verbaalisubstantiivin tarkoitteena olevan ulkopuolisen tahon päätöksenteon *myöntäminen* vastakohtana painottaa hakijan omaa aktiivisuutta *jos haluat hakea*. Adverbiaalilauseen jälkeen virke jatkuu nesessiivisellä päälauseella, jossa teema on ilmipantu: *sinun*.

Seuraava esimerkki (35, 36) osoittaa, että kohdetekstiin tuodaan *jos*-sivulauseita uutena ja johdonmukaisena tekstuaalisena ratkaisuna silloinkin, kun niitä lähtötekstissä ei esiinny ollenkaan eikä lähtötekstin pääteeman rakenteiden purkukaan edellytä sitä.

- (35) **Entinen Suomen kansalainen** saa ilmoituksesta Suomen kansalaisuuden. (KL35)
- (36) *Jos olet entinen Suomen kansalainen, X* saat Suomen kansalaisuuden takaisin ilmoituksesta
(MV35 Entinen Suomen kansalainen)

Esimerkkiteksteistä näkyy, että lähtötekstin merkityksenanto (35) ei paljon muutu mukautuksessa. Mutta tekstin teemarakenne muuttuu kuitenkin niin, että lähtötekstin teema sijoitetaan kohdetekstin (36) etuasemaisen *jos*-sivulauseen sisään, sivuteemaksi. Sivuteeman jälkeen kohdetekstin varsinainen päälause jää verbinalkuiseksi. Jälleen, kuten esimerkeissä (31) ja (32), teemaosa syntyy sivuteeman ja päälauseen ilmipanemattoman pääteeman yhteistyönä.

Näistä edellisistä esimerkeistä käy ilmi, kuinka *jos*-sivulauseiden käyttö motivoituu mukautuksessa kohdetekstin uusista tekstilajikonventioista ja miten näillä muutoksilla on selkeitä temaattisia ja intersoonaisia tavoitteita.

5.3 Yhteenveto

Aineistossani näkyy selkeästi, että mukauttamisen myötä kohdetekstissäni *jos*-sivulauseen muodostamien sivuteemojen määrä kasvaa. Etuasemaisten sivulauseiden johdonmukainen yleistyminen on tekstilajimuutokseen liittyvä tendenssi, joka motivoituu tiedottavan-ohjeistavan genren tavoitteista.

Tekstin ymmärtämisen kannalta virkkeen alkuosan rikastuminen tarkoittaa sitäkin, että virkkeen alkuosan rakenne muuttuu ja sen merkityksenantopotentiali korostuu. Mielestäni virkkeen tasolla tämä muutos on verrattavissa siihen, mitä Kulkki-Nieminen (2010:205) toteaa metatekstien ja informaatorakenteen yhteydestä mukauttamisessa. Kulkki-Niemisen mukaan informaatorakennetta muokataan selkotekstissä usein niin, että tekstijakson alkuun lisätään johdattelevia ja merkityksiä avaavia lauseita. Samalla tavalla yksittäisen virkkeen osalta merkitys laajenee, jos ennen pääteemaa siihen liitetään sivulause. Sivulauseen yksi funktio on avata päälauseen sisältämää tietoon näkökulma (Karvonen 1995: 65 - 71), josta pääteema tarkentuu ja sen ymmärtäminen helpottuu. Chafe (1984: 444) nimittää etuasemaisia *jos*-sivulauseita opasteiksi, ”a kind of guidepost to information flow”. Myös Herlin (1998: 65 - 67) kutsuu etuasemaisia sivulauseita ”tienviitaksi”, joka esittää tilanteen, johon päälauseen asiointi on suhteutettava. Siksi sivuteemaa luonnehditaan myös orientoivaksi. Maahanmuuttoviraston tekstissä etuasemainen *jos*-lause tarjoaa lukijalle usein tilanteisesti merkityksellisen näkökulman sekä ehdon hallitsevan lauseen ilmoittamaan asiointilaan, jonka jälkeen hallitseva lause toteaa, miten tulee toimia tämän tilanteen vallitessa ja ehdon seurauksena. Etumaiset *jos*-sivulauseet luovat semanttisen sekä temaattisen yhteyden hallitsevan lauseen pääteemaan ja toimivat pääteeman kanssa yhteistyössä.

Sivuteemana edustuva *jos*-sivulause, jossa konjunktion oma merkitys voi esittää konditionaalisen tulkinnan, mutta lauseiden noudatettua ikonisuustendenssiä, temporaalista järjestystä, *jos* konjunktio voi saada myös kausaalista merkitystä. Edellä mainitut funktiot toteutuvat tekstissä eksperimentiaalisen metafunktion tasolla.

Etuasemaisten *jos*-lauseiden ehkä vahvin funktio toteutuu intersubjektina mahdollisuuksina. Maahanmuuttoviraston verkkoteksteissä *jos*-sivulauseen subjektina on yleensä lukija itse. *Jos*-lauseen määrittämä tilanteinen kehys pääteemaan ja sivulauseen rakenne kirjaavat lukijan sisään lukemaansa lauseeseen: *jos sinulla on; jos olet; jos puoliso* Nämä 2. persoonan teemat ovat Firbasin (1992: 24) määritelmän mukaan

permanently obvious, eli pysyvästi selviä teemoja, joten ne tarjoavat jo luonnostaan itsestään selviä lähtökohtia ymmärtämisprosessille. Lukijan motivointi on onnistuneen tiedonhaun edellytys. Jos lukija kokee olevansa tekstin tilanteissa mukana, kiinnostuu lukemastaan ja ottaa selvää myös tekstin hankalammista ilmaisuista. Cutts (2007: 4) kuvailee mukautetun tekstin ominaisuuksia ja lukijan motivaation merkitystä seuraavasti: ”the writing and setting out of essential information in a way that gives a co-operative, motivated person a good chance of understanding it at first reading, and in the same sense that the writer meant it be understood”. Lukijan subjekti yhdistää *jos*-sivulauseet myös koko tekstikokonaisuuden yhteiseen aiheeseen, yhteiseen topiikkiin *kansalaisuuden hakeminen*, koska kansalaisuuden hakijana on nimenomaan lukija itse.

Sivulauseiden kolmas funktio kytkeytyy tekstuaalisen metafunktion keinovalikoimaan. Sivulauseet parafrasivat edeltävää tekstiä (Karvonen 1995: 71) ja luovat siihen tekstuaalisen yhteyden anaforisesti. Maahanmuuttoviraston kaikki tekstit käsittelevät kansalaistamista, mutta yksittäiset *jos*-sivulauseella alkavat tekstiosiot jakavat laajaa yhteistä kokonaisuutta tilanteisiin. Teeman kulkua säätelemällä etuasemaiset sivulauseet rakentavat myös tekstin koheesiota. Toistuvina tekstuaalisina elementteinä *jos*-lauseet tuovat ennakoitavuutta sekä rytmiä tekstiin ja tekevät tekstin jäsentelyä helppotajuisemmaksi.

6 VERBIALKUISUUS

Aineistoni tekstipiirteistä on nähtävissä selkeä ero siinä, miten lähtöteksti ja kohdeteksti poikkeavat toisistaan verbialkuisten lauseiden ja virkkeiden lukumäärän suhteen. Verbialkuisuus on ilmiönä mielenkiintoista. Silloin, kun lause alkaa suoraan verbikonstituentilla, lauseesta puuttuvat kaikki ne konstituentit, jotka finiittiverbin edessä tapaavat sijaita ja joita nimetään teemaksi. Teemakonstituentin ilmipanemattomuuden vuoksi kirjallisuudessa verbialkuisuutta mainitaan myös teemattomuuden käsitteellä, kuten Isossa suomen kieliopissa (ISK 2004:1316). Seuraavissa alaluvuissa etsin vastausta siihen, miten lauseen verbialkuisuus on yhteydessä teemaan ja teemakonstituenttiin (6.1) ja miten teema näissä verbillä alkavissa lauseissa ilmenee (6.2). Lähdetekstistä poiketen kohdetekstissäni verbialkuisuutta esiintyy merkittävästi, joten tulkitsen niin, että verbialkuisuus on tekstipiirre,

joka kuuluu kohdetekstini tekstilajipiirteisiin. Pyrin myös osoittamaan (alaluvussa 6.3), millaisia funktioita mukauttamisen myötä lisääntynyt verbialkuisuus selkeässä viranomaistekstissä toteuttaa ja miten verbialkuisuuden yleistymisen vaikuttaa tekstin ymmärrettävyyteen.

6.1 Verbialkuisuus ja teeman käsite

ISK:n (2004:1303 - 1334) sanajärjestystä käsittelevässä osiossa verbialkuisuuden ilmiötä lähestytään kahdesta tulokulmasta, kuten *subjektin ja verbin inversiona* (mts. 1314 - 1316), ja myös *teemattomuutena* (mts. 1316 - 1317). Näissä määritelmissä ISK:n lähtökohtana on subjektin käsite sekä lauseen esi- ja loppukenttien olemassaolo. Teeman ja subjektin käsitteet ovat yhteydessä ISK:ssa niin, että neutraaliksi eli tunnusmerkittömäksi teemaksi määritellään perussubjekti tai sen puuttuessa lausetyypin ensisijainen täydennys (mts. 1311), mutta tunnusmerkkiseksi teemaksi (mts. 1312) nimetään ”jokin muu kuin lausetyypin ensisijainen täydennys”. On myös tunnusmerkistä, kun neutraalisti teemana oleva konstituentti siirtyy loppukenttään, lauseen reemaan. Määritelmissä korostuvat finiittiverbin etisen esikentän konstituentit. Tunnusmerkittömyyden ja tunnusmerkkisyyden lisäksi kolmantena ISK (mts. 1316) mainitsee ne lauseet, jotka koostuvat kokonaan loppukentästä. Nämä ovat ISK:n mukaan teemattomia lauseita. Näissä tapauksissa lause alkaa suoraan finiittiverbillä, joten lauseessa ei ole esikenttää eikä ilmipantua subjektia. Teemattomiksi ISK luettelee (mts. 1316 - 1317) tietynlaiset syntaktiset lausetyypit, kuten imperatiivi-, passiivi-, nollapersoonaa-, tila- ja ilmiölauseet, infinitiivi- ja lausesubjektiset sekä 1. ja 2. persoonasubjektiset lauseet.

Shore (2008: 49 - 54) tarkastelee teemattomuutta funktionaalista näkökulmasta ja korostaa muodon ja funktion sidoksisuutta, koska hänen mukaansa (mts. 27) teeman funktio reaalistuu vain ”sidoksissa siihen, miten se ilmenee kielessä”. Hänen mielestään (2008: 49) ISK:n (2004: 1316) teemattomuudeksi määritelty finiittiverbialkuisuus tarkoittaa vain sitä, että lauseessa ei ole NP-teemaa, mutta Shore myös väittää, että NP-teeman puuttuminen ei tarkoita sitä, että lause olisi vailla teemaa. Teeman käsitteestä Shore toteaa myös, että lauseen teema on lauseen lähtökohta ja teema on se, mitä lause koskee (2008: 38 - 39), joten hän kyseenalaistaa, että olisi edes olemassa teemattomia lauseita, jotka eivät siten koske mitään. Shore korostaa, että ISK:n lähestymistapa (2004:1316) erottaa toisistaan syntaktisen paikan ja funktion, ja tämän seurauksena ISK:ssä teemattomuus määräytyy syntaktisella perusteella siten, että verbinetinen paikka on syntaktisesti täyttämättä. Kuitenkin Shoren mukaan (2008:

50) tämä lähestymistapa ei ota kantaa muodon ja funktion sidoksisuuteen, niiden keskinäiseen realisaatiosuhteeseen. Lisäksi Shore painottaa, että teeman paikka ei määräydy pelkästään lineaarisesti vaan teeman sijaintiin voivat vaikuttaa myös tekstinosien tulkinnallinen järjestyneisyys sekä lauseen tyyppi (mts. 38 - 39). Shore määrittelee niin, että teema on lauseen tekstuaalinen jäsen, ”jossa yhdistyvät merkitys ja muotoon liittyvät piirteet” (mts.39).

Mukautuksen osalta teemattomuutta pohtii Kulkki-Nieminen (2010: 178) ja painottaa verbialkuisten lauseiden roolia metatekstuaalisesta näkökulmasta ja tekstin yhtenäisyyden kannalta. Kulkki-Nieminen toteaa, että teeman kulussa ”ilman varsinaista teemaa” olevien verbialkuisten lauseiden ”funktio painottuu muuhun kuin teemankulkuun”. Kulkki-Niemisen mukaan verbialkuiset lauseet vaikuttavat etenkin tekstin metatekstuaaliseen järjestäytymiseen. Hän siis painottaa verbialkuisuuden roolia tekstin järjestäytymisen kannalta. Mukautusprosessia tutkinut Uotila (2014: 59 - 65) analysoi verbialkuisuutta myös pysyvän teemankulun kannalta. Hän selvittää yleiskielisten ja selkokielisten esitteiden verbialkuisten lauseiden rooleja frekventtien lausetyyppien osalta, eli imperatiivilauseiden ja modaalisten lauseiden tapauksissa.

Pohdittuani edellä esiteltyjä näkökulmia ja analysoituani aineistoni tekstejä olen päätenyt siihen, että teemattomuuden sijasta käytän nimitystä *verbialkuisuus* ja keskityn tarkastelemaan virkkeiden ja lauseiden alkua. Kohdennan tarkasteluni vain päälauseiden verbialkuisuuteen, koska tekstin tematiikan kannalta päälauseet ovat erityisroolissa: tekstissä teema kulkee päälauseiden teemojen varassa. Analyysini edetessä esimerkkien kautta tarkastelen verbialkuisuuden vaikutuksia sekä lauseen sisäisen jäsenyyksen että informaatiorakenteen kannalta.

Kun pohdin verbialkuisuutta, tulen kiinnittämään huomiota kahteen tekijään. Toisaalta fokusoin paikkaan: miten lause alkaa. Toisaalta tutkin, millaista roolia verbi toteuttaa lauseessa. Verbialkuisuuden käsitteen soveltaminen edellyttää määritelmän *verbistä* ja *lauseen alkuosasta*. ISK:n mukaan (2004:437) verbit ovat sanoja, joiden taivutuksessa näkyy tempus, modus ja persoona. Verbien ominaisuuksiin kuuluu, että tyypillisesti verbeillä kuvataan sellaisia dynaamisia tilanteita, joihin sisältyy muutosta (mts. 437). Lauseen alkuosa määrittäytyy lähtökohtana, josta lukija aloittaa tekstin ja siinä yksittäisen lauseen lukemisen. Lukemisen ja ymmärtämisen prosessi lähtee liikkeelle lauseen alusta.

Analyysissani käsittelen erikseen virkkeiden verbialkuisuutta, eli suoraan päälauseilla alkavien virkkeiden verbialkuisuuden ja *jos*-sivulauseiden jälkeisten hallitsevien lauseiden verbialkuisuutta. Käytännössä kysymys on rakenteellisesta erosta, ei niinkään temaattisesta. Molemmissa tapauksissa pääteemakonstituentti puuttuu hallitsevan lauseen finiittiverbin

edestä, mutta etuasemaisten sivulauseiden tapauksessa pitää huomioida myös, millainen osuus sivulauseilla on teemaosan muodostumisessa.

Verbialkuisuuden suhteen lähtötekstin ja kohdetekstin tekstilaji poikkeavat toisistaan merkittävästi. Analyysissani tarkastelen verbalalkuisuutta sellaisissa virkkeissä, jotka valikoituivat kontrastoitaviksi sisällöllisen vastaavuuden kriteerin mukaan. Näin ollen vaikka sisällöltään lähtö- ja kohdetekstin virkkeet vastaavat toisiaan, kiinnostavaa on se, miten ne syntaktiselta rakenteeltaan poikkeavat toisistaan. Kvantitatiiviset analyysini osoittavat, että säädöstekstin kontrastoiduissa teksteissä ei juuri esiinny verbalalkuisia päälauseita (1 %), sen sijaan kohdetekstissäni verbalalkuisuutta on huomattavan paljon, koska lähes kymmenesosa päälauseista on verbalalkuisia. Kohdetekstin 418 lauseesta 38 alkaa verbillä (9,1 %). Eroa ilmenee vielä selkeämmin silloin, kun tarkastelen pelkästään virkkeiden verbalalkuisuutta. Lähtötekstin kontrastoitujen tekstien kaikki virkkeet alkavat jollakin toisella konstituentilla, mutta ei verbillä (0,0 %). Kohdetekstin 210 virkkeestä 15 alkaa verbikonstituentilla, joten niiden prosenttiosuus on 7,1 %.

Aineistoni adverbiaalilauseiden runsaus herättää kiinnostusta tutkimaan, miten näiden eri tekstilajien lauseet käyttäytyvät virkkeessä *jos*-lauseiden jälkeisenä lauseena. Lähtö- ja kohdeaineiston kvantitatiivinen analyysi osoittaa, että *jos*-lauseiden jälkeisten päälauseiden verbalalkuisuudessa on merkittäviä eroja. Lähtötekstin 22 etuasemaisen *jos*-lauseen jälkeen vain 3 (= 13,6 %) päälause alkaa verbillä. Kohdetekstissä 54 etuasemaisen *jos*-lauseen jälkeisestä päälauseesta 23 (= 42,6 %) on verbalalkuisia. Prosenttiosuuksia vertaamalla ilmenee, että kohdetekstin verbalalkuisuusesiintymien määrä on yli kolminkertainen lähtötekstiin verrattuna.

Yllä olevat vertailuluvut osoittavat, että mukauttamisen yhteydessä kohdetekstini on rikastunut uudella tekstilajipiirteellä, verbalalkuisuudella. Seuraavassa tutkin verbalalkuisuutta ensin siitä näkökulmasta, miten lähtötekstin teemat ovat mukautuksen myötä siirtyneet tai muuttuneet, miten teemasta on mukautettu ”teematonta” eli verbalalkuista. Luvun toisessa osuudessa esittelen esiintymien luokituksen avulla, millä tavoin verbalalkuisuus ilmenee kohdetekstissä ja mihin kohdetekstin ymmärrettävyyspiirteisiin tapahtuneet muutokset vaikuttavat.

6.2 Teeman mukautus

Seuraavissa esimerkeissä jäljittelen sitä, mihin lauseasemaan lähtötekstin teemajäsen siirtyy kohdetekstissä. Lakitekstissä toistuvasti esiintyvien kokoavien pykälien, luettelmien päälauseen teema-NP siirtyy mukautuksen seurauksena kohdetekstissä usein etuasemaisen *jos*-lauseen reemaan. Esimerkeissä (37; 38) päälauseiden finiittiverbi on lihavoituna, sivulauseessa reemaksi siirtyvä teema-NP kursivoituna:

- (37) *Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kansalaiselle* **voidaan myöntää** Suomen kansalaisuus 13 §:n 1 momentin 2 kohdan estämättä, jos hänen varsinainen asuntonsa ja kotinsa on ja on ollut Suomessa viimeksi kuluneet kaksi vuotta keskeytyksettä. (MV6L)
- (38) Jos olet *Islannin, Norjan, Ruotsin tai Tanskan kansalainen*, **riittää**, että olet asunut Suomessa viimeksi kuluneet kaksi vuotta keskeytyksettä. (MV6 Asumisaika; Pohjoismaan kansalainen)

Lähtötekstin (37) päälauseen teema-NP on siirtynyt lähes sellaisenaan kohdetekstin etuasemaisen (38) *jos*-lauseen reemaksi, joten nyt sivuteema ilmentää samaa merkityksenantoa kuin alkuperäinen teema ennen mukauttamista, kuitenkin ilman, että teemajäsentä olisi pantu ilmi. Lähtötekstin passiivipredikaatista *voidaan myöntää* kohdetekstissä mukautuu finiittiverbi *riittää*, joka aloittaa päälauseen suoraan, ilman teemajäsentä. Mukauttaminen vaikuttaa virkkeen rakenteeseen myös niin, että jälkijäsenistä adverbiaalilauseetta ei ole enää, sen sijaan virkkeen alkuun tulee etujäseninen *jos*-lause. Semanttisesti virke ei muutu ja myös asiaintilojen esittämisjärjestys pysyy samana. Mukautuksessa teemakonstituentin ja verbikonstituentin keskinäinen järjestys säilyy samana, mutta kohdetekstin mainitut konstituentit ovat osana virkkeen alun *jos*-adverbiaalilauseetta.

Migrin tämä tekstiosio, josta esimerkki (30) on haettu, käsittelee asumisaikaa ja jakautuu alaotsikoiden mukaan viiteen osaan, jotka ovat *Suomalainen puoliso; Pohjoismaan kansalainen; Pakolainen tai verrattavassa asemassa oleva; Kansalaisuudeton, Sinulla on vaadittava kielitaito ja kiinteät siteet Suomeen*. Lain tekstissä kaikki nämä alaotsikoidut kokonaisuudet sijaitsevat kukin omissa pykälissään. Sekä lähtötekstin että kohdetekstin virkkeiden ensimmäiset lauseet kytkeytyvät aina omaan otsikkoonsa, mutta kohdetekstissä niillä on lisäfunktiota. Etuasemaisina adverbiaalilauseina ne esittelevät lukijan tilannetta tietynlaisena, johon sitä seuraavan päälauseen esittämä asiaintila on suhteutettava (esimerkiksi Herlin 1998: 63 - 65). Rakenteellisesti ne mahdollistavat päälauseen verbialkuisuutta (ISK 2004: 1315).

Samansuuntaisia muutoksia on myös eräissä muissa luettelmapykälien mukautuksissa, kuten teksteissä MV12, MV35 ja tekstissä MV5 peräti viisi kertaa.

Mukautuksessa lähtötekstin rakenne muuttuu usein myös siten, että lain virkkeen päälauseen teema-NP siirtyy kohdetekstissä verbialkuisen päälauseen reemaan (39; 40). Esimerkeissä siirtyvä teema on kursivoituna, finiittiverbit lihavoituna.

(39) *Tässä laissa tarkoitettu hakemus ja ilmoitus **jätetään** henkilökohtaisesti poliisille.* (MV15L)

(40) **Jätä** täytetty hakemus poliisille Suomessa. (MV15 Hakemuksen jättäminen)

Mukautuksessa merkityksenanto ei muutu paljon. Kumpikin virke tiedottaa siitä, miten valmiin hakemuksen kanssa tulee menetellä. Kuitenkin tekstilajien erilaisuuden mukaisesti kohdetekstin virkkeen alkuun nostettu imperatiivimuoto *jätä* kehottaa lukijaa toimintaan, sen sijaan lähtötekstin passiivimuotoinen finiittiverbi *jätetään* sijaitsee virkkeen keskellä teeman ja reeman välissä, ja vain informoi toimintavasta. Imperatiivilauseen tunnusmerkittämyys edellyttää verbialkuisuutta, ja siksi kohdetekstin virkkeestä puuttuu teemajäsen. Teemajäsen puuttuu ainakin sen konventionaalisesta paikasta, finiittiverbin edestä, mutta merkitykseltään teema on lauseessa edelleen läsnä. Muutoksessa teema-NP-konstituentti ja verbikonstituentti vaihtavat paikkaa.

Alla olevien esimerkkien (41; 42) mukautusratkaisu nostaa predikaattiverbin *voit selvittää* virkkeen alkuun. Reemaan siirtyvä teema on kursivoituna, finiittiverbit lihavoituna.

(41) *Selvitystä henkilöllisyydestä **voidaan esittää** asiakirjanäytöllä tai antamalla muutoin luotettavina pidettäviä tietoja asianomaisen henkilön nimestä, syntymäajasta, perhesuhteista, kansalaisuudesta ja muista asian ratkaisemisen kannalta tarpeellisista henkilötiedoista.* (MV4L)

(42) **Voit selvittää** *henkilöllisyytesi* asiakirjoilla tai antamalla muutoin luotettavat tiedot ainakin nimestäsi, syntymäajastasi, kansalaisuudestasi ja perhesuhteistasi. (MV4 Selvitetty henkilöllisyys)

Tässä (41) lähtötekstin virkkeen esikenttä tuntuu raskaalta ja abstraktiselta, koska teema-NP *selvitystä henkilöllisyydestä* ilmenee ideationaalisen metaforan muodossa, joka substantiivina geneeristää toimintaa ja tuottaa merkitystä eri tavalla kuin verbinä. Mukautus (42) purkaa metaforan kongruenttiin muotoonsa, metaforasta purkautuu verbiksi *selvittää*. Lisäksi

metaforan purku tuo ilmaisun sekä toiminnan lukijan ulottuville *voit selvittää*. Mukautuksen jälkeen verbin merkityksenanto nousee virkkeessä etualalle sekä sijaintinsa että kongruentin muotonsa ansiosta. Muutoksessa lähtötekstin ja kohdetekstin teema-NP-konstituentti ja verbikonstituentti vaihtavat paikkaa.

Seuraavissa (43; 44) esimerkeissä sekä lähtötekstin että kohdetekstin virke alkaa adverbiaalilauseella, mutta lähtötekstissä adverbiaalilauseen teema ja päälauseen teema ei ole sama. Esimerkeissä tarkastelen sitä, mitä tapahtuu lähtötekstin päälauseen teemakonstituentille. Teemat on kursivoitu, päälauseiden finiittiverbit lihavoituna.

- (43) Jos *kansalaisuushakemus* hylätään 13 §:n 1 momentin 3 kohdan perusteella, *hakijalle voidaan määrätä* odotusaika, jona häntä ei kansalaisteta ilman perusteltua syytä. (MV9L)
- (44) Jos olet syyllistynyt rangaistavaan tekoon, **voit joutua odottamaan** tietyn ajan kansalaisuuden saamista. (MV9 Nuhteettomuus)

Lähtötekstin (43) päälauseen teemana on *hakijalle*, mutta etuasemaisessa adverbiaalilauseessa teemana on *kansalaisuushakemus*. Lähtötekstin virkkeessä teemankulku on vaihtuva, teemat liittyvät toisiinsa assosiatiivisesti. Päälauseen reema sisältää myös restriktiivisen relatiivilauseen ja se tekee päälauseesta raskaan. Kohdetekstissä (44) ilmipantua teemaa ei ole, mutta sekä adverbiaalilauseessa että päälauseessa subjekti on vahvasti läsnä implikoituna molempien finiittiverbien persoonapäätteessä *olet; voit joutua odottamaan*. Teemapaikoilla ilmipantua teemajäsentä ei kuitenkaan ole. Vaikka ilmipantuja teemakonstituentteja ei näy, implikoitu teema, eli *sinä*-subjekti esiintyy toistumiseen, mikä luo tasaisen ja pysyvän teemankulun vaikutelman.

Molemmat virkkeet alkavat etuasemaisella *jos*-lauseella. Semanttisesti molempien tekstien adverbiaalilauseet ilmentävät sitä, että syyllistyminen rangaistavaan tekoon viivästyttää kansalaisuuspäätöstä. Virkerakenteiden erilaisuus näkyy siinä, miten virkkeet jatkuvat sivulauseen jälkeen. Lakitekstin päälauseen aloittaa teema-NP *hakijalle*, mutta virastotekstin päälause on verbialkuinen: *voit joutua odottamaan*.

Päälauseessaan lakiteksti siirtyy toiseen tilanteeseen ja sen takia myös teema vaihtuu. Teema-NP:nä toimivat erilaiset subjektit esittävät kahta erilaista asiointilaa. Kohdeteksti ilmentää asiantilojen sarjaa saman lukijan kannalta, yhtenä jatkuvana prosessina, jossa syy ja seuraus ovat suoraan yhteydessä subjektin persoonan kautta. Ymmärrettävyyden kannalta verbialkuisuudella on oma tehtävänsä. Toistuva verbialkuisuus *jos olet; voit joutua* rakentaa koheesiota myös rytmikuvionsa vuoksi. Se taas vaikuttaa ymmärrettävyyteen, koska

toistuvuus tukee tekstin merkitysten prosessointia. Vehmas-Lehto (1999:59) vertaa toistetta ”kielelliseen vakuutusturvaan”.

Seuraavissa esimerkeissä (45; 46) tapahtuu hyvin vähän muutoksia mukautuksessa, mutta lähtötekstin teemakonstituentti siirtyy kuitenkin pois verbinetiseltä teemapaikalta. Teemat on kursivoitu, finiittiverbit lihavoitu.

(45) Jos *yhtäjaksoisen asumisajan* katsotaan katkenneen, *Suomessa oleskelu* **otetaan huomioon** 13 §:n 1 momentin 2 kohdan b alakohdan mukaista kerättyä asumisaikaa laskettaessa. (MV8L)

(46) Jos *yhtäjaksoinen asumisaikasi* katkeaa, **otetaan** *Suomessa asumasi jaksot* **huomioon** kerättynä asumisaikana. (MV8, Asumisaika)

Molemmat virkkeet ilmentävät samoja asiointiloja ja asiantilat on esitetty kummassakin virkkeessä samassa temporaalisessa järjestyksessä. Lisäksi virkkeet muistuttavat toisiaan siinä suhteessa, että kumpikin virke alkaa *jos*-lauseella. Vaikka *jos*-lausetta seuraava päälause olisi odotuksenmukaisesti verbialkuinen, tässä suhteessa lauseet poikkeavat toisistaan. Verbialkuisena toteutuu vain kohdelause 46) *otetaan Suomessa asumasi jaksot huomioon*, vaikka lähtölause on teema-alkuinen *Suomessa oleskelu otetaan huomioon*.

Mukautuksessa lakitekstin pääteemakonstituentti *Suomessa oleskelu* siirtyy muodossa *Suomessa asumasi jaksot* virastotekstissä päälauseen reemaan. Jälleen on havaittavissa samaa kuten esimerkeissä 41 42, että kohdetekstin reemaosa on kevyempi kuin lähtötekstin reemaosa. Lähtötekstin reemaosa sisältää ristiviittauksen toiseen lainkohtaan ja lisäksi vielä infiniittisen temporaali-ilmauksen *laskettaessa*. Tekstin ymmärrettävyyden kannalta lähtötekstin rasitetun reeman rakennetta keventää, että teemajäsen on konventionaalisesti finiittiverbin edessä. Sen sijaan kohdetekstin selkeä reemaosa ei rasitu siitä, että teemajäsen siirtyy finiittiverbin jälkeiseen asemaan, koska kohdetekstin reemaosa on jo alkujaan ollut kevyempi kuin lähtötekstin.

Molemmissa adverbialilauseissa on sama NP-teema *yhtäjaksoinen asumisaika*, joka lähtötekstin päälauseessa vaihtuu teemaksi *Suomessa oleskelu*. Kohdetekstin päälauseessa ilmipantua teemaa ei ole, mutta lukija on läsnä implisiittisesti sanoissa *asumisaikasi* ja *asumasi*, toistuvan possessivisuffiksin muodossa. Implisiittisesti edustunut lukija muodostaa siteen *jos*-lauseen ja päälauseen välillä. Tekstilajikonventioiden vuoksi kohdetekstin päälauseen alussa verbin merkitys nousee etualalle, lähtötekstissä teemakonstituentin merkitys. Myös aiemmissa esimerkeissä 43 ja 44 että 45 ja 46 on huomionarvoista, että sekä lähtötekstin että kohdetekstin virke alkavat *jos*-lauseella, jonka jälkeen ISK:n mukaan (2004:

1315; 1067) oletuksena on inversio eli verbialkuisuus. Verbialkuisuus ilmenee kuitenkin vain kohdetekstin virkkeissä, sen sijaan lähtötekstin virkkeessä toteutuu teemakonstituentilla alkava suora sanajärjestys. Vaikuttaa siltä, että siinä, missä kohdeteksti hyödyntää inversion tarjoamaa verbialkuisuutta ja painottaa lauseiden toiminnallisuutta, lähtöteksti pitäytyy NP-alkuisissa lauserakenteissa. Aiheesta lisää osiossa 6.3.2.

6.3 Verbialkuisuuden vaikutukset kohdetekstissä

Tässä alaluvussa tarkastelen vertailun avulla, millaisia eksperimentaalisia, interpersoonaisia ja tekstuaalisia funktioita verbialkuisuus toteuttaa kohdetekstissä. Aluksi pohdin, millaisia muutoksia näkyy virkkeissä, jotka alkavat verbillä (6.3.1). Seuraavaksi käsittelen etuasemaisten adverbiaalilauseiden jälkeisiä verbialkuisia päälauseita (6.3.2). Analyysini tueksi esittelen myös suuntaa-antavia kvantitatiivisia tuloksia.

6.3.1 Virkkeen alussa

Suuntaa-antavien kvantitatiivisten tulosten mukaan (ks. taulukkoa 10) virkkeenalkuisia verbialoituksia esiintyy kahdessa moduksessa, indikatiivissa ja imperatiivissa. Esiintymiä yhdistää se, että kaikki finiittiverbien subjektit edustavat yksikön 2. persoonaa.

virkkeen alussa	n= 15	100 %
imperatiivi, (myönteinen, yks.2.)	5	33,3 %
indikatiivi; voida (myönteinen, yks. 2.)	7	46,7 %
indikatiivi; voida (kielteinen, yks. 2.)	2	13,4 %
indikatiivi; verbi (myönteinen, yks. 2.)	1	6,6 %

Taulukko 10. Verbialkuisuus virkkeen alussa (MV-aineisto)

Muutamat deonttista modaalisuutta edustavat imperatiiviesiintymät poikkeavat moduksensa puolesta muun tekstin indikatiivisuudesta. Imperatiivi on direktiivin prototyypinen tapa, jolla käsketään, kehoitetaan, ohjeistetaan tai neuvotaan (ISK 2004: 1511; 1562). Imperatiivilauseen sanajärjestys on tyypillisesti verbialkuinen. Lähtö- ja kohdetekstin eri tekstilajeista johtuen selittyy se, miksi kohdetekstin kontrastoiduissa teksteissä on muutamia imperatiiviesiintymiä, vaikka lähtötekstissä imperatiivimuotoa ei esiinny. Lakiteksti esittää ohjaavaa-informaavaa tietoa kansalaisuuden saamisen eri ehdoista ja lakitekstin finiittiverbit ovat

tarkoituksenmukaisesti indikatiivinmuotoisia. Myös Migrin viranomaisteksti informoi, mutta sen lisäksi myös kehottaa lukijaansa toimintaan. Mukautetuissa ja kontrastoiduissa teksteissä imperatiivimuotoisia kehotuksia käytetään kuitenkin melko harvoin, niitä on enemmän niissä Migrin omissa tekstiosioissa, joissa lukijaa opastetaan erilaisten lomakkeiden täyttämiseen ja konkreettisten hakuprosessien hoitamiseen.

Seuraavissa esimerkeissä (47; 48) kohdetekstin imperatiivi konkretisoi toimintaa ja tekee tekstistä helpotajuisemman.

- (47) *Hakemuksen ja ilmoituksen käsittelyn jatkaminen 2 momentin mukaisen tarkastuksen jälkeen edellyttää* Maahanmuuttoviraston käsittelymaksun suorittamista. Maksu määräytyy valtion maksuperustelain (150/1992) mukaisesti. (MV15L)
- (48) **Maksa** käsittelymaksu kun jätät hakemuksen. Hakemuksen käsittely alkaa, kun olet maksanut käsittelymaksun. (MV15; Hakemuksen jättäminen)

Lähtötekstin (47) teemana on *hakemuksen ja ilmoituksen käsittelyn jatkaminen*. Käsittelyn jatkamisen edellytyksenä on, että *käsittelymaksu suoritetaan*. Edellytystä ilmaiseva konstituentti *käsittelymaksu* on siirretty kohdetekstissä (48) reemaan, uutena informaationa. Tästä reemasta asiakkaan kannalta tärkein tieto on irrotettu imperatiivimuotoiseksi verbiksi *maksa*, ja kohdetekstissä se on heti virkkeen alussa. Lähtötekstin teemasta kohdetekstissä on mukautettu toinen virke, koska ymmärrettävyyden vuoksi eri asiointilat on erotettu omakseen. Asiakas on välittömästi osallinen käsittelymaksun maksamisessa, mutta itse käsittely on hänestä etäällä tapahtuva prosessi. Lisäksi tämä mukautuksen ratkaisu tukee helpompaa ymmärtämistä, koska vastoin kuin lähtötekstissä, kohdetekstissä virkkeiden järjestys noudattaa ikonisuuden periaatetta ja seuraa tapahtumien temporaalista järjestystä *maksa; käsittely alkaa*.

ISK (2004: 1316) luokittelee imperatiivin teemattomaksi lauseeksi, tosin mainitsee myös, että nominaalista teemaa imperatiivilauseissa ei ole (mts. 1317). Imperatiivinen direktiivi *maksa* on verbialkuinen, mutta virke ei vaikuta teemattomalta. Imperatiiviverbi *maksa* viittaa yksikön toiseen persoonaan *sinään*, vaikka subjektia lauseessa ei pantu ilmi, eikä imperatiivilauseessa ilmisubjektia tunnusmerkittävästi esiinnykään. Imperatiivin direktiivisyys puhuttelee tekstiin kirjautunutta lukijaa ja kehottaa häntä suoraan toimintaan. Halliday (2004: 76 - 77) toteaa, että imperatiivi on lausetyyppi, jossa predikaattiverbi esiintyy itse teemana. Halliday määrittelee teeman konstituenttia lauseiden moduksen mukaan ”which element of the clause is typically chosen as Theme depends on the choice of the mood” (mts.

78) ja imperatiivin tapauksessa hän näkee, että ”typical unmarked Theme is verbal group functioning as Predicate”. Shore (2008: 24 - 65) osoittaa myös, että teema totetutuu verbinetisenä nominilausekkeena prototyyppisesti 3. persoonan deklarativilauseissa, mutta näkökulma voi poiketa tästä muun muassa interrogativilauseiden ja 1. ja 2. persoonan lauseiden tekstuaalisessa jäsennyksessä. Esimerkkilauseessa (42) teemana vaikuttaa olevan Migrin verkkotekstikokonaisuuteen kirjautunut vakiolukija *sinä* ja lisäksi finiittiverbin edustama merkitys *maksaa*.

Seuraavissa indikatiivilause-esimerkeissä kohdetekstin virke alkaa *voida* modaaliverbillä, joka on yksikön 2. persoonassa *voit*. Verbi *voida* kuuluu mahdollisuutta ilmaisevien modaaliverbien joukkoon, ja se on merkitykseltään spesifioimaton modaalisuuden lajin suhteen (ISK 2004:1492 - 1497). Modaaliverbi *voida* voi esittää dynaamista, episteemistä ja deonttista modaalisuutta.

Lakiteksti ilmentää semanttisesti tarkkaa ja täsmällistä kielimuotoa, joka johtuu oikeusturvan vaatimuksesta (Mattila 2010: 185) ja tästä johtuen lakitekstissä modifioivia ilmauksia on harvemmin ja rajallisemmin kuin kohdetekstissä. Lain tekstissä modaalisuutta edustaa modaaliverbi *voida*, joka esiintyy yleensä passiivimuotoisena, esimerkiksi *voidaan myöntää*, *voidaan päättää*. Näissä ilmauksissa merkitys liittyy päättävän elimen tai lain sallivaan toimintaan, esittäen deonttista modaalisuutta. Myös kohdetekstissä verbi *voida* edustaa modaalisuutta, mutta deonttisuuden lisäksi verbi tuo esiin monipuolisemmin myös muita modaalisuuden lajeja. Eräät Migrin tekstien toisen persoonan aktiivimuotoiset *voit*-ilmaisut kuuluvat deonttisen modaalisuuden piiriin, jolloin lukijan toiminta sallitaan jonkun muun toimesta, esimerkiksi *voit hakea*, *voit saada Suomen kansalaisuuden*. Eräissä tekstinkohdissa *voit*-verbi kuvastaa kuitenkin episteemistä modaalisuutta, jolloin se ilmentää arvion asiantilan todennäköisyydestä, esimerkiksi *voit saada...., jos....*. Selkeästi episteemistä modaalisuutta edustaa verbi *saattaa*, esimerkissä *saatat menettää kansalaisuuden, jos....*. Kohdeteksti tarjoaa myös dynaamista modaalisuutta, eli olosuhteista riippuvaa mahdollistumista, kuten esimerkeissä *voit joutua odottamaan; voit jättää hakemuksen sähköisesti*. Usein yksiselitteinen modaalitulkinta *voit*-ilmaisujen välillä ei ole mahdollista, vaan ne saavat tarkemman modaalisen merkityksensä kontekstissa, lukijan tilanteesta ja näkökulmasta käsin.

Seuraavassa esimerkeissä (49; 50) lähtötekstin teema siirtyy kohdetekstissä reemaosaan. Lähtötekstin siirtyvä teema on kursivoituna, predikaattiverbit lihavoituna.

- (49) *Maahanmuuttoviraston tämän lain nojalla tekemästä päätöksestä saa valittaa* hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään.
(MV20L; Muutoksenhaku Maahanmuuttoviraston päätökseen)
- (50) **Voit hakea** muutosta *Maahanmuuttoviraston päätökseen* valittamalla hallinto-oikeuteen.
(MV20; Muutoksenhaku hallinto-oikeuteen)

Molemmat tekstiosiot²⁸ ovat lyhyitä, molemmat rakentuvat ainoastaan otsikosta²⁹ ja yhdestä virkkeestä. Molemmissa otsikoissa mainitaan sanaa *muutoksenhaku*, mutta tämä sana muodossa *muutos* esiintyy otsikon jälkeen vain Migrin virkkeessä, välittömästi predikaattiverbin jälkeen *voit hakea muutosta*. Lain (49) tekstissä muutosta ei mainita enää, vaan virkkeen teemana, annettuna tietona esiintyy raskasrakenteinen konstituentti *Maahanmuuttoviraston tämän lain nojalla tekemästä päätöksestä*, jossa genetiiviattribuuttisen ilmauksen *Maahanmuuttoviraston päätöksestä* keskelle on kiilautunut maininta myös laista *lain nojalla tekemästä*. Kohdetekstissä (50) tämä konstituentti siirtyy reemaan riisutussa muodossa *Maahanmuuttoviraston päätökseen*. Laki tiedottaa lukijalle sekä omasta että Maahanmuuttoviraston roolista, mutta Maahanmuuttoviraston yhteys lukijaan on suurempi, dialogissa on mukana vain kaksi tahoja, Migri ja lukija. Lain roolia siinä ei ole syytä enää mainita, koska virastoteksti puhuttelee suoraan omaa asiakastaan. Migrin virke alkaa suoraan predikaattiverbillä *voit hakea muutosta* ja tällainen aloitus muuttaa otsikon abstraktisen substantiivin *muutoksenhaku* aktiiviseksi, joskin modaalisesti modifioiduksi toiminnaksi. Predikaatti on myös lähtötekstissä modaalinen *saa valittaa*, mutta selkeästi deonttinen, kunnes Migrin virkkeessä modaalisuutta voidaan tulkita deonttisen lisäksi myös dynaamiseksi. Kohdetekstin verbialoituksessa toteutuu virkkeen subjekti yksikön 2. persoonan persoonapäätteenä ja kohdentuu suoraan lukijaan.

Subjekti, yksikön toisen persoonan persoonapäätteen muodossa, on lauseessa läsnä ilmiänpaattomana teemana. Lisäksi teemaa rakentamassa on myös verbin *voit hakea* merkitys.

²⁸ Tekstiosioiksi nimeän tässä yhteydessä otsikon ja siihen liittyvän tekstin muodostaman kokonaisuuden. Lain tapauksessa se tarkoittaa pykälää. Migrin tekstissä se on yhden erillisen ja itsenäisen tekstijakson kokonaisuus, jolla on oma pääotsikko.

²⁹ Mielenkiintoista, miten otsikot eroavat toisistaan informatiivisuudessaan. Lakiteksti mainitsee muutoksen hakua Maahanmuuttoviraston päätökseen, siis jo tehtyyn päätökseen. Maahanmuuttovirasto mainitsee seuraavan tahon, johon valitus osoitetaan, joka uuden päätöksen antaa.

Kohdetekstissä myönteisen modaalisen predikaattiverbin sijaan myös kielteinen predikaatti voi aloittaa virkkeen (52). Esimerkeissä (51; 52) päälauseen teema on kursivoituna ja predikaattiverbi lihavoituna:

- (51) *Se, joka on menettänyt Suomen kansalaisuuden 32 tai 33 §:n perusteella, ei voi* 1 momentin nojalla **saada** Suomen kansalaisuutta. (MV35L; Entinen Suomen kansalainen)
- (52) **Et** kuitenkaan **voi saada** Suomen kansalaisuutta takaisin ilmoituksella, jos olet menettänyt sen siksi, että olet antanut väärää tietoa aikaisemmassa kansalaisuushakemuksessasi ja siten saanut kansalaisuutesi väärin perustein. **Et voi saada** Suomen kansalaisuutta takaisin ilmoituksella myöskään silloin, jos olet menettänyt sen isyyden kumoamisen perusteella. (MV35; Entinen Suomen kansalainen)

Lain tekstin teema-asemassa on restriktiivinen relatiivilause, jossa on ristiviittauksia pykäliin 32 ja 33. Nämä viittaukset on purettu kohdetekstissä kahteen erilliseen virkkeeseen, osaksi niiden jälkijäsenisenä *jos*-sivulauseena toteutuvaa reemaa. Näissä osissa esitellään ehtoja, jotka estävät Suomen kansalaisuuden saamista takaisin. Ehdot kuuluvat kohdetekstissä uuteen informaatioon, mutta lähtöteksti esittää niitä tuttuna tietona. Viittaaminen on luonnollisesti mahdollista vain, jos korrelaatti löytyy edellä jo esitetystä, niin kuin ristiviittaukset antavat ymmärtää. Migrin tekstissä molempien virkkeiden alkuun nousee kielteinen predikaattiverbi *et voi saada*. Teeman funktiossa yksikön 2. persoonan persoonapäätte yhdistää verbit lukijaan. Lisäksi sijainnistaan johtuen predikaattiverbien merkityksenanto etualaistuu jälleen.

Kohdetekstin kontrastoiduissa indikatiivisissa tekstinosioissa on vain yksi esiintymä, jossa virkkeen aloittaa myönteinen finiittiverbi ilman modaaliverbiä (54).

- (53) *Suomen kansalainen, jolla on myös jonkin vieraan valtion kansalaisuus, säilyttää* Suomen kansalaisuuden täyttäessään 22 vuotta vain, jos hänellä on riittävä yhteys Suomeen. (MV40L; Kansalaisuuden säilyttäminen täyttäessä 22 vuotta)
- (54) **Menetät** Suomen kansalaisuuden automaattisesti, kun täytät 22 vuotta, *jos sinulla on Suomen kansalaisuuden lisäksi jonkin toisen valtion kansalaisuus* ja sinulla ei ole ollut riittävää yhteyttä Suomeen. (MV40; Suomen kansalaisuuden säilyttäminen 18-22 -vuotiaana)

Näissä esimerkeissä (53; 54) jo finiittiverbien valinta *säilyttää; menetät* edustaa tekstien erilaisuutta. Ero korostuu vielä verbinalkuisuuden vuoksi, koska kohdetekstin (54) finiittiverbi on virkkeen alussa ja on merkitykseltään vahvasti puhutteleva *menetät*. Yksikön toisen persoonan verbi *menetät* puhuttelee lukijaa voimakkaasti, koska se kuulostaa lähes uhkaukselta. Sen sijaan lain teksti (53) lähtee liikkeelle yleisellä määritelmällä. Määritelmä edustuu raskaana teemakonstituenttina, jossa kiilautuva restriktiivinen relatiivilause rikkoo

teemakonstituentin kahtia. Relatiivilauseen jälkeen lause jatkuu finiittiverbillä *säilyttää*. Lähtötekstin teema siirtyy kohdetekstissä reemaan adverbiaalilauseen muodossa. Kohdetekstin teemaa rakentavat yhdessä predikaattiverbin merkitys ja siinä persoonapäätteenä edustuva tekstisubjekti.

6.3.2 Päälauseen alussa

ISK:n (2004: 1315; 1067) mukaan adverbiaalilauseen jälkeen päälauseessa esiintyy usein inversio eli verbin ja subjektin tai verbin ja teemajäsenen käänteinen järjestys. Silloin verbi toimii lauseiden rajana ja finiittiverbi edeltää teemajäsenen. Taulukossa 11 esitän kokoavasti ja suuntaa-antavasti, millä tavoin verbialkuisuus omassa aineistossani toteutuu etuasemaisen *jos*-lauseen jälkeisen päälauseissa.

jos-lauseen jälkeisen päälauseen alussa	n= 23	100 %
jos + riittää	9	39,1 %
jos + voida, saattaa (myönteinen, yks. 2.)	7	30,5 %
jos + passiivipredikaatti	4	17,5 %
jos + verbi (myönteinen, yks. 2.)	2	8,6 %
jos + verbi (myönteinen, yks. 3.)	1	4,3 %

Taulukko 11. Verbialkuisuus jos-lauseen jälkeisessä päälauseessa (MV-aineisto)

Adverbiaalilauseen jälkeen päälausetta aloittavien verbien jakauma on monipuolisempi kuin virkkeen alussa olevien verbien (ks. myös taulukkoa 10), koska sivulauseen jälkeen voi esiintyä sekä spesifisen subjektin saavia aktiiviverbejä että geneeriseen subjektiin viittaavia verbejä, kuten passiiviverbejä sekä verbi *riittää*³⁰. Aktiiviverbien subjektina on lähes poikkeuksetta yksikön toinen persoona. Huomattava osa aktiiviverbeistä (70 %) on modaaliverbin ja pääverbin muodostamia verbiketjuja.

Esimerkeissä (55; 56) verbialkuisuus toteutuu kohdetekstin päälauseessa, mutta ilmiötä ei aina ole mahdollista määritellä inversioksi siitä syystä, että päälauseessa ei ilmipantua subjektia eikä prototyypistä teemakonstituenttia ole.

- (55) *Luku- ja kirjoitustaidottoman sekä 65-vuotiaan tai sitä vanhemman hakijan osalta, jolle on myönnetty oleskelulupa muulla kuin 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetulla perusteella, voidaan*

³⁰ Verbillä *riittää* periaatteessa on taivutusparadigma, mutta käytännön konventionaalisessa kielenkäytössä *riittää* kuuluu yksipersonaisten verbien kategoriaan.

kielitaitoedellytyksestä **poiketa**, jos hakija hallitsee suomen ja ruotsin kielen ymmärtämisen ja puhumisen alkeet tai on osallistunut säännöllisesti suomen ja ruotsin kielen opintoihin. (MV12L; Kielitaitoedellytyksestä poikkeaminen)

- (56) *Jos olet todistettavasti luku- ja kirjoitustaidoton, riittää*, että hallitset suomen tai ruotsin kielen ymmärtämisen ja puhumisen alkeet tai olet osallistunut säännöllisesti suomen tai ruotsin kielen opintoihin. (MV12; Kielitaito)

Lakitekstin (55) teemajäsen lyhennettynä ja ilman ristiviittauksia siirtyy kohdetekstissä (56) etuasemaiseen *jos*-lauseeseen. *Jos*-lauseen jälkeen seuraa päälause, jonka muodostaa finiittiverbi *riittää* yksinään. Samankaltaisia *riittää*-alkuisia päälauseita vertailtavissa teksteissä on useita, kaikista adverbiaalilauseen jälkeisistä verbialkuisista päälauseista niiden prosenttiosuus on 39,1 %.

Jos-sivulause luo näkökulman päälauseen väittämälle esittämällä lukijan tilannetta tietynlaiseksi *jos olet todistettavasti luku- ja kirjoitustaidoton*. Finiittiverbin *riittää* lausesubjektina on koko reema *että* Tyypillisen tukipronomittoman lausesubjektin paikka on verbin jäljessä (ISK 2004:1094).

Tässä esimerkissä finiittiverbi *riittää* mukautuu lähtötekstin passiivisesta verbiketjusta *voidaan poiketa*. Tietynlaista passiiviverbin semantiikkaa on myös *riittää*-verbissä, koska verbi antaa sen vaikutelman, että tekijä on onnistunut saamaan ehdot täyteen, ehdot ovat kasassa, tekijän ei tarvitse niihin enää vaikuttaa. Mutta mielenkiintoista on myös, että verbin valenssi ilmipanemattakin implikoi subjektiksi yksikön toisen persoonan *riittää sinulle*. Ja tämä subjekti saa tukea myös etuasemaisesta adverbiaalilauseen ilmipanemattomasta subjektista *olet* sekä löytyy reeman molemmista verbeistä *hallitset; olet osallistunut*.

Samoin kuin verbi *riittää*, myös passiivimuotoiset finiittiverbit, kuten *otetaan huomioon; lasketaan* esiintyvät päälauseen alussa (57; 58).

- (57) *Asumisaikaa laskettaessa yli vuoden kestäviin poissaoloihin sovelletaan* kerättyä asumisaikaa. (MV8L; Yhtäjaksoisen asumisajan katkeaminen)

- (58) *Jos olet poissa Suomesta yli vuoden, otetaan* Suomessa asumasi jaksot **huomioon** kerättynä asumisaikana. (MV8; Matkat Suomen ulkopuolelle – vaikutus yhtäjaksoiseen asumisaikaan)

Esimerkeissä (57; 58) lähtötekstin teema *asumisaikaa laskettaessa yli vuoden kestäviin poissaoloihin* kevenee, kun temporaalirakenne ja partisiippiattribuutti jätetään pois. Kevennettynä teemakonstituentti siirtyy kohdetekstin adverbiaalilauseeseen ja poissaolevaksi subjektiksi todentuu yksikön 2. persoona, tosin vain verbin päätteessä *olet*. *Jos*-lauseen jälkeen

hallitseva lause alkaa passiivimuotoisella verbi-idiomilla *otetaan huomioon*, joka jakautuessaan ottaa objektikonstituentin *Suomessa asumasi jaksot* väliinsä. Inversio toteutuu niin, että teemajäsen vaihtaa paikkaa verbin kanssa. Tapahtunut inversio on seurausta siitä, että adverbiaalilauseen jälkeen päälause voi alkaa verbillä (ISK 2004: 1315). Käänteinen järjestys vaikuttaa myös siihen, että lauseen alkuun päässeän finiittiverbin merkitys korostuu, koska sanajärjestys ei ole prototyyppinen.

Samankaltaisesti kuin edellä, myös esimerkissä (59), adverbiaalilauseen jälkeen tapahtuu inversio. Edellisessä esimerkissä (58) verbi-idiomilla jakautui objektikonstituentin kahdelle puolelle, alla olevassa esimerkissä samaa tekee liittomuotoinen finiittiverbi. Kieltoverbi *ei* on lauseen rajana, sitä seuraa objektikonstituentti *käsittelymaksua* ja sen jälkeen seuraa taas liittomuodon pääverbi *palauteta*.

(59) Jos saat kielteisen päätöksen, **ei** käsittelymaksua **palauteta**. (MV15; Hakemuksen jättäminen)

Virke olisi lähes samanmerkityksinen ja täysin mahdollinen myös ilman inversiota *käsittelymaksua ei palauteta*. Mutta silloin teemapaikalla oleva konstituentti *käsittelymaksu* korostuisi, sen sijaan inversion tapauksessa korostuu kieltomerkitys. Kummassakaan tapauksessa (50; 51) objektikonstituentti ei kuitenkaan edustu reemassa uutena tietona, vaan epätyypillisesti kahden verbin kehyksessä, annettuna tietona. Kielteinen liittomuoto *ei palauteta* jakautuu objektikonstituentin kahdelle puolelle ja näin inversio toteutuu epätäydellisenä.

Sanajärjestyksen kääntyminen edustuu jälleen jakautuneena myös seuraavassa esimerkissä (60; 61):

(60) *Kanssahakijan ja hakijana olevan lapsen on oltava* läsnä hakemusta tai ilmoitusta jätettäessä. (MVL15)

(61) *Jos lapsi hakee kanssasi tai haet kansalaisuutta vain lapselle, pitää* lapsen *olla* kanssasi mukana poliisin toimipisteessä. (MV15; Hakemuksen jättäminen)

Virkkeiden sisäinen kulku on lähes identtistä: kenen-on oltava-missä. Kohdetekstissä (61) adverbiaalilauseen jälkeen päälause alkaa verbiketjun finiittiverbillä *pitää*, sitä seuraa teema-NP *lapsen* ja sitten nesessiivirakenteen pääverbi *olla*. Myös suora sanajärjestys voisi toimia, mutta inversion myötä korostuu velvoittavuus *pitää olla*. Semanttisesti velvoittavuus koskee lapsen huoltajaa, tekstin lukijaa, ei suoranaisesti lasta, joten finiittiverbi *pitää* saa korostetun

paikan käänteisen järjestyksen myötä. Lukija-*sinä* on läsnä sekä adverbiaalilauseessa verbin persoonapäätteessä että reemaosassa possessiivisuffiksina *kanssasi; haet; kanssasi*. Vaikka päälauseen looginen subjekti on lapsi, ei ole epäselvää, ketä virke kokonaisuudessaan puhuttelee.

Seuraavassa esimerkissä adverbiaalilauseen jälkeen päälause alkaa yksikön toisen persoonan finiittiverbillä, mutta kyse ei tässäkään ole prototyyppisestä inversiosta (62; 63).

(62) *Kielitaitoedellytyksen täyttäminen voidaan osoittaa* suorittamalla:
(MV12L; Kielitaidon osoittaminen)

(63) Jos sinulla on jokin seuraavista todistuksista tai tutkinnoista, **täytät** *kielitaitovaatimuksen*.
(MV12; Kielitaito)

Lähtötekstin (62) raskas genetiiviattribuuttinen teema-NP, jossa on sekä yhdyssana *kielitaitoedellytyksen* että verbaalisubstantiivi *täytyminen*, puretaan. Tekstin (63) ymmärtäminen helpottuu, kun verbaalisubstantiivin tilalle mukautuu kongruenttimuotoinen finiittiverbi *täytät*. Verbi *täytät* aloittaa päälauseen. Suora sanajärjestys tämän predikaattiverbin yhteydessä ei onnistu, päälause ei voisi alkaa objektilla **kielitaitovaatimuksen täytät*. Sen sijaan jos verbi vaihtuisi, suora sanajärjestys olisi mahdollinen, kuten esimerkiksi seuraavasti: *kielitaitovaatimus täytyy*. Mielestäni kohdetekstin verbialkuisuus *täytät kielitaitovaatimuksen* ei edusta teemajäsenen ja finiittiverbin prototyyppistä inversiotapausta, vaan kyse on oikeastaan suorasta sanajärjestyksestä (S)VO, jossa ensin on paikanvaraus ilmipanemattomalle subjektille, sitten tulee finiittiverbi ja lopuksi objekti.

Adverbiaalilauseen jälkeisessä päälauseessa verbialkuisuus voi ilmetä prototyyppisesti käänteisenä sanajärjestyksenä, jos predikaatin muodostaa yksiverbinen rakenne. Toisaalta verbialkuisuus voi syntyä epäprototyyppisesti silloin, kun moniverbinen rakenne kehystää substantiivikonstituentin. Kummassakin tapauksessa finiittinen verbi edustuu lauseessa ensimmäisenä ja näin se muodostaa rajan kahden lauseen välissä jakaen virkkeen merkityksiä osin ja helpottaen tekstin ymmärtämisprosessia.

6.4 Yhteenveto

Lähtö- ja kohdetekstini kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen vertailu osoittaa, että verbialkuisuus on mukautuksen myötä kohdetekstiin edustunut tekstilajipiirre. Kohdetekstissäni päälauseen verbialkuisuutta esiintyy sekä virkkeen alkuasemassa että adverbiaalilauseen jälkeisen päälauseen alussa. Aineiston analyysi osoittaa, että lähtötekstin virkkeissä konventionaalinen järjestys on teemakonstituentti ja verbikonstituentti, mutta kohdetekstissä konstituentit usein vaihtavat myös järjestystä. Mukautuksen seurauksena lähtötekstin teema-NP voi siirtyä kohdetekstissä etujäsenisen *jos*-lauseen reemaan ja vaihtoehtoisesti imperatiivilauseessa tai aktiivilauseessa päälauseen reemaan. Mukautuksessa on esimerkkejä myös siitä, että vaikka lähtötekstissä *jos*-lauseen jälkeinen päälause alkaa teemakonstituentilla, kohdetekstin *jos*-lauseen jälkeinen päälause alkaa kuitenkin verbikonstituentilla. Kohdetekstin tekstilaji suosii verbiä ja mukauttaja korostaa kielellisillä valinnoillaan verbin ilmaisemaa toiminnallisuutta.

Kohdetekstissäni verbialkuisuus on lisääntynyt erityisesti sellaisissa virkkeissä, joissa finiittiverbi toteutuu *sinä*-subjektisena. Näiden esiintymien prosenttiosuus virkkeenalkuisissa tapauksissa on peräti 100 %, eli jokainen virkkeenalkuinen finiittiverbi persoonapäätteensä ansiosta edustaa tekstiin kirjautunutta lukijaa. Adverbiaalilauseen jälkeisissä finiittiverbeissä osuus jää 39,1 % prosenttiosuuteen. Toinen verbialkuisuuteen ratkaisevasti vaikuttava tekijä näyttää olevan modaalisuus. Modaaliverbi *voida* on läsnä virkkeenalkuisissa finiittiesiintymissä 60,1 % prosenttiosuudella, mutta adverbiaalilauseen jälkeisiä modaalisia finiittiverbejä on vähemmän, vain 30,5 % prosenttiosuudella. Suhteessa kaikkien verbialkuisten lauseiden määrään aineistossani *voida*-alkuisten lauseiden prosenttiosuus on 42,1 %.³¹

Sekä virkkeen että päälauseen alussa olevien verbikonstituenttien yhteinen piirre, että niillä tekstin kirjoittaja puhuttelee lukijaansa suoraan. Samaa huomiota esittää Shore (2008: 54) todeten, että verbialkuisuus liittyy tekstien dialogisuuteen. Makkonen-Craig (2005: 51 - 56) tutkii sanomalehtitekstien verbialkuisia konstruktioita, dialogisia passiivilauseita ja huomauttaa myös, että dialogiset passiivilauseet muistuttavat sanajärjestykseltään imperatiiveja. ISK (2004: 1325) mainitsee verbialkuisten lauseiden käyttöä argumentoivissa dialogisissa yhteyksissä, kuten kannanotoissa ja reaktiivisissa vuoroissa.

³¹ Myös Uotila toteaa (2013: 61), että hänen tutkimissaan Kelan yleis- ja selkokielisissä esitteissä modaaliverbillä *voida* on merkittävä yhteys verbialkuisuuteen. Uotilan julkaisemista (2013:61, taulukko 8) tuloksista on laskettavissa, että selkoesitteiden kaikista verbialkuisista lauseista 44,6% sisältää modaalisuutta, yleiskielisissä prosenttiosuus on 43,5%.

Kulkki-Niemisen (2010:177 - 178) mielestä mukautetussa tekstissä ilman varsinaista teemaa olevat lauseet eivät osallistu teeman kuljettamiseen, vaan ne toteuttavat muita funktioita. Oman aineistoni verbialkuisuus vahvistaa erityisesti tekstin intersubjektuaalista metafunktiota, koska verbialkuisien lauseiden avulla kirjoittaja voi kohdentaa sanomansa lukijalle. Maahanmuuttoviraston tekstiin on kirjautunut sisään vahvasti lukija. Lukija, joka on tekstikokonaisuuden pysyvä puheenaihe ja yhteinen teematekijä. Näin yksikön toisen persoonan annettuus (Shore 2008: 31; Firbas 1992: 24) yhdistää tekstin ei-verbialkuisia sekä verbialkuisia lauseita koherentisti.

Intersubjektuuden lisäksi verbialkuisuus toteuttaa myös eksperimentaalisia funktioita. Verbin sijoittuminen lauseen alkuun korostaa verbin merkityksenantoa ja tuo tekstiin toiminnallisuutta. Teema-NP:n korvautuminen verbikonstituentilla johtaa siihen, että lauseen kärkeen pääsee toiminta itse.

Luvun alussa esittelin, millä perusteella sanoudun irti teemattomuuden käsitteestä ja miksi nimeän käsillä olevan ilmiön verbialkuisuudeksi. Tutkittuani verbialkuisuuden ilmiötä aion perustella vielä, miksi verbialkuisuutta voi tarkastella myös ilmipanemattomana teemana. Kun ilmiö on ilmipanematon, on kiinnostavaa pohtia, millaisia syitä on siihen, ettei se lauseen pintarakenteessa näy. Lauseessa teema on läsnä, mutta ei edustu omaksi konstituentikseen. Kun teemaa ei erikseen panna ilmi teemakonstituentin muodossa, ei tarkoita sitä, että lauseessa teemaa ei tarvita. Sen sijaan teemakonstituentin puuttuminen viittaa siihen, että lauseen teema on pääteltävissä kontekstiyhteyksistä ja siksi sen edustuminen erillisenä teemakonstituenttina on tarpeetonta. Ilmipanematon teema voi olla läsnä tekstissä itsestään selvästi, annettuna ja pysyvänä, kuten totean myös lukijasubjektin pysyvyyden osalta. Samoin Makkonen-Craig mainitsee (2005:68), että verbialkuisuus implikoi erityistä kontekstisidonnaisuutta. Kontekstisidonnaisuus omassa aineistossani saa tukea siitä, että tekstikokonaisuuden teema (kansalaisuus) ja lukija (asiakas) ovat pysyvästi läsnä tekstikontekstissaan niin tekstiyhteyksissä kuin kansalaisuuden hakemiseen liittyvissä tilanteissa.

7 PÄÄTELMIÄ

Pro gradu -työssäni olen tarkastellut säädöstekstin mukauttamisprosessia virastotekstiksi. Tutkimuksessani olen analysoinut tekstin mukauttamisen seurauksena tapahtuneita muutoksia

mukautetun tekstin lauserakenteissa. Aineistoni ominaispiirteitä huomioiden olen keskittynyt kompleksisten lauseiden lauserakennemuutoksiin, jotka motivoituvat informaation järjestelystä.

Lain kielen vaikeataajuisuus johtuu merkittävästi lause- ja virkerakenteen raskaudesta, joka on seurausta osittain tekstin kvantitatiivisista ominaisuuksista, kuten virkkeiden ja lauseiden sanamäärästä ja keskipituuksista. Luonnollisesti kielen raskauteen vaikuttavat myös ne yksittäiset, esimerkiksi infiniittiset rakenteet, jotka lauseisiin ja virkkeisiin sisältyvät. Tämän tutkimuksen rajauksen vuoksi ei ollut mahdollista tutkia tekstien infiniittisiä rakenteita, niiden määrää ja laatua, joten työni ensimmäisessä analyysiosassa virke- ja lauserakenteen osalta keskityn kolmen kvantitatiivisen piirteen analyysiin: virkkeen ja lauseen keskipituuden sekä virkkeen sisältämän lausemäärän analyysiin.

Ymmärrettävyyden helpottamiseksi mukauttaja soveltaa muutoksia muun muassa tekstien lause- ja virkerakenteeseen. Tutkielmani kvantitatiiviset laskelmat osoittavat, että mukauttamisessa sekä lauseiden että virkkeiden keskimääräiset pituudet lyhenevät. Muutos näkyy parhaiten lähtö- ja kohdetekstin virkkeiden sanamäärässä. Virkkeiden sanamäärän muutos mukautuksessa lyhenee lähes 40 prosenttiyksikköä: lain virkkeiden keskipituus on 19,1 sanaa, sen sijaan viraston kielessä virkkeen keskipituus on vain 11,9 sanaa. Samansuuntaisesti muuttuvat lähtö- ja kohdetekstin lauseiden keskipituudet. Kansalaisuuslain tekstissä lauseen sanamäärä on keskimäärin 9,3, mutta viraston tekstissä lauseen keskipituus on 6,4 sanaa, jolloin muutos on edellistä pienempi, mutta kuitenkin merkittävä, koska lyheneminen on yli 30 prosenttiyksikköä. Kolmanneksi vertailin lähtö- ja kohdetekstin virkkeeseen sisältyvien lauseiden määriä. Myös tämän piirteen vertailu osoitti, että muutos on miinusmerkkinen. Kansalaisuuslain tekstissä virkkeen lausemäärä on keskimäärin 2,3; sen sijaan viraston tekstissä sama luku on 1,9. Prosenttiyksikköinä ilmaistuna muutos lähenee 20. Virkkeeseen sisältyvien lauseiden määrän osalta ei voi osoittaa samanlaisia yksiselitteisiä yhteyksiä tekstin helppotajuisuuteen, kun virke- ja lausepituuksien tapauksessa, koska mahdollisten infiniittisten rakenteiden esiintymät myös tiivistävät ilmaisun sanamääriä ja korvaavat lauseita. Lähtö- ja kohdetekstin infiniittisten rakenteiden tulkinta edellyttäisi lauseiden laajaa kvalitatiivista analyysia, johon tämän tutkielman puitteissa ei ollut mahdollisuutta.

Mukauttamisen tavoitteena on, että se keventää lähtötekstin merkitysrakenteita ja tuo ne lähemmäs yleiskieltä, joten odotukseni on, että mukautettu teksti myös virkeominaisuuksiltaan muistuttaa enemmän yleiskieltä kuin lakikieltä. Tämä oletus sai tukea kvantitatiivisesti, kun vertailin oman kohdetekstin tulokset yleiskielisen aineiston tulosten

analyysiin. Vertailu on osoittanut, että mukautetun lakitekstin virkepituudet ja virkkeen lausemäärät ovat huomattavasti lähempänä yleiskieltä kuin säädöskieltä. Vertailtujen lauseiden keskipituudet jopa alittavat yleiskielen keskimääräiset lausepituudet, jolloin mukautetussa tekstissä yhteen ajatuskokonaisuuteen sisältyy vähemmän informaatiota kuin yleiskielisessä lauseessa keskimäärin. Näiden kvantitatiivisesti tutkittujen ominaisuuksien osalta mukautettu teksti noudattaa lähemmin yleiskielen ominaisuuksia kuin lakikielen lingvistisiä parametrejä. Lisäksi se, että mukautetun tekstin lauseet ovat yleiskielisiä lauseita lyhyempiä, viitanee siihen, että mukautetussa lauseessa, toisin sanoen mukautetun tekstin yhden ajatuskokonaisuuden yksiköissä edustuu vähemmän informaatiota kuin yleiskielisessä lauseessa. Sekä lähtö- että kohdetekstin virkerakenne sisältää runsaasti sivulauseita, joista adverbiaalilauseiden osuus on merkittävä. Adverbiaalisista sivulauseista relatiivilause-esiintymiä on lähes 100 % enemmän lähtötekstissä kuin kohdetekstissä, sen sijaan *kun*-sivulause-esiintymiä lähtötekstissä on ainoastaan yksi. Tasaisimmin ja runsaimmin kummastakin osa-aineistosta löytyy *jos*-sivulause-esiintymiä. Mukautuksen myötä tapahtuu kuitenkin huomattava muutos siinä, missä positiossa *jos*-sivulause sijaitsee. Lähtötekstissä *jos*-lauseet hakeutuvat selkeästi jälkijäseneksi, mikä tarkoittaa sitä, että jälkijäsenisten sivulauseiden prosenttiosuus on yli 70 %. Sen sijaan kohdeteksti suosii etuasemassa olevia *jos*-sivulauseita, joiden prosenttiosuus on yli 60 %. *Jos*-lauseiden etuasemaisuus osoittautuu olevan virastotekstin tekstien genrepäälle, mutta samalla se heijastaa vahvasti myös yleiskielen tendenssejä. Yleiskieleen verrattuna virastotekstin *jos*-sivulauseet ovat painokkaammin etuasemaisia, koska Parole-korpuksen mukaan yleiskielessä etuasemaisia *jos*-lauseita on 57 %, sen sijaan Migrin tekstissä niiden prosenttiosuus on jopa 61 %.

Työssäni myös osoitan, miten *jos*-sivulauseen siirtyminen motivoituu lähtötekstin raskaista ja moninkertaisista reemaosista, jotka vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Mukautuksen ratkaisut purkavat lakitekstilte ominaisia luetelmapykäläiä, jakavat informaatiota useampaan virkkeeseen sekä siirtävät adverbiaalilauseita, millä yksinkertaistavat virkkeen informaatiorakennetta ja parantavat ymmärrettävyyttä. Samalla kun sivulause siirtyy etuasemaan, tapahtuu merkittävä muutos myös mukautetun tekstin teemaosassa. Vaikka teemaosan ekspansio näyttää olevan ristiriidassa mukautuksen sen periaatteen kanssa, että tekstin ymmärrettävyys paranee teemaosaa selkiyttäessä, adverbiaalilauseen etualaistuminen tarjoaa intersoonaisia, eksperientaalisia ja tekstuaalisia keinoja ymmärrettävyyden parantamiseksi. Intersoonaisella tasolla sivulauseen konstruoima sivuteema puhuttelee lukijaa ja kirjaa hänet sisään tekstiin. Eksperientaalisella tasolla laajentunut teemaosa orientoi

lukijaa ja tarjoaa tilanteisesti ohjeistavan näkökulman virkkeeseen. Tekstuaalisella tasolla etuasemaiset sivulauseet luovat koheesiota tekstiin sekä jäsentelevät ja rytmittävät tekstiä.

Kohdetekstin genrepiirteisiin kuuluu myös, että virkkeiden ja päälauseiden alussa esiintyy usein verbikonstituentti. Lähtötekstissä ei esiinny verbialkuisia virkkeitä ja päälauseita, sen sijaan kohdetekstissä lähes kymmenesosa päälauseista ja yli 7 % virkkeistä ovat verbialkuisia. Esiintymien lukumäärän ero kasvaa, kun tarkastelen kohdetekstissä frekventtien *jos*-lauseiden jälkeisten päälauseiden alkua. Lähtötekstissä *jos*-lauseiden jälkeen noin 14 %, kohdetekstissä lähes 43 % päälauseista alkaa verbikonstituentilla. Verbialkuisuuden osuuteen vaikuttaa esimerkiksi *sinä*-subjektisuus sekä modaalisuus. Kaikki kohdetekstin *sinä*-subjektiset virkkeet ovat verbialkuisia. Modaalisuuden vaikutus näkyy siinä, että kohdetekstin kaikista verbialkuisista lauseista yli 40 prosenttia alkaa modaaliverbillä *voida*. Verbialkuisuuden ilmiö liittyy virastotekstin intersubjektisuuteen rooleihin ja dialogisuuteen. Maahanmuuttoviraston tekstikokonaisuuteen lukija on kirjautunut sisään vahvasti, hän edustaa tekstin yhteistä puheenaihetta. Verbialkuinen konstruktio puhuttelee lukijaa suoraan. Virastotekstissä pyritään lukijaa myös ohjeistamaan toimintaan. Ohjeita annetaan muun muassa imperatiivilauseiden muodossa, jotka ovat prototyyppisesti verbialkuisia. Lähtötekstin teema-NP:n korvautuminen verbikonstituentilla kuvastaa myös sitä, että kohdeteksti suosii toimintaa. Verbialkuisuus eli verbikonstituentin sijoittuminen virkkeen tai päälauseen alkuun ei kuitenkaan tarkoita teemattomuutta. Verbin ilmaisema subjekti on usein lukija itse, joka edustaa tekstikokonaisuuden pysyvää teemaa. Teemattomuuden sijaan verbialkuisuutta määrittelen teemakonstituentin ilmipanemattomuudeksi. Kun annettu ja pysyvä teema on pääteltävissä tekstiyhteyksistä, sen ei tarvitse edustaa omana teemakonstituenttinaan virkkeen pintarakenteessa.

Mahdollisessa jatkotutkimuksessa olisi hyödyllistä lähestyä mukauttamisen prosessia tarkkaan rajatun lukijakunnan tekstinymmärtämisprosessia seuraten eli vastaanottajan näkökulmaa tavoitteellisemmin huomioiden. Olisi myös mielenkiintoista määritellä ja vertailla selkokielen ja mukautetun kielen (*klarspråk* ja *lättläst*) lingvistisiä ominaisuuksia ja tutkia mukauttamisprosessia kummankin kielimuodon edellytysten mukaisesti. Mukautusprosessin tutkimista olisi antoisaa laajentaa käännöstutkimuksen metodeja soveltaen.

LÄHTEET

Aineisto:

Kansalaisuuslaki (16.5.2003/359) haettu: 25.10.2013 7:38

(<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/200030259>)

Maahanmuuttovirasto, kansalaisuustekstikokonaisuus, haettu: 28.10.2013 14:07

(https://www.migri.fi/suomen_kansalaisuus)

Härkisaari, Kaisa (sähköpostihaastattelu 27.2.2015)

Pihkala, Hanna (sähköpostihaastattelu 27.2.2015)

Kirjallisuus:

BHATIA, VIJAY KUMAR 1983: *Simplification v. Easyfication – The Case of Legal Texts*, Applied Linguistics, Vol. 4, No. 1 s. 42 - 54

BHATIA, VIJAY KUMAR 1994: *Analysing genre. Language use in professional settings*. London, New York: Longman

BENDEGARD, SAGA 2014: *Begriplig EU-svenska? Klarspråkarbetets förutsättningar inom den institutionella översättningsprocessen*. Uppsala universitetet 2014.

CHAFE, WALLACE 1984: *How people use adverbial clauses?* Berkeley Linguistics Society 10, s. 437 – 449

Eurooppalainen viitekehys: Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. Helsinki, WSOY 2004. Council of Europe

FIRBAS, JAN 1992: *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge: Cambridge University

Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä (2012). Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/>

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1995: *Nyky-suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Jyväskylä 1995

HALLIDAY, M.A.K. – MATTHIESEN, CHRISTIAN 2004: *An introduction to functional grammar*. Oxford University Press Inc., New York

HANSEN-SCHIRRA, SILVIA – NEUMANN, STELLA 2004: *Linguistische Verständlichkeit in der juristischen Realität* (Lerch D. Kent 2004 toim.: Recht verstehen. Verständlichkeit, Missverständlichkeit und Unverständlichkeit von Recht, Walter de Gruyter : Berlin : New York) s. 167-184

HEIKKINEN, VESA – HIIDENMAA, PIRJO – TIILILÄ, ULLA 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus. Helsinki.

HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 712. Helsinki 1998

HVKTO= *Hyvän virkakielen toimintaohjelma 2014*, Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:2, Helsinki

IISA, KATARIINA & AINO PIEHL 1992: *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Helsinki: Edita.

ISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN JA IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JHS 190 Julkisten verkkopalvelujen suunnittelu ja kehittäminen <http://www.jhs-suositukset.fi/web/guest/jhs/recommendations/190> (haettu 20.3.2015)

JÄRVENTAUSTA, MARJA 2013: *Kontrastiivinen tutkimus vertailevan kielentutkimuksen kentässä* (Kolehmainen, Leena – Miestamo, Matti – Nordlund Taru toim. Kielten vertailun metodiikka, SKS-Helsinki 2013. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1387 . s.96-135

KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Helsinki: SKS.

KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO – RÄSÄNEN, MATTI 2010: *Säädöstekstin muotoutuminen: monen vaiheen ja toimijan prosessi*. Säädöskielihankkeen aloitusseminaari, Kotus. haettu 17.12.2014 – [Esityksen diat](#).

KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO – RÄSÄNEN, MATTI 2012: Kuinka tutkia lain tekstin syntyä ja tekstilajin rajoja? Tekstianalyysia, muutosehdotuksia ja osallistuvaa havainnointia. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela 2012: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> haettu 10.10.2014 s. 394-432

KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632

Kielitoimiston sanakirja. 2014. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433, ISSN 2323-3370.

Verkkojulkaisu HTML. Päivitetty 11.11.2014 [viitattu 28.03.2015]
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3946>

KOIVUSALO, ESKO – HUOVINEN - NYBERG, LIISA 1980: Selkeä virkakieli. Valtion koulutuskeskus.

KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: Selkokielen ja yleiskielen eroista. (toim. Virtanen, Hannu: Selko-opas. Tampere, 2002. s. 33 - 47

KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkouutisten piirteistä*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66618/978-951-44-8093-5.pdf?sequence=1>

KULKKI-NIEMINEN, AULI – LESKELÄ, LEEA 2012: *Selkoistaminen ja tekstilajit*. Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela 2012: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 29.
<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> haettu 10.10.2014 s.545-584

KURONEN, MARJA-LIISA 2004: *Vakuutusehtotekstin uudistamisprosessi. Matkalla alamaisestä asiakkaaksi*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
<http://epub.lib.aalto.fi/pdf/diss/a231.pdf> (haettu 9.4.2015)

KRZESZOWSKI, TOMASZ P. 1990: *Contrasting languages. The scope of contrastive linguistics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

LADO, ROBERT 1957: *Linguistics across cultures. Applied linguistics for language teachers*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

LAINE, AINI 2014: *Selkoa säädöstekstistä: Suomen vammaispoliittisen ohjelman ja selkoversion lingvistinen analyysi*. Pro gradu – tutkielma, suomen kielen, suomalais-ugrilaiden ja pohjoismaiden kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin Yliopisto

LERCH D. KENT 2004 toim. : *Recht verstehen. Verständlichkeit, Missverständlichkeit und Unverständlichkeit von Recht*. Walter de Gruyter: Berlin : New York

Lainkirjoittajan opas, Oikeusministeriö <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/> haettu 9.3.2015

LINELL, PER 1998: *Approaching dialogue: talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam, Benjamins: 1998

MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026

MARCHESE, LYNELL 1987: On the role of conditionals in Godié procedural discourse. (Tomlin, Russell 1987: *Coherence and Grounding in Discourse*. John Benjamins, Amsterdam.) s. 262 - 281

- MATTILA, E.S.HEIKKI 2010: *Suomalaisen oikeuskielen ominaispiirteet* (Mattila E.S. Heikki – Piehl, Aino – Pajula, Sari (toim.) 2010: Oikeuskieli ja säädöstieto. Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki) s. 181 - 217
- MIETTINEN, TARMO – VÄÄTÄNEN, ULLA 2006: *Hallintolaki hallintotoiminnassa*. Hallintolain seurantatutkimuksen osaraportti I. Oikeusministeriö 2006.
- NASKALI, PÄIVI 1992: *Laki on niin kuin se kirjoitetaan*. Pro gradu –työ, Turun yliopisto.
- NIEMIVUO, MATTI 2008: *Lakitekniikka ja lakikieli*. Edita, Helsinki 2008
- NIKULA, PAAVO 2006: *Kirjakieli ja virkakieli. Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII* Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, s. 315 – 322
- NORDMAN, LIESELOTT 2009: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Helsinki: Nordica 2009
- OHTONEN, MARIANNA 2002: *Selkokieli Internetissä* (toim. Virtanen, Hannu: Selko-opas) s. 71 - 82
- PIEHL, AINO 2010: *Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto* (Mattila E.S. Heikki – Piehl, Aino – Pajula, Sari (toim.) 2010: Oikeuskieli ja säädöstieto. Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki) s. 147-180
- RAMSAY, VIOLETA 1987: *The functional distribution of preposed and postposed "if" and "when" clauses in written Discourse* (toim. Tomlin 1987. 384-408)
- SHORE, SUSANNA 1992: *Aspects of a systematic-functional grammar of Finnish*. Ph. D. thesis. Macquarie University, Sydney, Australia.
- SHORE, SUSANNA 2008: *Lauseiden tekstuaalisesta jäsennyksestä*. Virittäjä 1/2008 24-65
- SAINIO, ARI – RAJALA, PERTTI 2002: *Ohjeita selko-kirjoittajille* (Virtanen, Hannu(toim.) 2002: Selko-opas. Kehiysvammaliitto, Tampere.) s. 23-33
- TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: SKS
- TOMLIN, RUSSEL 1987 (toim.): *Coherence and Grounding in Discourse*. John Benjamins, Amsterdam.
- UOTILA, ELISA 2013: *Selkokieltä esitteillä: Kelan yleis- ja selkokielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi*, Pro gradu –työ, Helsingin yliopisto
- VIRTANEN, HANNU 2009: *Selkokielen käsikirja*. Tampere 2009.
- VIRTANIEMI, ASTA 1992: *Säädöskielen virkerakenne*, Pro gradu – työ, Jyväskylän yliopisto.

http://www.kotus.fi/files/1738/Heikkinen_kielitieteen_paivat_2010_posteri.pdf (haettu 10.12.2014)

<http://www.kotus.fi/nykykieli/virkakieli/virkakielikampanja/pilotit/pilottisuunnitelmat> (haettu 5.12.2015)

<http://www.edilex.fi/he/20020072> (haettu 20.3.2015)

Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä (2012). Toim. Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29.

[Verkkojulkaisu](#) (pdf, 3,7 MB). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:ISBN 978-952-5446-72-2, ISSN 1796-041X. URL <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> (haettu 10.10.2014)

Valtioneuvoston ruotsin kielen lautakunnasta:

<http://vnk.fi/yhteensovittamistehtavat/ruotsin-kielen-lautakunta> (haettu 10.3.2015)

Bundesministerium für Justiz, Redaktionsstab Rechtssprache:

http://www.bmjv.de/DE/Ministerium/Abteilungen/OeffentlichesRecht/RechtspruefungSprachhberatungAllgemeinesVerwaltungsrecht/RedaktionsstabRechtssprache/_node.html (haettu 10.3.2015)

http://www.bmjv.de/DE/Ministerium/Abteilungen/OeffentlichesRecht/RechtspruefungSprachhberatungAllgemeinesVerwaltungsrecht/RedaktionsstabRechtssprache/Modellprojekt_VerstaeendlicheGesetze/_node.html (haettu 10.3.2015)